SA. 61. E. 216.
KAIS. KÖN. HOF-BIBLIOTHEK
43.082-B
Neu-

Digitized by Google

43082-B.

Digitized by Google

Digitized by Google

K. K. Hofbibliothek – Wien
Sa. 61. E. 216.

PUTOVANJA

PO BALKANSKOM POLUOTOKU

XVI. VIEKA.

NAPISAO

Dr. P. MATKOVIĆ.

III. Dup. Šeper, IV. Jean Chesneau, V. Kat. Zen.

(Preštampano iz LXII. knj. Rada jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.)

U ZAGREBU 1882.

TISAK DIONIČKE TISKARE.

Digitized by Google

K. K. Hofbibliothek
dankbarst

Matkovic

Digitized by Google

PUTOVANJA

PO BALKANSKOM POLUOTOKU

XVI. VIEKA.

NAPISAO

Dr. P. MATKOVIĆ.

III. Dup. Šeper, IV. Jean Chesneau, V. Kat. Zen.

(Preštampano iz LXII. knj. Rada jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.)

U ZAGREBU 1882.

TISAK DIONIČKE TISKARE.

Digitized by Google

Digitized by Google

III.

Putovanje Kornelija Duplicia Šepera g. 1533.

Pošto razpravismo putopise: Kuripešićev, Nogarolova poslanstva i B. Ramberta (gl. Rad, LVI., 141—232), od kojih prvi prikazuje najstariji putopis Bosne, opisujući putovanje kroz Bosnu u Carigrad, predočuje nam Rambertov putopis put od Dubrovnika u Carigrad, to glavno sredovječno obćilo medju Carigradom i Jadranskim morem, kojemu putu često spomena nalazimo u izpravah republike dubrovačke. Kad bih se bio strogo držao kronologijskoga reda, valjalo bi bilo pred Ramberta postaviti putopis Kornelija Duplicija Šepera, koj je od onoga po gotovu za jednu godinu stariji; al buduć da sam tek nedavno došao u trag Šeperovomu putopisu, pošto je bila ova razprava mal ne gotova: to mi je razlogom, što o tom putopisu poslije Rambertova razpravljam.

Junačka obrana Kiseka i osvojenje vrlo jake tvrdje Koron u Moreji, znatno je utjecalo ne samo na dalnje bojne osnove Sulejmanove, nego je mnogo doprinielo i k ugovaranju mira, što ga car Karlo V. i kr. Ferdinand I. u Carigradu pospješivahu. Sultan i oholi Ibrahim bjehu popustljiviji, da se je kraljev poslanik Jerolim Zadranin morao sa svojim putovanjem požuriti i 12. siečnja 1533 u Carigrad stići. Caru je bilo do toga stalo, da osigura mir u Njemačkoj i da se spasi od nove turske provale: za to je Ferdinanda nukao, da se nagodi sa Zapoljom ili da izhodi mir u Turčina. Ob ovom Jerolimovom putovanju u Carigrad, koliko je nam za sada poznato, neima putopisa. Buduć da je sultan od kr. Ferdinanda tražio kao uvjet stalnoga mira, da mu se u znak pokornosti

Digitized by Google

pošalju ključevi Ostrogona, glavne ugarske tvrdje na Dunavu, pa da se car, kojega sultan htjede priznati svojim bratom, očituje, želi li i kako da bude uključen u tom miru: odasla Jerolim, neimajuć za to potrebita naputka i punomoći, svojega sina Vespazijana sa sultanovim punomoćnikom u Beč, ter izda naputak na sve zapovjednike medjašnih pokrajina, da se svako neprijateljstvo po kopnu i na moru proti Turčinu obustavi. Pošto je bio nacrt mira sa stališi českimi i ugarskimi, kako ga Jerolim s Ibrahimom utanači, u Beču razpravljen i prihvaćen: zaputi Vespazijan sa sultanovim punomoćnikom natrag u Carigrad. Sa Vespazijanom bi odaslan u Carigrad carski savjetnik i tajnik Kornelij Duplicij Šeper *(Cornelius Duplicius Scepperus)* s novim punomoćem i naputci[1], s pismi na sultana i ključevi Ostrogona, da kao drugi poslanik na ime carevo radi o miru i da osobito pazi na interese udove kraljice ugarske. Car u svojem pismu na sultana, kao što je poznato, izjavio se pripravnim, uz taj uvjet pristupiti k miru, ako se Ugarska ostavi Ferdinandu, dočim se ovaj nudio, da će posredovati u cara, da se Koron kao zalog mira povrati sultanu. Dne 12. travnja 1533 krene Šeper iz Beča, 21. stiže na Rieku, odkuda je s ostalim poslanstvom 29. travnja zaputio i 6. svibnja u Gabelu na Neretvi *(ad litus Narentae prope vicum Gabela)* srećno prispio. Dalje putovaše poslanstvo kopnom i dospje 20. svibnja u Carigrad. Poslanstvo se je namjeravalo izkrcati u Dubrovniku; ter od ovud dalje nastaviti svoje putovanje poznatim putem dubrovačkim u Carigrad; ali doznavši da u Dubrovniku kuga mori, promieni poslanstvo svoj put i udari na Neretvu.[2]

Pošto su rečeni poslanici na sultanovu dvoru obavili svoje diplomatske poslove, koji su iz historije dovoljno poznati[3], krenuše 16. srpnja 1533 iz Carigrada i udariše vjerovatno istim putem, kojim su i u Carigrad putovali, natrag u Beč, gdje su 27. rujna napisali na latinskom jeziku poznati izvještaj o rezultatih svojega poslanstva u Carigradu.[4] O tom putovanju sačuvao se i putopis kao cjeloviti

[1] Instrukcija, izvještaj i druge izprave o Jerolimovom i Šeperovom poslanstvu u Carigrad u Gévaya, Urkunden etc B.I. VI. — Katona, hist. t. XX., 882. Hammer, Geschichte, I. Aufl., III. 125—140. Zinkeisen, Geschichte, II., 736—48. Buchholtz, Gesch. Ferdinand I. B. IV., 121—29.

[2] Gévay, Urkunden, B. VI., p. 3—48, 151—56.

[3] Zinkeisen, Geschichte, II. 736—48.

[4] Gévay, Urkunden, VI., 3—48.

Digitized by Google

dio Šeperova dnevnika; jer dnevnik počimlje 25. svibnja 1533, na ime danom kada su priegovori u Carigradu započeli;[1] putopis pako nastavlja se 26. srpnja 1533, danom kada su poslanici iz Carigrada krenuli.[2] Medju spisi Jerolimova i Šeperova poslanstva, što se čuvaju u c. kr. tajnom arkivu u Beču, a Gévay jih u pomenutom djelu priobćio, neima toga putopisa. Ovaj putopis sačuvao se je u rukopisu Šeperova dnevnika, što ga ima g. M. Camberlyn u Bruselju, a u drugih poznatih rukopisih Šeperova dnevnika ne ima toga putopisa. Onaj dnevnik s putopisom izdadoše na sviet *M. le Bon de Saint-Genois* i *G. A. Ysiel de Schepper* medju spomenici kr. belgijske akademije znanosti i umjetnosti u Bruselju.[3] U pristupu toga djela (p. 1—21) razpravlja se o rukopisih toga dnevnika i tvrdi se, da je rukopis Šeperova dnevnika *(Recueil du voyage di sr. Corneille Duplex Schepperus au grand Turck, descrit par luy mesme)* u M. Camberlyna suvremeni ponješto nemarni priepis iz izvornoga francezkoga izvještaja Šeperova. Odlomak istoga dnevnika čuva se u c. kr. dvorskoj knjižnici u Beču *(MS. n. 9026)*, počimlje 26. svibnja, a svršuje 16. lipnja 1533, pisan je latinski; vlastita su imena izopačena, a nije drugo, nego na brzu ruku nemarno priredjen izvod iz izvorne relacije. Pošto su izdavaoci Šeperova dnevnika i taj odlomak u točnom priepisu pri ruci imali i svestrano ga ocienili, izlišno bi bilo za taj odlomak se dalje brinuti, pošto se i onako uprava c. kr. dvorske knjižnice izjavila, da je belgijsko izdanje Šeperova dnevnika učinilo bečki odlomak suvišnim.

Pomenuto djelo o Šeperu podieljeno je na dvie glave: u prvoj (p. 21—109) se na široko razpravlja o životu i diplomatskih poslanstvih Šeperovih, što je ujedno znatan prilog k historiji diplomacije; u drugoj pako glavi (p. 109 i d.) priobćuje se izvorni francezki tekst Šeperova dnevnika o pomenutom njegovom poslanstvu s Vespazijanom Zadraninom u Carigrad 1533 godine. Šeper poznat je u historiji kao vješt diplomat u podpunom smislu,

[1] Gévay, op. c. p. 118—87.

[2] Gévay, op. c p. 187

[3] Missions diplomatiques de Corneille Duplicius de Schepper, dit *Sceperus* (de 1523—55). Par M. le Bon de Saint-Genois et. G. A. Yssel de Schepper. Memoires de l' académie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique. Tome XXX. Bruxelles 1857. — K tomu gl. Le voyageurs Belges du XIII. au XVI. siecle, Bruxelles 1864, I, 43—47. — Bulletin de l' academie de Bruxelles, t. X. 2. partie, p. 67—74.

*

Digitized by Google

rieči, poznata su tolika njegova poslanstva, koja mu bjehu od vladalaca povjerena, i nebrojena putovanja, koja u diplomatskih poslovih poduzimaše: za to se i nebroji medju poslanike stalnoga prebivališta, nego je spadao u red diplomatijskih putujućih agenta, koji se u srednjem vieku *oratores* zvahu. Pošto je o životu i djelovanju Šeperovu na široko razpravljano u prvoj glavi gore pomenutoga djela, smatram, da bi suvišno bilo, o tom istom predmetu opet tu razpravljati; s toga upućujem na pomenuto djelo,[1] kojemu glede života i djelovanja Šeperova neimam šta primietiti. Buduć da je i dnevnik Šeperova i Jerolimova poslanstva s historijskoga gledišta svestrano razpravljen, pa to i onako premašuje granice mojih razpravljanja, izvaditi ću iz Šeperova dnevnika samo putopis,[2] na koji se historici po svojem običaju slabo obazirahu, te ću ga ocieniti i razsvietlili prema dojakošnjim putopisom.

Šeperom opisano putovanje od Carigrada do ušća Neretve dielimo na dva odsjeka: put od Carigrada do Niša poznata je stara carska cesta, dovoljno i raznovrstno opisana od sredovječnih i drugih putopisaca. Drugi odsjek putopisa odnosi se na put od Niša do ušća Neretve. Ovaj put, ako se izuzme vrlo obćenit i neizviestan opis putovanja Harfova[3], prikazuje se prvi put u svojoj cielini u Šepera, koj bi bio za sada najstariji putopisac ovoga puta. Drugi pako odsjek Šeperova putopisa dielimo opet na dvie česti: na ime put od Niša do Foče, stari je dubrovački put, kojim obično putovahu poslanici i trgovci dubrovački u Niš i dalje u Carigrad, a taj put opisa punu jednu godinu mladji mletački putopisac B. Ramberti.[4] Ostali dio putopisa odnosi se na putovanje od Foče do ušća Neretve. Ovaj dio putopisa tako je riedak, da kad bi bio savršeniji, bio bi sa naučnoga gledišta vrlo znamenit.

Ovo su obće opazke o postanku Šeperova putopisa, koj se ovdje prvi put ocjenjuje, buduć da izdanje belgijske akademije priobćuje samo tekst bez ikakova komentara ili ocjene.

Krenuvši poslanici sa svojom pratnjom dne 16. srpnja 1533 godine oko podne iz Carigrada *(Constantinople)*, dospjeli su još istoga

[1] Memoires de l' academie, t. XXX. l. c. Le voyageurs Belges, l. c. Bulletin de l' academie, l. c.

[2] Memoires de l' academie, t. XXX., p. 187—206.

[3] Rad, kn. XLII, 180—182.

[4] Rad, kn. LVI., 203—232.

Digitized by Google

dana u mjesto po imenu *Szetmegche* (Küčük Čekmedže)[1] na morskom rukavu, koj se pruža k sjeveru, nije odveć dubok, a preko istoga rukava vodi zidani most. Poslanici prenoćiše u sgradi, koju Turci zovu „mareth Abdusalam", t. j. zavod (hospitalle) Abdusalamov. Utemeljitelj toga zavoda bješe mu ponajprije Židov, a poslije Turčin, pa kao blagajnik sultanâ Sulejmana i Selima sagradi od četverasto-siečena kamena imaret, koji putopisac potanje opisuje.[2] Ovaj zavod udaljen je od Carigrada 15 (quinze lieues) milja od prilike. Zaputivši od ovud prodjoše drugim mostom *Behutzenighe* (Böjük Čekmedže),[3] a noću prispjeli su u varoš *Sèlibria* (Silivria).[4] Nastavivši put dodjoše u varoš *Sorlith* (Čorlu)[5], gusto naseljeno mjesto, a smjestiše jih u kući nazvanoj „Achmat-mareth", liep i velik zavod, koj ima prostrani hram. Krenuvši od ovud udariše poljem, ponajviše ledinom; prošavši njekoja siromašna turska sela, prispjeli su u varoš *Borgais* (L. Bergas).[6] Dalje putovahu pustim priedjelom i stigoše na veče u trgovište, gdje je zavod *Rhaspa* ili *Rapsa-mareth* (Hafsa)[7], smjestiše jih u imaretu, sagradjenu od njeke careve žene po imenu Rhaspa.[8] To je mjesto puno Turaka. Tu teče plahi bezimeni potok (Chass-dere), jer Turci glede imena nisu ljubopitni. Nastavivši put jednakim priedjelom, prispjeli su napokon u grad *Adrianopoly* (Jedrene[9]). Taj veliki grad sagradjen je od starih zidina, gdje se stiču tri rieke: *Hebre* (Marica), *Tonsa* (Tundža) i *Arda*. Tundža dolazi sa gora vlaških(!); Arda pako sa gore Athos kraj Soluna, a obje utiču u Maricu, koja izvire na Rhodopi kod Plovdiva *(Philippopolis)*, a izlieva se u more kraj Galipolja *(Calliopolis)*. Krenuvši iz Jedrene predjoše mostom preko Tundže, koja sa sjevera dolazi i u Hebar ili Maricu *(Mariza)* utiče. Pošto prodjoše imaret Childerimov,[10] zagledaše izvan grada

---

[1] Rad, kn. LVI., 189, 228, 229, 230.

[2] Zeno opisuje na široko imaret u Ponte piccolo kao veličanstvenu gradjevinu. Starine, kn XII., 221. 222.

[3] Rad, kn. LVI., 189, 228, 229, 230.

[4] Rad, kn. LVI., 189, 227, 229.

[5] Rad, kn. LVI. p. 189, 227, 229. Hadži Chalfa, p. 19.

[6] Rad, kn. LVI. 188, 227, 229.

[7] Rad, kn. LVI., p. 188.

[8] Hadži Chalfa priča (p 22), da je u Hafsi njeka žena imenom Hafsa više nabožnih zaklada utemeljila i da je za to po njoj mjesto dobilo ime.

[9] Rad, kn. LVI., 188, 225, 227, Hadži Chalfa p. 1—15.

[10] O Jilderi-movu predgradju (na karti „Il dirim"), imaretu i mošeji gl. Hadži Chalfa, p. 9, 14. Hammer, Gesch. I, 192—342.

Digitized by Google

s lieva Rhodope, a s druge strane, t. j. sa sjevera Balkan *(Hemo)*, a naokolo puklo liepo polje, puno vrtova, vinograda i drugih sličnih nasada. Iza toga dospjeli su u varošicu preko velikoga mosta, po imenu *Mustapha Capry* (M. paša Köpri).[1] Mustafa paša, sin kćeri sultana Selima, a sestre Sulejmanove, potrošio je na most 130.000 dukata; most je od siečena kamena sagradjen na 18 velikih svodova, vodi preko Marice, veličanstvena je umjetna gradjevina, a naliči onomu u Pragu.[2] Nastavivši put liepimi poljanami stigoše u varošicu *Harmate* ili *Hirmenli*;[3] prevalivši pako laku goru, dodjoše u varoš po imenu *Guthbeghel* (Uzundžova),[4] gdje stanuju kršćani. Od ovoga mjesta do rečena mosta ima 30 milja. Prevalivši liepu ravnicu, prodjoše selom *Semutse* (Semizče)[5] i dospjeli su u drugo selo (?) nastanjeno takodjer kršćani. Iza toga dodjoše u selo po imenu *Comis* (Kemerъkjuprju),[6] gdje je velika mošeja, a sagradio ju je Menelogly (?). Predjoše veliku, veoma plahu rieku, široku i duboku, koja dolazi sa Rhodope, teče kroz rečeno mjesto, utiče u Maricu, a zove se *Leguthy(?)*. Od te rieke postaje polje sve to uže, a zapremaju ga sa svih strana sve to većma šume i gore. Napokon prispjeli su u Plovdiv *(Philippopolis)*;[7] prešavši mostom preko Marice, nastaniše jih u njekom drviškom samostanu, koji putopisac potanje opisuje. Na daljem putu kroz liepu ravnicu, gdje ne ima rieka (sic!) nego mnogo jaruga, dodjoše u varošicu po imenu *Pazargick* (Tatar-Pazardžik).[8] Tu se stiču dva puta: jedan vodi u Samokovo *(Samochovo)*, a drugi k Sofiji.

Opis dakle Šeperova puta od Carigrada do Niša poznata je stara carska cesta, koju raznovrstno opisaše jur putopisci srednjega vieka i dva predjašnja naša putopisca. Šeperov opis toga puta dosta je jednoličan i obćenit glede forme i sadržine: više naliči popisu mjesta (routier), u kojih je putopisac noćio, nego li pravomu putopisu, te se daleko razlikuje u svakom pogledu od putopisa Kuripešićeva i

[1] Rad, kn. LVI., p. 188, 225, 226.

[2] „Mustafin most" raznovrstno opisuju putopisci, koji se glede broja lukova medju sobom razlikuju. O tom potanje u Jirečka, Heerstrasse, p. 132.

[3] Rad, kn. LVI., 186, 188.

[4] Guthbeghel je Kuripešićev Jutbuget, negdašnje Virovo ili današnja Uzundžova. Rad, kn. LVI., 186, 188.

[5] Rad, kn. LVI., 186, 188.

[6] Comis ili Komus u Radu kn. LVI., 186, 188, 222, 223.

[7] Rad, kn. LVI., 186, 188, 222, 223.

[8] Rad, kn. LVI., 186, 187, 222, 223.

Digitized by Google

Rambertova. Šeper neopisuje proputovanih priedjela i mjesta, ne ima u njega ni orografijske, ni osobite topografijske i etnografijske gradje, što bi trebalo razpraviti i razsvietliti, ili kojom bi se predjašnji putopisi popunili. Naš putopisac jedva spominje glavnije rieke, za manje ni nezna; a mnogoj je ime zamienio sa gorom ili mjestom. Buduć da Šeper na tanko opisuje noćišta, na ime imarete, rekoh bi, da poslanike po varoših nisu mnogo puštali, već da su jih, kao što se u Turskoj obično dogadjalo, pod strogom pažnjom držali. Tako opisuje na tanko imaret ili karavanseraj Abdusalemov u Küčük i Böjük Čekmedže, imarete u Čorlu, Hafsi, Jedrenetu i dr., te govori o njihovih utemeljiteljih, vjerovatno po tamošnjem pričanju, što se historijom ni utvrditi neda. Pošto su topografijski podatci, koje Šeper navodi medju Carigradom i Tatarpazardžikom, glavnija mjesta onih krajeva, poznata i dovoljno opisana od dojakošnjih putopisaca, držimo suvišnim opet tu ob onih istih mjestih razpravljati, dosta je, da smo kod svakoga topografijskoga podatka uputili na dojakošnje putopise i na naša razpravljanja. O Jedrenetu, za onda do Carigrada najznamenitijoj varoši balkanskoga poluotoka, nješto je više putopisac zabilježio, nego što mu je obično, iztičuć položaj Jedreneta, na stječištu triju rieka Marice *(Hebre)*, Tundže *(Tonsa)* i Arde; a i to je stvar, koja je jur u starijih pisaca ubilježena.[1] Ali Tundža mu dolazi sa sjevera sa gora vlaških, pod kojim imenom razumieva putopisac vjerovatno, Balkan, jer ona rieka izvire u istinu na podnožju najvišega Balkanova brda, blizu Kalofera. Arda mu pako dolazi sa gore Athos (sic!) kraj Soluna, dočim dolazi sa jugo-zapada, a izvire na Rhodopi. Obje rieke utiču u istinu kraj Jedreneta u Maricu, izviruću na Rilu, koj se do nedavna držao za Rhodopu, a neizlieva se Marica u more kraj Galipolja nego kod Enosa. Vidik na susjedne gore, koje obrubljuju ravninu gornje Marice, što opisuje putopisac kod izlaza iz Jedreneta, jedino je, što je Šeper zabilježio o prirodnih odnošajih zemlje na svem putu medju Carigradom i Tatarpazardžikom. Kod posljednje stanice pred Plovdivom, naime kraj Kemerъ Kjuprju *(Comis)*, spominje i opisuje rieku *Leguthy*, koja rieka po opisu imala bi biti Čepeli-dere današnjih karata, izvire na istoimenom brdu Rhodope, a utiče kod pomenuta mjesta u Maricu. Nije li putopisac od imena rieke Luda Jana možda dvie različite

[1] Ptolomaeus, III., 11. Ammianus Marcellinus, XIV., 37. Theophanes, 674. Konstantin filosof, Glasnik kn. 42. c. 65. i dr.

*

Digitized by Google

rieke stvorio? ili je Čepeli-dere zamienio s Ludom Janom, koja se prelazi na putu od Plovdiva u Tatarpazardžik i blizu potonjega mjesta u Maricu utiče. Jer pred Tatarpazardžikom kod Lude-Jane u istinu gore stežavaju polje, koje prelazi sve to više u šumoviti brežnati priedjel Ihtimanskoga sredogorja. Tatarpazardžik na utoku Marice i Topolnice, utemeljen od Bajazida II. (g. 1485.), a naseljen od besarabskih Tatara,[1] bješe u istinu na križopuću medju Carigradom i Biogradom, pa medju Bosnom, Jadranskim i Crnim morem, svojim položajem bješe znamenitim tržištem, gdje se sticahu na vašarih razni narodi: Dubrovčani, Turci, Židovi, Jermeni i dr.

Krenuvši iz Tatarpazardžika nastaviše put do rieke po imenu *Jana*, koja je bila silom vode tako jako narasla, da ju nije bilo moguće pregaziti; budući da je put išao k sjevero-iztoku (sic!), valjalo je putnikom tražiti mjesto, gdje bi se mogla pomenuta rieka prebaciti. Na tom putu prispjeli su u malo tursko selo *Melithkaden*, odkuda jih vodio njeki seljak preko njekojih polja, kojimi se svršuje Romanija *(Romayne)*, a nastaje Bugarska *(Bulgarie)*. Iza toga priedjoše njekoje bezimene potoke, koji postaju Balkanu na zapadu, a utiču u Maricu *(Hebre)*, i stigoše u bugarsko selo nazvano *Callogherobba*. Prebacivši rieku Janu velikom mukom, udjoše u goru te su prispjeli pod večer u bugarsko selo, po imenu *Veternitz* Onoga dana (28. srpnja) prevališe 35 milja i moradoše obići pravi put na osam milja, pošto je most (preko Jane) bio provaljen.

Prenoćivši u gori, silaziše jutrom vrletnim putem, koj ipak nije tako mučan, da se nebi dao prirediti za kola; put je tako jako kamenit, da se nikako neda porediti s Alpami Italije. Prevalivši goru, dospjeli su u selo, koje se zove slovenski (esclavonique) *Watar*, to jest „vrata“, a turski *Capile derveam* (sic!). Za tim sidjoše u liepu ravnicu, koja se pruža 15 milja u duljini, a sa svih strana ju zapremaju nizke gore, zasadjene vinogradi i šumami. Odmorivši se u turskom selu *Echtyman*, u kojem je dobar imaret, putovahu dalje istim poljem; prevalivši iza toga njeku goru, dospjeli su pod noć u malo selo nazvano *Alazaclife*. Nastavivši put kroz goru izidjoše na veoma prostrano polje, vrlo plodno, a naseljeno posvuda kršćani. Posred toga polja teče dosta velika rieka po imenu *Iscara;* premda je bila narasla, ipak ju pregaziše i dodjoše napokon u varoš, koja se zove *Sophia*. Pomenuta rieka izvire na njekoj gori blizu Salamono (valjda Samokovo), a izlieva

[1] Leunclavius, Pandectes, p. 240—44. Jireček, Heerstrasse, p. 130.

Digitized by Google

se u Dunav. Sofija je vrlo prostrana varoš, naseljena ponajviše od kršćanskih Dubrovčana. Putnike nastaniše kod Benka Gjorgjića, Dubrovčanina (Benedict de Georgiis, Ragusien). Sofija ima crkvu sagradjenu od Grka, kuće su sve od drva, a naseljena je i polažena od mnogih trgovaca.

Prvoga kolovoza krenuše iz Sofije i nastaviše svoj put prostranim poljem; prebacivši široku vodu, koja u Iskru utiče, udariše gorskim i nenaseljenim priedjelom te sidjoše u veoma prijatnu dolinu, gdje je samo jedno selo od 10 do 12 kuća, a zove se *Dragonia* (Dragoman). Pošto prevališe 4000 koraka (pas) pomenutom dolinom, udjoše u njekoje težko prohodne klance i prevalivši lako njeku goru, pregaziše Nišavu *(Nissana)*, koja na susjednih gorah izvire. Ova ista rieka teče sjevero-iztočno (sic!) sve do grada Niša *(ville de Nisca)*, gdje se izlieva u rieku Moravu *(Murana)*. Putujuć dalje koje poljem koje gorom sve do varoši, koju Bugari zovu *Pyrot*, a Turci *Sareck*, a prenoćiše u varošici po imenu *Zeredoregk*. Krenuvši rano od ovud udjoše u sutjesku (klisuru); prevalivši goru, koja nije odveć visoka, ali vrlo strma, podjoše drugom gorom, po imenu *Hannovitza*, koja nije toliko visoka, ali vrlo tiesna; kroz njezinu dolinu teče rieka Nišava, a pokraj nje je maleno selo po imenu *Clisma Kymorovitza*. Odatle sidjoše u ravnicu, koja se pruža gradu Nišu *(Nissana)* na desno. Grad Niš leži u ravnici, ima tri mošeje; s jedne strane diže se velika gora (Seličevica), a drugu joj stranu zapremaju močvare i blato. Prošavši kraj rečene gore, izpod koje ima toplih vrela (Banja kraj Kutine), podjoše mimo grada i četiri milje od ovud prevezoše se preko Morave, koja je silna i široka. Prebacivši pomenutu rieku, udjoše u Srbiju, jer Morava dieli Bugarsku od Srbije. Svi, koji onoga dana putnike susreto, svi jim govorahu, da žele biti oslobodjeni; moleći poslanike, da jih dodju osloboditi od njihova robstva primiećahu, kada bi to znali da će doći, svaki bi od njih deset Turaka zatukao.

Na putu izmedju Tatarpazardžika i Niša spominje Šeper ponajprije rieku *Jana*, koja je bila tako narasla, da ju nije bilo moguće pregaziti. Ova rieka, po imenu sudeć, bila bi Luda-Jana,[1] koja dolazi sa Srednje gore i teče pokraj varoši Panagjurišta; ali ta rieka ne teče na putu putopiščevu za, nego pred Tatarpazardžikom.

[1] Sva je prilika, kako gore opazismo, da je putopisac iz Lude-Jane učinio dvie rieke, na ime Leguthy i Jana.

Digitized by Google

Tu je putopisac kao i Ramberti zamienio Ludu Janu za Topolnicu.[1] Od Tatarpazardžika nije naš putopisac putovao do Vêtrena starom cestom smjerom Marice, nego više gorskim putem, dakle stranputice, smjerom Topolnice, a uprav ta rieka je u istinu putopiščeva Jana. Poslanstvo je bilo prisiljeno udariti težim i duljim gorskim putem te obići pravi put na osam milja, pošto je bio, kao što opazuje putopisac, most preko Topolnice provaljen, a rieka silom vode tako narasla, da ju nije bilo moguće pregaziti. Na tom putu spominje tursko selo *Milithkaden,* današnje Malekadun,[2] a iza toga tursko selo *Callogherobba*, današnje selo Kalugjerovo na Topolnici.[3] Prebacivši rieku Janu (u mjesto Topolnice) velikom mukom kraj Kalugjerova, putovahu preko gore te dospješe u selo *Veternitz*, današnji Vêtren,[4] gdje su opet stupili na staru carsku cestu. Ovaj put od Tatarpazardžika do Vêtrena, donjekle smjerom Topolnice, prvi put dolazi u Šepera. Na daljem putu vrletnim i kamenitim priedjelom, kroz znameniti carski klanac, spominje selo, koje se zove slovenski *Watar* (sic!), t. j. „vrata", ili po turski *Capile Derveam:* to su jur poznata i raznovrstno opisana „Trojanova vrata", starodavni „Succi", ili po turski „Kapulu-Derbend" (Pfortenpass).[5] Ono pako liepo i bujno polje, u koje, prevalivši klance, sidjoše, stere se pored Ihtimanske rieke, a na to upućuje selo *Echtyman* (Ihtiman),[6] gdje su se putnici odmarali. Prevalivši goru neznana imena (Ihtimansko sredogorje) dospjeli su u malo selo po imenu *Alazaclife*, negdašnju *Belu crkvu* ili *Petdesetcrkava,* turski *Aladža klisse,* ili današnji Jeni Han na podnožju rečene gore.[7] Na daljem putu kroz bujno i prostrano sofijsko polje spominje veliku rieku *Iscara* (Iskru),[8] koja mu izvire na njekoj gori kraj Salomona (sic!), a izlieva se u Dunav. Potonje mjesto vjerovatno je Samokov, koji Iskra, izviruća na Rilu, u istinu protiče. Sofiju i sofijsko polje opisuje naš putopisac vele obćenito i tim zaostaje daleko iza starijih i suvremenih putopisaca.[9]

[1] Rad, kn. LVI., 222, 223.
[2] Zaharijev, opisanje Tatarpazardzika, str. 33, 34.
[3] Zaharijev, op. c. p. 34.
[4] Rad, kn. LVI., 186, 222, 223.
[5] Hammer, II., 861. Rad, kn. LVI., 185, 186, 223. Jireček, Heerstrasse, p. 30—35.
[6] Rad, kn. LVI., 185.
[7] Hammer, Gesch. 2. Aufl., II., 862. Jireček, Heerstrasse, p. 129.
[8] Rad, kn. LVI., 220, 222.
[9] Rad, kn. LVI., 185, 219, 220, 221.

Digitized by Google

Krenuvši iz Sofije k Nišu, spominje u gorskom i nenaseljenom priedjelu selo *Dragonia* ili današnji Dragoman,[1] koj u istinu leži u samoći blizu razvodja izmedju Nišave i Iskre. Pošto prevališe iza Dragomana 4000 koraka, udjoše u njeko ždrielo (klisuru), bez sumnje u današnju *Ježevicu*[2], na razvodju izmedju Nišave i Iskre. I Šeperu izvire Nišava na susjednih gorah blizu Dragomana (kod Jarlovaca), kao što je i na generalštabskoj karti ubilježeno;[3] ali mu Nišava teče sjevero-iztočno, umjesto sjevero-zapadno, sve do Niša, gdje nedaleko (Nišu na sjevero-zapadu izpod sela Lalinaca) u Moravu *(Murana)* utiče.[4] Ovakove pogrješke u orientaciji nisu riedke u pisaca onoga doba. Na daljem putu spominje varošice *Pyrot*, ili turski *Sareck* i *Zeredoregk*, ili današnji Caribrod; varošice, koje još postoje i koje spominju malo ne svi putopisci onoga i sliedećega vieka.[5] Na putu pako od Pirota u Bjelu Palanku valja u istinu prevaliti goru (Bjelavu) i klanac (klisuru), treći na putu od Niša, ili peti na putu od Carigrada; a na putu izmedju Biele Palanke i Niša treba u istinu opet prevaliti klanac (klisuru) odnosno goru, iz bojne historije XV. vieka poznatu i opjevanu Kunovicu,[6] koju naš putopisac *Hannovitza* zove. Ono pako selo, na ime *Clisma Kymorovitza* kraj Nišave, izopačeno je mjestno ime: po opisu mogla bi biti stara Suha Klisura ili Klisurica,[7] tadanje Kuručešme, što spominju malo ne svi putopisci onoga vieka;[8] ako ni je putopisac dva mjestna imena (što je vjerovatno), na ime

[1] Hammer, 2. Aufl. II., 862. Jireček, Heerstrasse, p. 128, 135.

[2] Palmotić, Dubrovnik ponovljen, str. 208. Hadži Chalfa, p. 189, Glasnik, kn. XXXI., 310. Jireček, Heerstrasse, p. 128, 135. Rakić, Otačbina, sv. 21, str. 108.

[3] Rad, kn. LVI., 221.

[4] Milićević opisuje tok gornje Nišave (s Dunava nad Pčinju, Godišnjica, IV. posebni otisak, str. 35—36), koj opis bitno se od Rakićeva (Otačbina l. c.) razlikuje. Iz Milićevićeva opisa razabiremo, 1) da je Jerma ili Golema glavni pritok Nišave, dakle ju srbski kartografi krivo prozvaše Nišavom. 2) Nišava počima tim imenom tek na utoku Jerme i Godečke rieke. Potonja pako rieka bila bi Nišava starih putnika i austr. generalštabske karte. Godečka rieka dakle bila bi po hidrografskih zakonih prava Nišava, što se i sa starijimi pisci u bitnosti sudara.

[5] Hammer, II., 862. Rad, kn. LVI., 219, 220. Opis Pirota gl. u Milićevića, op. c., p. 43—53.

[6] Rad, kn. XLIX., 121, 123. Kn. LVI., 219, 220.

[7] Jireček, Heerstrasse, 126, 127.

[8] Hammer, Gesch., 2. Aufl., II., 862. 863.

Digitized by Google

Klisura *(Clisma)* i Kunovica *(Kymororitza)*, u jedno spojio.[1] Na daljem putu opisuje Niš, njegovu okolinu i položaj, premda vrlo obćenito, u cielom ipak vjerno,[2] spominjuć goru neznana imena (Seličevicu) i topla vrela (Banja kraj Kutine), uz koja prodjoše. Četiri milje izpod Niša prevezoše se (vjerovatno kod Mramora) preko Morave, koja dieli Bugarsku od Srbije, te stupiše na starodavno bujno Dobrič-polje u poriečju Toplice.

Poslanici nisu putovali dalje od Niša, po starom običaju na Biograd, već su udarili dojakošnjim svojim putem, kojim su išli u Carigrad, na ime k Jadranskomu moru, a taj je put donjekle poznat iz putopisa Rambertova.[3] Poslanici nastaviše svoj put, kako putopisac pripovieda, gorovitim krajem, koj je ipak dobro uradjen, osobito kraj Morave; priedjel pako, kojim putovahu, zemlja je srpska, a zove se Toplica *(Toplitza)*, po istoimenoj rieci, koja taj priedjel protiče. Na tom putu kroz Toplicu spominje izmedju mjesta, u kojih noćivahu, ponajprije varošicu po imenu *Rosine*, a to je današnja Rožina kraj puta niško-prokupljanskoga, u dobričkom srezu topličkoga okruga.[4] Ovom prilikom pripovieda putopisac, da mu je pričao pratioc Muhamedovac, kako je poznati Mletčanin Alvise Grity nastojao da dobije naslov „zaštitnika kr. Ugarske" (protecteur du royaulme d' Hongry), da tim Mletčane prinuka, da mu odstupe Dalmaciju, koja visi o kruni ugarskoj. Nastavivši put preko dolina i gora, koje nisu odveć mučne, ali svakako vrletnije od predjašnjih, prispjeli su k rieci po imenu *Dracovitza*, koja dolazi sa susjednih gora na sjeveru, a izlieva se medju jugom i iztokom u rečenu Moravu. Izmedju rieka, koje na sjevernih gorah izviru, te se koje u Moravu, koje u Toplicu izlievaju, i koje putnik kroz Toplicu preći ima, ne ima nijedne rieke, koja bi se *Dracovitza* nazivala; ali mjesto je u dobričkom srezu topličkoga okruga, komu je ime *Draškovac*,[5] po kojem je naš putopisac vjerovatno i rieku prozvao. Na daljem putu spominje srpske varošice po imenu *Pritnoritze* (sic!) i *Gerghebir:* prva je možda današnje selo Pridvorica u prokupačkom srezu topličkoga okruga,[6] a drugo možda je selo

[1] Klisura, selo u Belo-palanačkom srezu, a Kunovica, selo u Niškom srezu. Gl. zakon srpski o prostoru, p. 2, 6.
[2] Hahn, Reise von Belgrad, S. 34—42.
[3] Rad, kn. LVI., 209—219.
[4] Srpski zakon o razdiobi okruga, str. 10.
[5] Srpski zakon o razdiobi okruga, str. 11.
[6] Zakon srpski o razdiobi na okruge, str. 11.

Digitized by Google

Grgure u prokupačkom srezu.[1] Toga dana (6. kolovoza) prevališe putnici do 30 milja. Na tom putu su saznali, da turski car pobira od svega priroda vinskoga i žitnoga sedminu i osminu; od svake ovce plaćaju se po dvie jaspre, a isto toliko od svake svinje, koja se pìta, a još jednu jaspru kad se zakolje. Vrh toga plaća gospodar za se i za svoju djecu, za zemlje, kuću, hambar, za prozore i slične stvari, a to je u istinu, opaža putopisac, pretežko i jako nevoljno robstvo. Na daljem putu prodjoše visokom i prostranom ravninom, sa koje sidjoše u vrletnu dolinu, a od ovud k rieci Toplici, koja je vrlo plaha i pogibeljna; izvire na sjevero-zapadu, a utiče u Moravu medju iztokom i jugom. Uz Toplicu je prijatna dolina, dobro naseljena i obrasla vinogradi. Iza toga putovahu priedjelom kamenitim i tiesnim, imajući na lievo pomenutu rieku, a s druge strane dosta vrletne gore, koje su za kola neprohodne. Na svem putu kroz taj priedjel bješe jim vrlo mučno putovanje. Ostavivši na lievo varoš *Scopia* (Procopia?),[2] prispjeli su preko nizkih gora u priedjel, po imenu *Saplana*, a prenoćiše u varošici po imenu *Jerecain*, t. j. „sokolara" *(des faulconniers)*. U onih gorah ima ruda zlatnih i srebrnih. Toga dana (7. kol.) prevališe 30 milja. Putovanje našega putopisca kroz Toplicu trajaše tri puna dana, a to se s toga zateglo, buduć mu je bio drug Jerolim Zadranin putem obolio. Ali naš putopisac, čini se, da dosta tačno neopisuje i nerazlikuje što se svaki dan proputovalo; tu je putopisac u opisu koješta pomutio i prebacio iz jednoga dana u drugi, a iz drugoga u treći dan; što se je lasno moglo dogoditi, ako nije svaki dan tačno pobilježio u svoj dnevnik opažanja o proputovanom priedjelu. Pored svega toga putopisac ipak daje na ruku podatke, da se može njegov dnevnik u pravi red svesti. Prvi dan (5/VIII) stigoše u Rožinu *(Rosine)*, drugi (6/VIII) u Grgure *(Gerghebir)*, a treći (7/VIII) u Gerekare *(Jerecain)*, a to se i s označenimi u putopisu daljinami posve slaže; ali treći dan pripovieda ne samo, što se odnosi na putovanje toga dana, nego na cielo putovanje kroz Toplicu, a osobito na putovanje drugoga dana. Krenuvši iz Rožine u Grgure ostaviše na tom gorskom putu u istinu Prokuplje *(Scopia)* na lievo i stigoše u priedjel *Saplana*. Potonje ime biti će

[1] Zakon o razdiobi, str. 12.

[2] Koprian ili „grad sv. Prokopia" spominje se često u srpskih spomenicih; gl. Rad, kn. XLIX., 132.

Digitized by Google

vjerovatno sastavljeno iz imenâ dvaju potoka, na ime Snas i Plana, koji sa sjevera dolaze i Prokuplju na zapadu u Toplicu utiču, a tim bi bila Saplana medjuriečje, odnosno priedjel izmedju pomenutih potoka. Mjesto *Jerecain*, kamo su treći dan prispjeli, varošica mu je „sokolara" *(Des faulconniers)*, današnje je selo Gerekari (Gerekare na kartah) blizu gornje Toplice, a dolazi iz grčkoga „gerekar" što znači „sokolar".[1] Drugoga bo sličnoga mjestnoga imena ne ima u onom kraju, nego sokolska planina, koja se diže do Kuršumlije na jugo-iztoku. Šeperov dakle put kroz Toplicu nije išao, kano što se iz topografije i opisa razabire, današnjim putem uz rieku, nego starim gorskim putem, koj je išao ponješto dalje od rieke, današnjemu putu na sjeveru. Šeper je dakle najstariji putopisac, koj daje opis putovanja kroz Toplicu, te je u tom pogledu savršeniji i tačniji od poznijega putopisa Rambertova, koj takodjer ističe Toplicu kao prijatan i bujan priedjel, ali mu je opis puta kroz Toplicu vele obćenit i nesavršen.[2] U obće kod putopisa kroz Toplicu valja nam to opaziti, da je topografija u putopisaca više izopačena, nego o kojem drugom priedjelu balkanskoga poluotoka, a težko ju je za to s današnjom topografijom u sklad dovesti, što je literatura geografijska o topličkom kraju vrlo oskudna, a današnje karte, kao što se glavom osvjedočismo, nepouzdane i pogrješne.

Prevalivši Toplicu, opisuje Šeper dalje putovanje preko Kopaonika k Ibru. Ponajprije prevališe, nastavlja putopisac, visoku ali ne mučnu planinu, na vrh koje je prostrana ravnina; putovahu sljemenom gore do dvie milje puta i dodjoše k njekomu vrelu pod drvetom; odatle nastaviše svoj put opet sljemenom iste gore i putovahu još tri milje dok su prispjeli u varošicu (?), koja je pod sandžakom zvorničkim *(Zvonik)*, koj dieli Srbiju od Bosne *(Bossina)*. Prebacivši rieku Ibar, koja na jugo-zapadu izvire, prispjeli su u mjesto po imenu *Constantinoble*. Potonje mjesto biti će vjerovatno današnje Kostimpolje, spominju ga i drugi, pozniji putopisci, koji su onud putovali. Pomenuto mjesto je srpska tvrdja, a leži u istinu ondje (na razvodju), odkuda se prelazi iz poriečja Ibrova u poriečje Laba *(de Lab)*. Tu se je opet naš putopisac pomutio, jer Constantinoble neleži na lievoj, nego na desnoj strani Ibra,

[1] Jireček, Die Handelsstrassen, p. 78.
[2] Rad, kn. LVI., 218.

Digitized by Google

uprav ondje, gdje mu je označio položaj.[1] Šeper je takodjer prvi putopisac, koj opisuje putovanje preko Kopaonika, ali mu za ime nezna kao ni ostalim goram, koje u obće spominje, da su njimi prošli; opis je svakako savršeniji od Rambertova, koj je odviše obćenit.[2]

Prebacivši Ibar putovahu poslanici dalje lakom gorom i stigoše do njekoga sasvime osamljena mjesta po imenu *Terboutzine* ili *Terbanczine;* ali sličnomu mjestu neima u onom kraju spomena. Ona neznana gora možda je Bisina planina, koja kao krak Biele planine izpunjuje onaj kut, što ga zatvara dolnja Raška i Ibar, a ono sasvim osamljeno mjesto moglo bi biti Beočin Kiepertove karte, koj u istinu leži na obronku Bisine planine. Ovom prilikom opaža putopisac, da zemlja ovkraj Ibra spada na sandžakat bosanski, kojemu je stolica u Vrhbosni *(Verbozana)*[3] ili u današnjem Sarajevu. Nastavivši put, udariše gorom, po kojoj ima dobro naseljenih i rodnih mjesta i dospjeli su do rieke po imenu *Pinchia,* preko koje prodjoše drvenim mostom te dalje putovahu uz rieku do varoši po imenu *Noroposam* (Novipazar).[4] Ova varoš leži u liepoj ravnici, imajućoj sa sjevera i juga njekoje gore, koje nisu odveć visoke. Rieka *Pinchia* izvire dvie milje Novomupazaru na jugo-zapadu, protiče rečenu varoš i utiče u Ibar. Pinchia je po opisu današnja Raška, ali ime joj je putopisac zamienio s onim od Bisine planine, kojoj nezna za ime. Od Novoga pazara udariše brežnatim priedjelom do pokrajine sjeničke *(de Cinitza)* i prispjeli su u gradić, po imenu *Zynitze* (Sjenica),[5] koj je 25 milja od Novoga. pazara udaljen. Prebacivši sjeničku rieku *(de Cina),* putovahu gorovitim i močvarnim priedjelom, zatim po kalovitih poljanah do podnožja gore (Jastrebova pl.), koja nije bila toliko visoka koliko duga; nastavivši put njezinim viencem, sidjoše k potoku (Mileševa), koj dieli Bosnu od Hercegovine. Onaj potok, opaža Šeper, utiče u sjeničku rieku, koja se izljeva u *Pinchiu* (Rašku), a ova u Ibar. Pregazivši rečeni potok (Mileševu) udariše visokom planinom (Kosavina), imajućom po strani druge gore i šume; i pošto putovaše tri milje, sidjoše

[1] Kad bi Constantinoble ležao na lievoj obali, nebi bio, kako putopisac tvrdi, na razvodju izmedju Ibra i Laba; onda bi Constantinoble odgovarao od prilike današnjemu selu Podkomlje.

[2] Gl. Rad, kn. LVI., 218.

[3] O Vrhbosni kao Sarajevu gl. Rad, kn. XLIX., 146—48, LVI., 162

[4] Novi pazar gl. u Radu, kn. LVI., 171, 173, 201, 214, 217.

[5] Rad, kn. LVI., 171, 173, 201, 214, 216—18.

Digitized by Google

k manastiru sv. Save *(saint Saba)*,[1] prevalivši taj dan (11. kolovoza) 35 milja. Ovaj manastir mu je naseljen samostanci, koji se zovu kalugjeri *(calloury)*, svi su težaci, u ostalom neznalice *(ignorantz)*. Od manastira podjoše dalje dolinom pomenute rieke i stigoše u varoš po imenu *Prepulye* (Priepolje).[2] Tu prodjoše mostom preko rieke *Lym*. Ovaj Šeperov put od Novoga pazara opisaše jurve dojakošnji putopisci: od Novoga pazara do Sjenice poznat je put iz Kuripešićeva i Nogarolova putopisa,[3] a cio put, od Novoga pazara do Priepolja, opisuje savršenije Ramberti.[4] Šeperov opis ovoga puta tako je obćenit, da bi mu veoma težko bilo označiti pravi smjer, da putopisac nebi bio naveo ona dva mjesta (Sjenica i manastir sv. Save), koja bar od prilike označuju smjer puta. Uz to neima u Šepera onih geografijskih podataka, kojimi se odlikuju dojakošnji putopisci, koje Šeper jedino tim nadmašuje, što tačnije označuje medje izmedju pojedinih zemalja, kojimi je na svom putu prošao. Ona putopiščeva sjenička rieka *(de Cina)* biti će vjerovatno Uvac, koj u istinu Sjenicu protiče; ali se neizlieva, kao Šeper tvrdi, ni u Rašku *(Pinchia)*, ni u Ibar, već u Lim. Pošto put od Novoga pazara u Sjenicu ide uz rieke Radalicu i Ljutsku, bit će putopisac uzeo ove rieke kao nastavak Uvca ili sjeničke rieke, a one se u istinu izlievaju u Rašku, pa s ovom u Ibar. I naš putopisac ističe razvodje Uvca i Lima kao medju izmedju Bosne i Hercegovine.

Ovom prilikom pripovieda putopisac, što je slušao o poreklu sv. Save, koj bi poticao iz porodice Licinijeve, kojega je zatukao car Konstantin. Pošto su mu razvili (valjda kalugjeri) Savino rodoslovje, koje se vuče kroz sedam vjekova, razabire se odatle, opaža putopisac, da je ono izvadjanje cielo izmišljeno. Dalje je putopisac iz pričanja razabrao, da je sv. Sava bio Slovenin, i da je u tom istom jeziku napisao više proročanstva, kojimi su dodani njekoji znakovi i slike. Medju slikami jedna prikazuje njeku varoš, imajuću sedam tornjeva i jedna željezna vrata, a toj varoši proriče sv. Sava propast. Srbi i Bugari uporavljaju ovo proročanstvo na Carigrad, koj bi se po njihovu pričanju morao skoro razsuti; drugoga razloga tomu razsapu neznaju kazati, nego što je pomenuti

[1] Rad, kn. LVI., 214, 216, 217.
[2] Rad, kn. LVI., 214, 216.
[3] Rad, kn. LVI., 173, 201.
[4] Rad, kn. LVI., 214, 216—218.

Digitized by Google

Sava to proricao, pošto je Carigrad postigao vrhunac svoje veličine i obiesti. Ali to se isto može reći i o Rimu, koj je takodjer sagradjen na sedam brežuljaka. Carigrad je u istinu, primjećuje putopisac, priestolnicom Turske, a one tajne poznaje sam bog. Svakako se tvrdo drže svoga mnienja, i toga radi nisu htjeli pokazati poslanikovu pratiocu Muhamedu one slike, jer misle, da je Turčin. Ima ondje (valjda po stienah crkve i manastira) još drugih slika (simbola), medju ostalimi: lisica, orao i okrunjeni lav, pa brod s carem i više vojnika, i sličnih stvari sasvime tamnih.

Prebacivši Lim *(Lym)* kraj Priepolja i prevalivši goru, što se zove *Zepna gora* (umjesto *Zerna* gora), kojoj su na jugu Makedonija i gore arbanaske (d' Albanie), putovahu do gradića po imenu *Pliente* (Pljevlje). Za tim putovahu kroz šume i preko gora do gradića nazvana *Brachobb;* pa sljemenom gore, sa koje sidjoše u dolinu rieke *Thichotina* (Čehotine), koja postaje na gori blizu Pljevlja, i dodjoše u Foču *(Gotza* ili *Hotza)*, gdje je stolica sandžaka Hercegovine. Kod Foče priedjoše mostom preko Čehotine, koja tu u Drinu *(Drinus)* utiče. Na daljem putu dodjoše do prievoza na Drini (Brod jugozapadno od Foče), koja teče na sjever i prima Bistricu *(Bistricza);* pošto se prevezli preko Drine, udariše desno kroz gore i šume do ravnine, kojom pošav dospjeli su u gradić, po imenu *Zagora;* i priedjel se takodjer *Zagoria* zove, a podložan je Hercegovini. Na putu kroz Zagorje podjoše kamenitim i mučnim priedjelom, punim ogromnih planina, koje su zimi tako prekrite sniegom, da se čini, kao da bi sva zemlja bila ravna. Taj silni snieg je uzrokom, što u ovoj pokrajini ima premnogo vukova. Pošto prevališe taj veoma mučni priedjel, sidjoše u dolinu rieke *Vissina*, koja, tekuć od juga prema sjeveru, utiče u Neretvu *(Naron)*. Prebacivši Vissinu, uzadjoše kamenitim i mučnim putem uz goru po imenu *Humnorincq*, to jest „umorstvo" *(homicide)*, a za to se tako zove: što mnogi putnici, putujući ovud zimi, svrše ovdje svoje dane usljed vanredne studeni i silnoga ovdašnjega sniega. Pošto prevališe velikom mukom pomenutu planinu, kojoj na podnožju ima mnogo sela i kuća, dospjeli su u selo, nazvano *Postulyam* Dalje putovahu po ravnini k mjestu *Novi pazar* u Hercegovini; a pošto prevališe više vrletnih i mučnih klanaca, dodjoše u gradić po imenu *Treban*. Na daljem putu po šumah i gorovitih priedjelih, pustivši na desno tvrdjicu *Powsitel* (Počitelj) kod Neretve *(Naventa)*, prešavši mostom preko *Vidnareca*, prispjeli su u Gabelu na Neretvi *(Gabelle de Narenta)* Tu nadjoše od Dubrovčana Blaža Sor-

Digitized by Google

kočevića (Blasuis de Sorgho), koj upravlja solju, jer su Dubrovčani tu dužni držati dosta soli za turske trgovce, koji ovamo dolaze. Ta se sol pravi u dubrovačkoj tvrdji po imenu *Stagno* (Ston), dvie su je vrsti: crvena i na po crna. U Gabeli ukrca se Šeper u brod i odplovi Neretvom, ostavivši Jerolima Zadranina da uredi poslove. Na tom putu prodje gradićem g. Stjepana *(bourg sr. Etienne)*, gdje je crkva, što ju Grci sagradiše.[1] Ploveć po Neretvi do njezina ušća, putovaše dalje Jadranskim morem k Trsatu *(Thersatienne)* kraj Rieke *(Fiume)*, pošto se je u Zadru sastao s Jerolimom, koj je od Gabele do Neretvina ušća kopnom putovao. Šeper na svojem putu po moru spominje glavnije luke, u kojih brodom pristajaše; ali bilježke njegove o tih mjestih nepodavaju ništa znamenita i nepoznata. O Senju *(Songhi)* primjećuje, da je u pustom priedjelu, sazidan na drevnih temeljih. U Bakru *(Bucharium)* izidje poslanikom na susret modruški biskup Simun Kožičić Benja *(Simon Begruns)*[2] s narodom i primi jih gostoljubivo. Tu su sastali njekoliko kršćana, koje su iz turskoga robstva oslobodili. Od Trsata kraj Rieke, kamo su 3. rujna stigli, putovahu dalje kopnom na Postojnu *(Pistoyna)* u Ljubljanu *(Labach)*. Na svem tom putu od Carigrada do Rieke probaviše (od 16. srpnja do 3. rujna) u svemu 49 dana. Kako su pako poslanici riešili svoju zadaću u Carigradu i kakav su ugovorili mir, to se razabire iz izvještaja i ugovorena mira, što je Gévay u pomenutom svojem sborniku (VI, 1—48, 151—56) priobćio.

Put Šeperov od Priepolja do Pljevlja, pa dolinom Čehotine u Foču i do Broda na Drini poznat je iz putopisa Rambertova.[3] Na putu medju Priepoljem i Pljevljem spominje Šeper njeku Crnu goru *(Zerna gora)*, kojoj u onom kraju neima spomena: biti će tu opet njeka pomutnja, vjerovatno je poznata Crna gora (Kara-dâg) stare Srbije prenešena amo, jer se uz nju pominje Makedonija i gore arbanaške. Onu istu goru zove Ramberti Crance, a ta bi bila kao što drugdje dokazasmo,[4] današnje Ranče ili Hranče. Šeperov gradić *Brachobb* Rambertova je *Bracha*, vjerovatno današnje selo Vraže.[5] Prebacivši Šeper Drinu nad Fočom kod Broda, gdje se

[1] Ako je „*bourg sr. Etienne*“ poznat *Erceg Stjepana grad* blizu Blagaja, tada mu ovdje nije mjesta.

[2] O Š. Kožičiću gl. Sladović povjest biskupije senjske, str. 148.

[3] Rad, kn. LVI., 213—16.

[4] Rad, kn. LVI., 216.

[5] Rad, kn. LVI., 213, 215.

Digitized by Google

još vide ostanci staro-rimskoga mosta, udari gorskim putem (vjerovatno na Poljice i Boriju) k Zagorju, kojim imenom nazivlje putopisac priedjel i gradić. Potonjega više ne ima, možda su mu ruševine ondje, gdje je na generalštabskoj karti zabilježeno „Gradina". Opis Šeperova puta kroz Zagorje i preko Morinje pl. k Nevesinju, premda dosta obćenit, dobro se podudara još i s novijimi putopisi; s toga spada Šeperov opis ovoga puta medju najbolje i najznatnije partije cieloga putopisa. Roskiewicz opisuje ovaj put kroz Zagorje i od Uloka preko Morinje u Nevesinje i Mostar.[1] Put preko Zagorja vodi iz poriečja Drinina u poriečje Neretve. Gorskom ravninom *Zagorje* steru se pusti, mršavi pašnjaci, a protiče ju više ponorica; sa sjevera ju zatvaraju krševiti i pusti kraci Treskavice (Zelen-gore), s juga joj se dižu šumovita Vučja brda, a njih se hvata Lelija (Vučja L.) planina. Zima traje na ovoj visočini do osam mjeseci. Put pako preko Zagorja vodi sjevernim podankom Vučjih brda i donjekle dolinom Grajsalice (na karti Krajsavljevice) k Oblju, a odovud preko šumovita Nedavića mnogimi vrletnimi zavoji desnim briegom Neretve k mostu, kojim se prelazi na lievi brieg k Uloku. Dalje vodi put preko Morinje planine u Nevesinje. Morinja je široko planinsko sljeme, koje mjestimice probijaju vapnene stiene. S juga raste njegova visina i zove se Somina planina. Putovanje preko Morinje zimi je vrlo pogibeljno: jedno radi silnoga sniega, a drugo radi nebrojenih vukova, koji na jata sa Crvanja amo provaljuju.[2] Ovim pogibeljnim putem putuju zimi samo velike karavane, a tu pogibelj potvrdjuju mnogi križevi, koji se putem vide i o kojih narod priča čudnovate priče.[3] Put pako sa sljemena Morinje do Nevesinja vrlo je mučan radi velikoga stienja i razvaljena kamenja, a sve se ovo sa Šeperovim opisom u bitnosti podudara. Šeperova *Vissina* ili *Viscina*, po imenu sudeć vjerovatno bi bila današnja dolina Bišine, koja postaje blizu Nevesinja, a utiče u Bunu; ali ne teče kako putopisac tvrdi od juga k sjeveru, nego od istoka k zapadu; niti se preko nje prelazi na putu od Neretve k Morinji; po opisu pako sudeć, nebi bila Vissina današnja Bišina, možda je (po karti) Gvoznica, koja u istinu od

[1] Roskiewicz, Studien über Bosnien, p. 136—41.

[2] Vjerovatno da su one gore silnih vukova radi nazvane „Vučjom planinom".

[3] Zagorje, Morinja i njezina okolina danas su glavno gnjezdo hercegovačkoga ustanka, što će pružiti priliku, da se oni krajevi potanje prouče i bolje upoznadu.

Digitized by Google

juga k sjeveru teče i u Neretvu utiče, a uz nju vodi put od Uloka do podnožja Morinje. I ovaj put se naš putopisac vjerovatno pomutio u imenu rieke.[1] Gore *Humnorincg* nebi bilo lasno pogoditi, da nije putopisac pridao značenje toga imena, na ime „homicide“ (umorstvo), a to je pomenuta Morinja planina, preko koje vodi toli pogibeljan put od Uloka u Nevesinje. Mjesto *Postulyam* biti će vjerovatno današnje Pustoljane u nevesinjskom kotaru,[2] ali ga na karti neima. *Novipazar* u Hercegovini biti će po opisu bez sumnje današnje Nevesinje,[3] koje se često spominje jur od polovine XIV. vieka u dubrovačkih spomenicih[4] kao znatnije tržište; navodi se da je „pod gradom Vjenčcemь“, a Hadži Chalfa (p. 176) ga „Novasin“ zove. Dalji pako Šeperov put od Nevesinja do Gabele teže je označiti: jedno, što je opis odveć obćenit, a drugo što je topografija toga puta vrlo riedka i ne dosta tačna. Put od Nevesinja k Neretvi obično je vodio tiesnom dolinom Bišine do ušća Bune do izpod Blagaja, a na Buni bila je glavna carinara, pa je išao kra lievoj strani Neretve ka Gabeli i od ovud dalje k ušću rieke, gdje je bilo više malih trgovačkih skladišta i brodarskih pristaništa. Ako je *Treban* današnje selo Trijebanj na Pašinskoj vodi u stolačkom kotaru, tada je Šeperov put išao od Bune donjekle stolačkim putem, na kojem putu ostaje mu u istinu gradić *Powsitel* (Počitelj)[5] na Neretvi, na desno. *Vidnareca* (?), koju iza Počitelja prebaciše, imala bi biti današnja Bregava, koju je trebalo svakako prije preći nego se došlo ka Gabeli *(Gabella de Narenta);* ali po imenu sudeć, mislim, da je *Vidnareca* izopačeno ime Bune rieke. Gabela na Neretvi bješe od njegda znamenito tržište i stjecište neretvanske trgovine; tu je bila velika carinara, skladišta soli i dubrovačka naselbina. To se mjesto zvalo *Mercatum* ili *Forum*

[1]) Budući da putopisac kadšto nazivlje rieku imenom priedjela ili mjesta, možda mu je *Vissina* ona ista *Visseua* („via de Xagorie in Visseua), što se spominje u dubrovačkih spomenicih (Jireček, Handelsstrassen, p. 83). Vissevu je veoma težko označiti, jer se nenavodi bližih podataka; bila je vjerovatno glavno mjesto Zagorja, možda današnji Vihović, selo u kotaru fočanskom obćine Jelaska (Statistika mjesta, p. 110), jer leži zgodno na križopuću.

[2] Statistika mjesta, str. 120.

[3] Opis Nevesinja i njegove okoline gl. Occupation Bosniens, pag, 735 – 37.

[4] Miklošić, Monumenta serbica, p. 383. Jireček, Handelsstrassen, p. 25, 40, 83.

[5] Počtil. gl. u Hadži Chalfe p. 176.

Digitized by Google

Narenti, slavenski *Driva* ili *Drjeva* spominje se često u staro-srpskih spomenicih,[1] gdje su Mletčani poznije sagradili gradić poznatu Gabelu.[2]

Put dakle od Broda na Drini kroz Zagorje do Gabele prvi se put prikazuje u Šeperovu putopisu. Ovaj put, premda je dosta obćenito nacrtan, ipak je znatan, jer su riedko putnici ovim putem putovali, a vodio je s ušća Neretve u poriečje Drine, te se sastajao iznad Foče s putem dubrovačkim. Taj je put bio još u XVI. vieku za turskoga gospodstva u trgovačkom pogledu dosta znamenit, jer je rabio kao obćilo ne samo izmedju obiju rieka, već je spajao bosansko-hercegovačke krajeve s Jadranskim morem.[3] Sva je prilika, da je već Harf (g. 1496—99) ovim putem putovao, a to se dade slutiti iz ona tri mjesta (osobito *Novi* na Neretvi), koja Harf na putu od Foče *(Gotzei)* do mora *(Steyn,* Ston) navodi.[4]

Opisavši Šeper svoje putovanje kroz Hercegovinu, pripovieda ovom prilikom i onu poznatu priču, kako su Turci za hercega Stjepana Vukčića (Kosače) osvojili Hercegovinu. Ova je priča u bitnosti poznata iz ljetopisa Halkokondile, Lukarića i drugih kronista.[5] Naš putopisac pripovieda kako ju je slušao, vjerovatno od pratioca ili tamošnjega naroda, a za to se u njekojih okolnosti od pripoviedanja pomenutih ljetopisaca znatno razlikuje. Stjepan Vukčić imajući sina Vladislava htjede ga oženiti za njeku kršćanku,[6] koju je on poslije prevario i oskvrnio. Žena pako Stjepanova iz osvete radi vjeroloma muževa sdruži se sa sinom i Turci, braneć junački tvrdju Blagaj na Buni (forteresse de *Blagay* près le rivière de *Bowna)*[7] proti vojsci Stjepanovoj, dok je prispio sin s turskom

[1] *Drjeva* ili drjevьskы gl. u Daničića, Rječnik starina, I., 312, 313. Pučić, Spomenici srpski, I., 20. Luccari, Annali di Ragusa (1605) p. 24, 65. Jireček, Handelsstrassen, p. 79.

[2] Gabla ili Gabala, gl. Hadži Chalfa, p. 175.

[3] Opis puta od ušća Neretve kroz Bosnu u Ugarsku; pa primorska cesta i njezini uzporedni putevi gl. u Jirečeka, Handelsstrassen, p. 78—82, 83—84.

[4] Rad, kn. XLII., 180—82.

[5] Corp. Script. hist byz. L. Chalcocondylos, lib. X., 540. Luccari. Annali di Ragusa, p. 165. 166. Tubero, op. Schwandtner, Scrip. rer, Hung. II., 199. Majkov, Istorija srbskoga naroda, II. izd. str. 178—83.

[6] Florentinka po Halkokondili, a kći Marina rusanskoga kneza po Lukariću

[7] Blagaj na Buni (Konstantinov τὸ Βόνα), glavni grad kn. Humske, znatan osobito XIII. do XV. stol. Gl. Miklošić. Monum. serbica, p. 328. Luccari, p. 79. Daničić, Rječnik, hrv. ili srp. jezika, p. 398.

Digitized by Google

vojskom, kojoj je Stjepanova žena tvrdju, a tim i zemlju predala. Stjepan se na to povuče u svoju tvrdju Novi *(Novy,* poznat grad hercega Stjepana blizu dolnje Neretve),[1] a pošto nije bio dosta jak oprieti se Turčinu, pozove u pomoć Ugre, kojim ustupi polovicu rečene tvrdje, a drugu pridrža za se. Kad su se zametnuli medju njim i Ugri njekoji priegovori, preda herceg Stjepan svoj dio tvrdje Turkom, koji su radi druge polovine s Ugri vojevali jednu i po godine, dok su napokon pobiedili i osvojili ju. Herceg Stjepan završi svoje dane u Carigradu (sic!), a sin mu Vladislav (mjesto najmladji Stjepan), pošto se poturči, oženi kao Mahumedbeg jednu od kćeri Bajazitovih. Hercegovina, koja je predajom Blagaja postala turskom pokrajinom, velika je i vrlo rodna zemlja, opaža putopisac; njezinim gubitkom pretrpila je kršćanska republika silnu štetu, a njezinim dobitkom stekla bi opet znamenitu domainu.

Evo dakle putopisa o Šeperovu putovanju iz Carigrada na Rieku, odkuda se razabrati moglo, da Šeperov putopis glede obilja geografijske gradje znatno zaostaje iza dojakošnjih putopisa. Šeper, kao što je poznato, bješe na glasu diplomat, koj je vješto obavljao poslove svojega poslanstva; ali kao putnik putujući odredjenim putem u poslovih državnih, bio je zadovoljan, da je vidio zemlju i narod, a nije se ni jednim ni drugim predmetom mnogo bavio, nit ga je mnogo zanimalo ono, što mu se uz put na razmatranje i motrenje nudjalo. Šepera nije zanimala, kao što se iz putopisa razabire, ni riedka starina, ni prirodni odnošaji zemlje, ni narod, ni njegova vjera, jezik i običaji. Šeper se u svojem putopisu neprikazuje kao oštroumni motritelj poput Kuripešića i Ramberta; on je bolji diplomat, nego li znatiželjni učenjak ili kritički sudac. Šeper kraj sve svoje diplomatske vještine, prikazuje se u svojem putopisu odviše lakovjeran i preko mjere pun predsuda; jer u Šeperovu dnevniku ima pomanje poznatih stvarih, koje bi se odnosile na život turski i na porodicu sultanovu, ali ima mnogo priča, koje on na prosto vjeruje i prihvaća nelučeći istine od bajke.

Neprijateljsko držanje cara Karla V. prema sultanu, imalo je štetnih posljedica na priegovore, koji su se imali nastaviti uslied ugovorena mira od 1533 godine. Buduć da je u tom miru ostalo više neriešenih tačaka, osobito glede uredjenja ugarskih odnošaja i

[1] Monum. serbica, p. 469, 503, 504, 505, 506.

Digitized by Google

miraza kraljice Marije, pa i to, što Karlo V. nebje u taj mir uključen: sve je to djelovalo na cara Karla i kralja Ferdinanda, da se konačno riešenje tih posala pospješi. S toga odluče car i kralj opet odaslati u Carigrad poslanstvo, koje bi pomenute poslove revno pospješilo i konačno riešilo. I za taj posao bješe izabrani dojakošnji carigradski poslanici *Kornelij Duplicij Šeper* i *Jerolim Zadranin*, koji jur prije izmaka 1533 godine dobiše od cara Karla, a u prvoj polovini veljače sliedeće godine od kralja Ferdinanda potrebite instrukcije i punomoći.[1] Iz izvještaja i pisama poslanikovih na cara i kralja[2] razabire se, da je Šeper iz Praga krenuo 14 veljače 1534; prispjevši na Rieku, gdje mu se pridruži Jerolim Zadranin, zaputi s drugom po moru u Dubrovnik, a od ovud putovahu kopnom na Foču u Carigrad, kamo dne 24. travnja 1534 prispješe. Poslanici su dakle putovali ovaj put od Dubrovnika poznatim putem Dubrovačkim.[3] Pošto su obavili poslove, krenuše iz Carigrada 13. lipnja i udariše starom carskom cestom u Biograd *(Bellogradi)*, gdje ih Turci sedam dana zadržaše, dok jih nije Jerolim Laski te nevolje oslobodio i kopnom kroz Ugarsku proveo. Ovo drugo putovanje Šeperovo u Carigrad bilo bi suvremeno putovanju B. Ramberta, ali ob ovom Šeperovom putovanju, koliko je dosada poznato, neima putopisa.

* * *

IV.

Putovanje Jeana Chesneau-a g. 1547.

Martin Crusius navodi u poznatom svojem djelu[4] do 1550 godine u svem tri poslanstva (valjda carska) u Carigrad, na ime njekoga Portugalca *(quidam Portugalensis)*[5] g. 1544; Gerarda Veltwyka *(G. Velduvickius, Belga)* g. 1546—47 i Ivana Malvecija *(I. M. Malvezius, Italus)* g. 1548. Jesu li ti poslanici o svojem pu-

[1] Izprave odnoseće se na poslanstvo Šeperovo u Carigrad od 1534. godine priobćio je Gévay, Urkunden, VII., 1—154. Historijsko razpravljanje o tom poslanstvu gledaj u Zinkeisena, Gesch. II., 509—17.
[2] Gévay, VII., 30—65.
[3] Rad, kn. LVI., 209—231.
[4] Martini Crusii Turcograeciae libri octo, Basileae 1584., p. 484.
[5] Portugizki poslanik u Beču Eduardo Cataneo

Digitized by Google

tovanju napisali i putopis, toga Crusius nespominje. Iz historije pako nam je poznato, da je za to doba, na ime medju putovanjem B. Ramberta (g. 1534) i Catharina Zena (g. 1550), znatno više poslanstva putovalo u državnih poslovih k sultanovu dvoru u Carigrad, osobito na ime cara Karla V. i kr. Ferdinanda I., franceskih kraljeva Franje I. i Henrika II, na ime Poljske i mletačke republike. Na ime kr. Ferdinanda putovaše u Carigrad 1536 godine *Ivan Marija Barziza*, koj je po svoj prilici išao istim putem, kojim je i Šeper putovao.[1] Godine 1537 odasla kr. Ferdinand *Franju Sprinzensteina* u Carigrad, da bi prestala na granicah neprijateljstva i trvenja, iz kojih bi se mogao ozbiljan rat poroditi.[2] *Jerolim Laszki*, Poljak, koj je njegda zastupao interese Zapoljine u Carigradu, putuje na ime Ferdinandovo dva put u Carigrad: prvi put 1539,[3] a drugi put 1540 godine. Potonji put putovaše Laski starom carskom cestom, na ime na Jedrene, Plovdiv, Sofiju, Niš i Biograd.[4] Uz to bi odaslan i *Andronico Tranquillo*, da oglasi na dvoru sultanovu drugo došašće Laskijevo.[5] Iza toga putovaše na ime Ferdinandovo radi mira ili primirja k sultanu u Carigrad koncem 1544 godine *Jerolim Adurno*, probošt jegarski. Ovom prilikom putova i portugizki poslanik bečki *Eduardo Cataneo*, koj je imao glede mira u indijskom moru ugovarati. Adurna pratijaše kao tajnik *Ivan Marija Malvezzi*, plemić bolognjezki.[6] Pošto je Adurno u Jedrenetu 15. ožujka 1345 umro, odaslan bi umah u Carigrad učeni pravnik *Nikola Sicco*, da priegovore nastavi. Sicco je tako naglo putovao, da mu je putem od napora deset konja poginulo, a prispio je 9. srpnja 1545 u Carigrad;[7] putovaše do Dubrovnika morem, a dalje poznatim dubrovačkim putem.[8] U isto doba odasla car Holandeza

[1] Gévay, Urkunden, Bd. VIII., 111, 128.

[2] Gévay, izvještaj Sprinzensteinov na Ferdinanda od 1. listopada 1537. Bd. IX., 7—28.

[3] Zinkeisen, Geschichte II., 831—34.

[4] Izvještaj H. Laszki o drugom poslanstvu u Gévaya, Bd. XI., p. 3. Na kraju (p. 64.) zabilježeno: krenuvši iz Carigrada 21. lipnja 1541. stiže 29. u Jedrene *(Andrianopolim)*, 8. srpnja u Plovdiv, 15. u Sofiju *(Zophia)*, gdje je obolio, a 22. u Niš *(Nissam)*. Isthvanfi, histor. l. XIV. p. 141. Hammer, Gesch. III., 224., Zinkeisen, Gesch. II., 834—43.

[5] Gévay, Urkunden, Bd. XI., 83.

[6] Isthvanfi, hist. l. XIV. p. 171. Buchholtz, Gesch. Ferd. I. B. V., p. 211, 212. Hammer, Gesch. III., 270, 274, 715, 716.

[7] Hammer, Gesch. III. 372. Zinkeisen, l. c.

[8] Buchholtz, op. c. B. V. p. 215.

Digitized by Google

Gerharda Veltwycka, koj mu je jur u različitih diplomatskih poslovih koristno služio, da u sultana zajedno s Ferdinandovim poslanikom mir ili primirje izhodi. Veltwyck putovaše, kao što se iz izvještaja razabire,[1] takodjer preko Dubrovnika na Niš, poznatim putem po kopnu. Pošto se je Veltwyck s 18-mjesečnim primirjem povratio, odaslan bi kao poslanik, ujedno carev i kraljev, opet sliedeće godine (1546) u Carigrad, da izhodi u sultana stalan mir, što mu napokon (1547) težkom mukom i za rukom podje. Ovaj je put Veltwyck putovao Dunavom do Biograda, a dalje starom carskom cestom u Carigrad.[2] Nu prije nego je krenuo Veltwyck na ovo drugo putovanje, odaslan bi napried u proljeću 1546 *Ugrinović* u Carigrad, da pripravi odlučujuće muževe na sultanovu dvoru na došašće poslanikovo. O putovanju ovih deset navedenih poslanstva, koja na ime cara Karla V. i kr. Ferdinanda I. putovahu u državnih poslovih k sultanovu dvoru u Carigrad, neima putopisâ, bar u štampanih knigah onoga i sliedećega vieka, neima jim spomena. Trebalo bi pretražiti izvješća i druge spise tih poslanstva, sahranjene u c. kr. tajnom arkivu u Beču i čekajuće još uvjek na svojega Gévaya; možda bi se medju pomenutimi spisi, ili gdjegod u privatnih knjižnicah, njihovim putopisom, ako su u istinu kakove napisali, u trag ušlo.

Hammer navodi od god. 1444 do 1557 više poljskih poslanstva, koja putovahu k sultanovu dvoru; spominje ih imenice po arkivalnih svjedočanstvih od g. 1550 do 1557 sedam. Predmeti razpravljanja bijahu: navale Turaka, odšteta kraljice Izabele, odkup sužnjeva i obnova prijateljstva.[3] Da bi ovi poslanici bili napisali putopise o svojem putovanju, neima nigdje spomena.[4] Medju relacijami poslanika mletačke republike, odaslanih u poslovih državnih k sultanovu dvoru, priobćuje se pet relacija poslanika mletačkih, koji su medju 1535 i 1550 godinom u Carigrad putovali; ali neima u mletačkoj književnosti onoga i poznijega doba nigdje spomena, da je ikoji od tih poslanika napisao putopis o svojem putovanju u Carigrad.

---

[1] Istvanfi, histor. p. 170. Hammer, III, 271. Buchholtz, V., 215, 216. Zinkeisen, II., 859, 860. I. de St. Genois, Voyageurs Belges, II., 6.

[2] Istvanfi, p. 271. Hammer, III., 273. Buchholtz, V., 221. Zinkeisen, II., 861—63.

[3] Hammer, Gesch. III., 289. 315, 727, 728.

[4] Estreicher, Bibliografija Polska XV—XVI. stol., Krakov 1875.

[5] E. Alberi, Le Relazioni degli ambasciatori veneti, ser. I., vol. I.

Digitized by Google

Franceski kralj Franjo I. često izašiljaše počamši od god. 1532 u državnih poslovih svoja poslanstva u Carigrad, a medju timi osobito se ističe do god. 1550 poslanstvo Rincona (g. 1532, 1538), La Foreta (god. 1534), Paulin de la Garde (g. 1542), Montluca (1545), Aramonta (g. 1546—48) i Codignaca.[1] Ova franceska poslanstva putovahu, kao što se iz suvremenih izvještaja razabire, obično putem dubrovačkim u Carigrad.[2] O putovanju Aramontova poslanstva sačuva se putopis, koji napisa tajnik mu *Jean Chesneau.* Rukopis putopisa J. Chesneau-ova sačuvao se u knjižnici *de Baluze* (n. 94), sada se čuva u narodnoj knjižnici u Parizu, a tvrdi se, da ima više rukopisa toga putopisa. Medju tolikimi izdanji toga putopisa, starijimi i novijimi, ja upotrebljavah ono, koje je priobćeno u sborniku *Pièces fugitives pour servir a l' histoire de France* (T. I., P. I. Paris 1759. p. 9—27). U tom se sborniku medju ostalimi navode i putovanja Aramontova, izašiljana od kr. Franje I. i Henrika II. k Sulejmanu u Carigrad (1546—53);[3] ali sam putopis tih putovanja u Carigrad, Perziju, Egipat i Palestinu nije napisao Aramont, nego pomenuti mu tajnik.

Aramont, kao poslanik nasljednik Montlukov, odaslan od kralja franceskoga g. 1546 u Carigrad,[4] primi u službu kao tajnika *Jeana Chesneau-a,* koj s poslanikom zaputi početkom god. 1547 iz Pariza u Carigrad, proputova s Aramontom gore pomenute zemlje i napisa o tom putovanju putopis. Budući ga nehtjede nasljednik Aramontov, poslanik Codignac, dalje u službi držati, vrati se početkom god. 1553 iz Carigrada. U Ferari nagovori ga vitez *de Seure* da stupi u službu vojvodkinje ferarske (Renèe de France), koja ga učini nadglednikom svojega dvora.[5] Ovo bi bili svi podatci, što su poznati o životu našega putopisca. Putopisu našemu je naslov: *Voyage de Paris en Constatinople, celuy de Perse, avec le camp du grand Turc, avec la description des choses plus notables et remarquables, de dits lieu, fait par noble Jehan Chesneau, et par lui mis et redigé par escrit.*[6] Iz toga putopisa izvaditi ćemo

[1] Charrière, Negociations de la France dans le Levant, I., 255—63, 359, 387—396, 529, 580—654, III., 1—186. Hammer III., 273, 716.

[2] Negociations de la France dans le Levant, I., 305. 486, 487.

[3] Voyage de Gabriel de Luetz, seigneur d' Aramon, a Constatinople, en Perse, en Egypte, et en Palestine. Pièces fugitives l. c. p. 2—8. Biographie universelle, t. III., p. 3.

[4] Hammer, III., 273; Zinkeisen, II., 863.

[5] Pièces fugitives, p. 8, 9. Biographie universelle, t. X., p. 243.

[6] Pièces fugitives, p. 9.

Digitized by Google

samo onu čest, koja se odnosi na putovanje u Carigrad, ostalo pako nespada u okvir naših iztraživanja.

Primivši J. Chesneau službu tajnika kod Aramonta godine 1546, krenuše obojica iz Pariza u siečnju g. 1547 i udariše putem na Lion, pa kroz Švicarsku (Geneve, Lausanne, Zuric et Grison) u Italiju do Mletaka, dalje putovahu morem do Dubrovnika, a odovud kopnom u Carigrad. Na pomorskom putu medju Mletci i Dubrovnikom spominje putopisac sve veće gradove odnosno luke, gdje se običavalo pristajati, na ime Trst, Poreč, Pulu, Zadar (pays d' Esclavonie), Šibenik, Hvar i Korčulu; ali kratke bilježke o tih mjestih nepružaju ništa, što nebi bilo poznato i na šire opisano od drugih pisaca onoga doba. I kratke bilježke o Dubrovniku *(Raguse en Dalmatie)* obični su podatci, jur iz starijih putopisaca dovoljno poznati.[1] Izkrcavši se poslanstvo u Dubrovniku, pripravi se za dalje putovanje po kopnu.

Krenuvši 13. ožujka *(mars)* iz Dubrovnika, dospjeli su jašeć u Trebinje *(Trébing)* kraj rieke po imenu *Trébingue* (Trebinjštice),[2] a od ovud u Crniče *(Serniche),*[3] zemlju Bugarsku (sic!). Putovavši vrletnimi i vrlo pustimi gorami dodjoše u Foču *(Chochia),*[4] zemlju srbsku *(pais de la Servia);* varoš je turska i tjera živu trgovinu, tu je obično stolica sandžaka, što će reći upravitelja i kapetana. Za tim prispjeli su u Pljevlje *(Pleurie),*[5] kršćansko mjesto, gdje su kuće drvene. Prošavši drugim liepim mjestom po imenu *Prépoville* (Priepolje),[6] dodjoše k manastiru sv. Save *(sancta Sana* mjesto *Saua),*[7] u kojem ima mnogo samostanaca, koji živu na grčki, a zovu se kalugjeri *(callogiery);* pokazuju putnikom tielo sv. Save; Turci ih takodjer štuju i diele im milostinju. Blizu je manastira gradić po imenu *Milles* (Mileševa).[8] Iza toga dospjeli su u Novi pazar *(Novabazar),* neutvrdjenu varoš, u kojoj se jako trguje.[9] Na

[1] Rad, kn. XLII., 176—79.
[2] Topographia magni regni Hungariae, Viennae 1718, p. 215. Rad, kn. LVI., 209, 210.
[3] Rad, kn. LVI., 210, 211, 212.
[4] Rad, kn. LVI., 213.
[5] Rad, kn. LVI., 214, 215, 216.
[6] Rad, kn. LVI., 214, 216.
[7] Rad, kn. LVI., 214, 216.
[8] Rad, kn. LVI., 214, 216, 217.
[9] Topographia magni regni Hungariae, p. 286. Rad, kn. LVI., 214, 217, 218.

Digitized by Google

daljem putu prevališe planinu Srebrnik *(d' Argent)*,[1] koja je vrlo visoka i mučna, tu se kopa srebro, što pruža sultanu velik prihod. Na daljem putu prebaciše rieku Moravu *(Marava)* i stigoše u Niš *(Nisse)*,[2] njegda velika varoš, a sada selo. Žene ovoga kraja nose ponajviše kratku kosu, druge pako nose dugu, a na glavi njeki škriljak od tkanine bez ikakova pravoga kroja, po kosi nanizana su zrna od stakla, komadići srebra i prstenje, a na ušima nose naušnice. Kad im umre muž ili otac, čupaju si kosu i draplju si lice, naričući što više mogu.[3]

Opis ovoga putovanja od Dubrovnika do Niša odnosi se na već poznatu dubrovačko-carigradsku cestu, koju potanje opisa mletački putnik Benedetto Ramberti.[4] Chesneau-ov putopis spada glede sadržine i oblika medju najobćenitije, najjednoličnije i najmršavije medju dojakošnjimi putopisi, te se neda ni s daleka porediti s Rambertovim putopisom. Na svem tom putu od Dubrovnika do Niša navode se samo najglavnija mjesta, da je njimi jedva moguće označiti pravi smjer puta. Uz vrlo riedke topografijske podatke neima spomena o narodu i zemlji, kojom se putovalo; neima u Chesneau-a topografijskih opisa, niti bilježaka o položaju i znamenitosti navedenih mjesta. Uza svu tu veliku obćenitost u opisivanju puta ističe se jedna krupnija pogrješka, naime da je Crniče u Bugarskoj (sic!), dočim mu je umah zatim Foča u Srbiji. I ono, što je zabilježio naš putopisac o narodnoj nošnji i običaju kod smrti rodbine, toli je obćenito, da se, glede plastičnosti istoga opisa, neda porediti s bilježkami u putopisu Ramberta.[5] Njeka sličnost, koja se opaža glede potonjih i drugih bilježaka izmedju Chesneau-ova i Rambertova putopisa, daje povoda mišljenju, da je Chesneau vjerovatno poznavao Rambertov putopis i možda ga upotrebljavao; što je lasno moguće, jer je Rambertov putopis već onda bio po treći put naštampan, a na putu u Mletcih, gdje se poslanstvo ukrcalo i radi ukrcavanja podulje bavilo, mogaše si putopisac Rambertov putopis lasno pribaviti.

Krenuvši iz Niša dospjeli su u *Mallesiche*, veliko selo blizu Sofije *(Sophie)*, u kojoj nisu ostali, jer je morila kuga. Sofija leži u liepoj ravnini; s jedne strane joj je kamenita gora, a s druge strane re-

[1] Rad, kn. LVI., 214, 218.
[2] Topographia magni regni Hungariae, p. 279. Rad, kn. LVI., 214, 215.
[3] Rad, kn. LVI., 219.
[4] Rad, kn. LVI., l. c.
[5] Rad, kn. LVI., l. c.

Digitized by Google

čena ravnina, koju protiče rieka nazvana *Marissa* (sic!), preko koje vodi velik drven most. Po tom polju razsijani su humci, pravljeni od zemlje, slični brdašcem; rekoše jim, da su stari Rimljani na tom polju bili boj te da su oni humci grobovi, u kojih je pokopano množina palih vojnika. Napokon stigoše u Jedrene *(Andrenople)* u Traciji, al prije toga priedjoše liepim kamenim mostom preko Marice, zove se *Monstepésa* (mjesto Mustafa-paša), ima 18 ili 20 lukova, a po sredini je velika pozlaćena ploča, na kojoj je pozlaćenimi pismeni napisano vrieme, kada je gradjen, ime onoga, koj ga je dao sagraditi, i ciena, što je stajao.[1] Jedrene je vrlo velika i bogata varoš, zvala se njegda *Adrianopolis,* stere se uz Maricu na liepoj ravnini, gdje car obično svake godine zimuje, te ima tu veleliepu palaču, u kojoj stanuje. Tu ima još mnogo starih grčkih crkava, kod kojih ima grčkih i drugih svećenika, koji se zovu kalugjeri *(callogiery).* Stanovnici su Turci, Grci i Židovi. Grad je jak i utvrdjen bedemi; ima i liepih kuća, trgovina i obrtnika svake ruke.[2] Izvan grada su vrlo liepi vrtovi, koji se mnogo polaze; u svakom je vrtu bunar s drvenim kolesom, okreće ga po jedan konj i vuče vodu, kojom se vrt po volji polieva. U ovom istom se gradu stroji i izvodi koža svakojake masti. Prispjevši Aramont u Jedrene, sazna za smrt svojega kralja Franje I. Ova ga viest veoma razžalosti, što nije još vidio sultana i što će morati odgoditi audienciju, dok stigne nova punomoć od Franjina nasljednika kralja Henrika, a tu mu je nosio vladin tajnik po imenu „Valenciennes". Aramont se ipak odluči poći na poklonstvo k sultanu, kojemu prikaza priposlane mu darove. Poslanik se bavio u Jedrenetu sve do polaza sultanova u Carigrad. Na tom putu u Carigrad, nastavlja putopisac, prodjoše više velikih mjesta, od kojih su njekoja naseljena Turci, a druga Grci. Dospjeli su na svojem putu u Silivri *(Silivrée),*[3] staru primorsku varoš. Iza toga je varoš, koja se zove „Veliki most" *(Grand-pont);* pa druga po imenu „Mali most" *(Petit-pont),*[4] a od ovud ima deset miljah do Carigrada *(Constantinopl),* kamo napokon stigoše 13. svibnja 1547. te se nastaniše u Peri ili Galati *(Pera* ou *Galata),*[5]

[1] Uzeto malo ne do slovce iz Ramberta (Rad, LVI., 225.) U obće gdjegod se Chesneau upušća u opisivanje, opaža se trag Rambertovu putopisu.

[2] Rad, kn. LVI., 188, 227.

[3] Rad, kn. LVI., 189, 227, 229.

[4] Ponte grande i P. piccolo ili Böjük i Küčük Čekmedže gl. u Radu, kn. LVI., 189, 228, 229.

[5] Rad, kn. LVI., 228, 230. N. 2.

Digitized by Google

gdje stanuju samo kršćanski trgovci. Tim svršava Chesneau svoj opis putovanja od Dubrovnika u Carigrad. Karavana je trebovala za to putovanje puna dva mjeseca, od 13. ožujka do 13. svibnja, a da se nije poslanstvo dugo bavilo u Jedrenetu i na sultanovu dvoru, bilo bi taj put u znatno kraće vrieme prevalilo, pošto je bilo za 24 dana (6. travnja) stiglo od Dubrovnika u Jedrene. I francesko dakle poslanstvo nije od prilike više trebalo za taj put nego što je trebalo mletačko poslanstvo.[1]

Stupivši putnici kod Niša na carigradsku cestu, navodi naš putopisac na tom putu do Jedreneta samo dva mjesta, na ime *Mallesiche* i *Sophie*. Prvo su mjesto bez sumnje današnji Maleševci[2] blizu Sofije. Potonju pako varoš, kao što se iz opisa razabire, zamienio je putopisac vjerovatno s Plovdivom, kojega nespominje, a protiče ga u istinu Marica, dočim kraj Sofije teče Iskra; jošte se to bolje razabire iz opisa mogila (humaca), koje su razsijane po opisu drugih putopisaca po plodivskom polju, koje je Ramberti s mogilami potanko opisao.[3] I tu se opaža trag Rambertovu putopisu, samo što ga Chesneau nije dobro upotrebljavao zamienivši sofijsko s plovdivskim poljem. Opis Jedreneta i daljega puta do Carigrada toli je jednoličan i mršav, da se s dotičnim opisom u dojakošnjih putopisaca ni s daleka porediti neda.

Dalje pripovieda Chesneau, kako je franceski poslanik Fumel u srpnju u Carigrad prispio s pismi od Franjina nasljednika, kralja Henrika, da ponovi i utvrdi savez i prijateljstvo Francezke s Turčinom. Za tim opisuje Carigrad s historijskoga i topografijskoga gledišta (p. 16—27), a to su same poznate stvari, o kojih obširnije razpravljaju drugi suvremeni pisci. Medju stanovnici po narodnostih, stanujućimi u Carigradu, spominje Niemce, koji bi bili Turkom učitelji u svih strukah obrta, a medju inostranimi kršćanskimi trgovci, koji po Turskoj putuju, napominje Mletčane, Fiorentince i Dubrovčane *(Ragusois)*.

Buduć je Aramont pratio po kraljevu nalogu sultana na vojnu perzijsku, opisuje naš putopisac kao tajnik poslanikov i put u tu vojnu, kamo krenuše iz Carigrada 28. ožujka 1548. U tom dielu svoga putopisa opisuje (p. 27—40) Chesneau put kroz Malu Aziju, Siriju i Palestinu; pa Egipat s Materejom i piramidami, a vratili

[1] Rad, kn. LVI., 231.

[2] Maleševci u okrugu sofijskom. Predvaritelni rezultati otъ prebrajavanjeto naselenieto, 1881. g. Sofija 1881. p. 37.

[3] Rad, kn. LVI., 222—25.

Digitized by Google

su se u Carigrad 28. siečnja 1550. Chesneau vraća se tek u svibnju 1552 iz Carigrada, udarivši istim putem na Dubrovnik i Mletke. Napokon se primjećuje, da je Chesneau, koj je napisao i uredio ovaj putopis, bio izabran po odluci kraljevoj i na preporuku vojvodkinje ferarske, „vitezom sv. Mihajla."

I drugi dio putopisa Chesneau-ova, u kojem se prikazuje putovanje po staroj carskoj cesti od Niša do Carigrada, nerazlikuje se glede forme i sadržine od prvoga diela; jer se njim nepopunjavaju ni stariji, ni suvremeni putopisi drugih putnika. Prem da se putopiscu na tom putu pružalo dosta prilika za obširnije topografijske opise, ipak ga sve to nije sklonilo ni potaklo na obsežnije opisivanje svojega putovanja. Ovu veliku obćenitost i jednoličnost u opisivanju prekida naš putopisac opisom Jedreneta, gdje se njekoliko puta na duže vrieme kao pratilac poslanika bavio; al i taj opis prema drugim takodjer je u cielom obćenit, te nepruža podataka kojimi bi opise Jedreneta u drugih pisaca popunili; van što naš putopisac preko potrebe opisuje one bunare u Jedrenetskih baščah i cielu mašineriju, kako se voda vuče i bašče zalievaju. Opis pako puta u vojnu perzijsku nješto je jedriji od opisa putovanja u Carigrad, al taj dio Chesneau-ova putopisa premašuje medju naših razpravljanja. Iz ove karakteristike Chesneau-ova putopisa dade se još to izvoditi, da se franceski putopisi onoga vieka daleko razlikuju glede jedrine i oblika od talijanskih i njekojih drugih putopisa, te da nije do bibliografijske podpunosti, mogli bismo ovaj putopis gledeć na njegovu mršavu sadržinu na prosto mimoići. Chesneau mogao je inače biti obrazovan i vješt tajnik, ali je bio prema drugim suvremenikom slab putopisac i vrlo površan motritelj. Uz to sve ipak su topografijska imena u Chesneau-a, obzirom na putopišćevu narodnost, dosta pravilno napisana, nisu toliko izopačena kao u drugih inostranih putopisaca.

Pierre Gilles, Pierre Belon i Nicolas de Nicolay.

Kardinal Tournon, mecen naučnih podhvata svojega doba u Franceskoj, neprijatelj svakoga neznanja i nadriknjižtva, nastojaše kod franceskoga kralja Franje I, da bi Aramontovo poslanstvo imalo dvojaku znamenitost, političku i znanstvenu. U potonjem pravcu izposlova u kralja, da se zajedno s Aramontom pošalju u Iztok dva učenjaka, koja bi proučila Iztok, ter ondje sakupila gradju i

Digitized by Google

razsvietlila ondješnje odnošaje. Ponukom dakle kardinalovom bješe zajedno s Aramontom od franceskoga kralja odaslani 1547. godine učenjaci *Petar Gilles* iz Alby i *Petar Belon,*[1] da prouče sa znanstvenoga gledišta Iztok. Prvi naime Pierre Gilles ili *Petrus Gillius,* prirodopisac i arheolog, kao odličan poznavalac staro-klasičkih jezika i njihove književnosti (Aristotela, Plinia, Aeliana, bizantinskoga Dionisa i dr.), dade se na izučavanje sustavnoga prirodopisa, starogrčkih i rimskih starina, steče si, proputovavši obale sredozemnoga i jadranskoga mora, u domovini tolik ugled, da ga je kralj Franjo I. odaslao u Iztok, da tamo nastavi svoja motrenja i iztraživanja te time obogati svoje odlično znanje. Budući da Gilles iz Franceske nije dobivao uredno potrebite pomoći, prinukan bi primiti službu u turskoj vojsci, koja, kako gore spomenusmo, vojevaše god. 1548 proti Perziji. U boju izgubivši konja i prtljagu, vrati se iz Alepa u Carigrad, gdje se namjeri na znamenitoga putnika Andriju Theveta,[2] redovnika reda Franjevaca, s kojim putovaše u Kalcedon.

[1] Gl. posvetu (à monseigneur le cardinal de Tournon) i uvod Belonova putopisa (Les observations de plusieurs singularitez et choses memorables trouvés en Grece, Asie, Indie, Egypte etc. Paris 1554.). E. Charriére: Negociations de la France dans le Levant. Paris 1848., t. I., p. 622.

[2] Andrija Thevet *(Andre Thevet d' Angoulesme),* na glasu radi svojih putovanja po Iztoku, Braziliji i Francezkoj, sasta se u Italiji s kardinalom lorenskim, koj mu pruži sredstva za putovanje u Iztok. Thevet zaputi u Iztok od Mletaka po moru i prispie u Carigrad u studenom 1549. godine (Biographie universelle, t. XLV., p. 127); proputova Grčku, Malu Aziju, Palestinu i Egipat. O tom putovanju napisa Thevet knjigu: *Cosmographie du Levant,* Lion 1554.; koje izdanje i ja upotrebljivah. Al to nije putopis, već su opisi znamenitostî, ondješnjih krajeva, razsvjetljeni najprostijimi drvorezi. Djelo glede oblika i sadržine daleko zaostaje za Belonovim putopisom. Na svojem pomorskom putu od Mletaka u Iztok spominje Thevet najglavnija primorska mjesta, gdje se brodom po običaju pristajalo; al ne pruža podataka, koje bi vriedno bilo tu iztaknuti. Budući da je putovao uz obale Istre i Dalmacije, prihvaća sgodu da opiše tamošnje žitelje *(Esclavons)* i njihovu narav, o kojih se tamo navodi (De Istrie et Esclavonie, c. 3, p. 22—24): „Sloveni su ljudi visoka stasa i dobro nadareni svim što priroda dieli, da bude stvorenje liepo i savršeno. Visina njihova struka polieže (po piščevu mnienju) od zraka, koj je za čudo hladan zbog visokih planina, te se moraju odievati i štititi od studeni velikimi vučjimi, medvedjimi i drugimi zvjerskimi kožami. Ovaj hladni kraj čini jošte, da su i liepe puti te bjeloputna tiela. Inače su vrlo skloni proždrljivosti i pijanstvu, tako da jim se više puta čini (kao što biva u pijanaca), da vide dvie stvari mjesto jedne. Mnogi

Digitized by Google

Povrativši se u Carigrad, odluči se na povratak u domovinu i putovaše god. 1550. kopnom kroz Romaniju, Makedoniju, Bugarsku i Srbiju, te dodje u Rim, gdje ga kardinal Armagnac, tadanji franceski poslanik, gostoljubivo primi. Baveći se u Rimu više godina, da svoja iztraživanja i iskustva naučno izradi, umre od vrućice 1555. godine. Pomenuti kardinal dade njekoje rukopise Gilijeve u Franceskoj naštampati, osobito *De Bosporo Thracico libri tres,* pa *De topographia Constantinopoleos et de illius antiquitatibus libri quatuor.* Ostala bi se djela Gilijeva izgubila, a od njekojih se tvrdi, da jih je njegov drug P. Belon pod svojim imenom izdao ili za svoje spise upotriebio. One Gilijeve razprave tako su se cienile, da su ih Banduri, Gronov, Sirmond, Rigalt i dr. uvrstili u svoje glasovite sbornike.[1] I pisci još našega vieka (Gibbon i dr.), pišući o Bosporu i Carigradu često upotrebljuju, osobito onu prvu razpravu „o Bosporu", kojoj odlično mjesto dolikuje u historiji geografijske književnosti.[2] Buduć da o Gilijevu putovanju neima putopisa, mimoilazimo pomenute razprave, pošto i onako sadržinom svojom premašuju medje naših razpravljanja.

---

pripisuju tu mahnu hladnoći njihove zemlje. Žene su vrlo malene, lako obučene i neopijaju se lasno zbog premnoge vlage, kojom obiluje njihov spol, kao što to dokazuje njihova mekana i svietla koža, te sveudiljno čišćenje, koje izvodi iz njihova tiela suvišnu vlagu; pa da je mnogo pilo i suvišno jelo Slovena drugi uzrok tomu, što su onako visoka i krupna tiela. Što se tiče njihova jezika, taj je doista vrlo sirov i težko ga se razumi, akoprem mnoge zemlje govore slovenski. Oni su ponajviše turski podložnici i mal ne svi janičari poliežu iz ovoga kraja, isti paša od Kaira i paša od Damaska jesu Sloveni, pak i svi gotovo njihovi janičari, koje su Turci za njihova djetinstva u ratu ugrabili. Za to zovemo do danas prodane sluge Sloveni (esclaves)". Ovakovi i još crniji opisi Slovena ni su riedki u inostranih pisaca ne samo onoga nego i starijih vjekova. Rad, XLII., 91—94.

[1] Meuselli bibl. histor., vol. II., p. I., p. 245. Jöchers Gelehrten-lexicon, II., 1292., 93. Jäck, Reisen durch Griechenland, I. Th. I. B. 9—112. Biographie universelle, XX., p. 542, 543. Ersch u. Gruber, Allgemeine Encyklopedie der Wissenschaften, Thl. LXVII., 309. V. De Saint-Martin, Nouvelle Annales des Voyages, année 1853., t. III., p. 39.

[2] O izvorih jedne i druge Gilijeve razprave gl. C. du Fresne domino Du Cange, Coustantinopolis Christiana, libri quatuor, Lutetiae Parisiorum 1680. (pristup). C. Wescher, Dionisii Byzantii, de Bospori navigatione. Parisiis 1874., p. I—VIII., 24—31.

Digitized by Google

Ako je gornja tvrdnja istinita, naime da je *P. Belon* izdao i upotriebio rukopise Gilijeve, tada bi imali u Belonovu putopisu i putopis Gilijev. Pošto o Belonu na drugom mjestu[1] na kratko razpravljasmo, njegov rukopis za razsvietljenje Husova putopisa dovoljno upotrebljavasmo: tim je izlišno, da o Belonu opet ovdje razpravljamo. U ostalom putovanje Belonovo, sudeć ga po rezultatih, koji se prikazuju u putopisu, prava je naučna ekspedicija onoga doba. To putovanje, kamo spadaju i naši putopisi, o kojih razpravljamo, smatra se danas, kako opaža Belonov životopisac,[2] običnim pojavom, više ili manje odmornom šetnjom, dočim za onda bješe podhvat drzovit, smion i pogibeljan, dostojan da pobudi udivljenje i zanos. Belonova motrenja odnose se ne samo na njegovu struku, na prirodopis, nego na staru i novu geografiju, na starine, na običaje i navade naroda, te se odlikuju svestranom temeljitošću. U obće vrlo malo ima putnika onoga doba, koji bi uz toliku zalihu raznolikoga znanja, bili tako temeljiti u svojih iztraživanjih, i tako savjestni u priobćivanju svojih motrenja. I znatniji putnici našega vieka (Leake, Tafel, Smith, Grisebach) često se osvrću na Belonov putopis, kao znamenito djelo svojega vieka. Europski dio Belonova putopisa odnosi se ponajviše na Grčku, što nespada u zadatak naših razpravljanja. Prema ustanovljenim medjam naših iztraživanja spadalo bi amo iz Belonova putopisa samo ono putovanje, koje je išlo smjerom stare ceste Egnatijske, od Soluna do Carigrada. Prem da je taj dio puta drugdje na tanko razpravljen,[3] ipak se nemože mimoići, pošto su mnoge Belonove bilježke toga puta, prema dobi iz koje potiču, dosta znatne. Gore se iztaklo, da se Gillius vraćao iz Carigrada kroz Romaniju, Makedoniju, Bugarsku i Srbiju; budući da putopisa o potonjih zemljah, osobito Bugarske i Srbije, u Belonovu djelu neima: sva je dakle prilika, kada bi istina bila, da je Belon spise Gillijeve kao svoje izdavao, da Gillius putopisa kroz one zemlje nije napisao. U ostalom onaj priekor plagiata vrlo je pomnjivo iztražen (od Nicerona i dr.) te je svestrano dokazano, da je to puka potvora, pošto je sasvime netemeljit.[4]

---

[1] Rad, kn. LV. 129. K tomu gl. V. De Saint-Martin, Nouvelle Annales des Voyages, annèe 1853., t. III., p. 39, 40. Röhricht, Deutsche Pilgerfahrten, p. 584.

[2] Nouvelle biographie universelle, tom. V. p. 295—299. Ersch u. Gruber. op. c. Thl VIII., 464, 65.

[3] Tafeli, Viae Egnatiae pars orientalis.

[4] Ersch u. Gruber, op. c. Thl. VIII., 465.

Digitized by Google

Belon preveze se s otoka Thasos na sv. Goru (Athos), koju na tanko opisuje (op. c. p. 33—43). Putopisac svagdje se pozivlje na stare grčke i latinske pisce, osobito kod opisa starih gradova i njihovih starina, i nastoji svoje bilježke s bilježkami starih pisaca u sklad dovesti, što mu svagdje nije za rukom pošlo. Ujedno se odatle razabire, da je Belon zaista svoje znanje ponajviše iz starih pisaca crpio. Geografijski položaj mjesta znao je vješto i tačno opisati. Putopisac opisuje sveto-gorske manastire i tamošnji život kalugjerski; manastira navodi 24,[1] a kalugjera ukupno do 600, a taj broj uzimlju pozniji pisci stereotipno.[2] Kaludjeri su vrlo radini, pobožni i toli ugledni, da jih i sami Turci štuju; osim pobožnosti rade na polju, u vinogradih, grade ladje i obavljaju razne obrtničke poslove. Belonov opis sv. Gore, čini se, da u poznijih putopisaca postao malo ne stereotipan, što ujedno dokazuje, da se na sv. Gori nije kroz vjekove u životu i navadah ništa mienjalo, jer se opis u bitnosti kod poznijih putopisaca opetuje. Glede lika gore Athos poredjuje ju putopisac čovjeku ležećemu na ledjih i pruženomu na briegu morskom od zapada k jugu. Kao što se u čovjeka tako ležećega ističe čelo, nos, brada, grudi, trbuh, nožni prsti, nad ostalim tielom, tako se izmjenjuju glavice s nizinami na gori Athos, koja mu je tri dana hoda duga. I ovo Belonovo poredjivanje često se opetuje kao vrlo zgodno sve do novijih pisaca.[3] Gora mu je pješakom i konjanikom težko pristupna i svaki mu je manastir tvrdja, opasana visokimi zidinami na obranu od gusara, koji su pohlepni za blagom kalugjerskim; ali jih dobro oružani manastirski ljudi junački uzbijaju. Manastirske crkve su mu liepe i izvrstno gradjene, u knjižnicah ima mnogo knjiga i rukopisa, ponajviše bogoslovnih, ali neima mu više učenih kalugjera, jer od 600 jedva jih šestorica zna čitati i pisati. Nabrajajuć imenice manastire, spominje medju utemeljitelji Ruse i Srbe, koji jošte svoje manastire uzdržavaju. Vegetacija na Athosu (p. 38—41) mu je bujna i bogata, a potanje opisuje osobito jablane, cedre i još njekoja druga drva.[4]

[1] Belon nabraja (p. 36) imenice samo 21 manastir, jer varoš Caraes uzimlje za manastir; ostali 20 su gotovo isti, što jih i pozniji pisci navode. Gl. Grisebach, Reise durch Rumelien, Göttingen 1841., I. Bd. p. 235.

[2] Grisebach, op. c. I., 234.

[3] Grisebach, op. c. I., 228.

[4] Gl. izvrstan opis sv. Gore (Hájion-Oros i Athos) u Grisebacha, op. c. I.. 226—315, 354—361. V. Grigorovič Očrkъ putešestvija po evropejskoj Turciji; 2. izd. Moskva 1877., p. 9—88.

Digitized by Google

S Athosa zaputi Belon u Solun *(Saloniki)*, koj grad opisuje (p. 43—45) kao velik, bogat i slavan.[1] Od ovud opet u dva dana putova u *Siderokapsu* (na poluotoku Chalcidice), da tamo pregleda zlatne i srebrne rudnike, koje sa priedjelom na tanko opisuje (p. 44—54). Siderokapsa leži mu poput češkoga Jahimova (Joachimsthal) u dolini na podnožju visoke gore, a tamošnji rudari su mu po narodnosti Slovinci (Esclavons), Bugari, Grci, Turci, Arbanasi, Židovi i dr., koji govore različite jezike. Oko varoši su liepi vrtovi i vinogradi. Opisujuć rudnike pozivlje se i ovdje na stare pisce, osobito na Diodora. Belonov opis rudnika i postupka kod vadjenja i taljenja zlata i srebra podava znatnih bilježaka za historiju metalurgije. Ovi rudnici nose sultanu znamenit prihod, pravilno preko 18.000 dukata na mjesec, a kadšto do 30.000, kad više kad manje; povrh toga nose jošte vlastnikom 9 do 10.000 dukata na mjesec. Oko Siderokapse razsijano mu je po gori 5—600 peći, u kojih se neprekinuto talila ruda. Taj rudarski priedjel, što ga Belon opisuje, jest iztočni kraj poluotoka, a zove se Madhemohorija ili negdašnja Sidherokapsa. Ta oblast sastoji se od 12 mjesta, a glavno je Nizvoro; slobodan je priedjel i plaćaše državi znatan danak (obično 40.000 piastra), kojega je svota visila o izdašnosti srebrnih vrela; pošto potonja presahnuše, rado plaćahu žitelji isti danak, samo da uzčuvaju svoju slobodu. Ovi bogati rudnici bijahu na glasu već za staro-makedonskoga gospodstva, a najbogatiji majdani bijahu Nizvoru na sjeveru.[2] Prije odlazka uzpeo se na vrh gore, sa koje je uživao divan pogled, s jedne strane prieko na Lemnos i Athos, a s druge strane na gorovitu nutrašnjost Makedonije, na okolicu Sidherokapse i na njezine rudnike i talionice; možda je to ono isto golo gorsko sljeme kod Nizvora, koje Grisebach toli vješto opisuje (II., 15), a ona dva jezera *Peschiac* i *Couios* (?) biti će današnje Bešik i sv. Vasilije.

Od Sidherokapse zaputi Belon u Kavalu *(Bucephala)*[3] i putovaše dva dana uz obalu, jer se put na luk savija, dočim se po moru prevali taj put za pó dana. Priedjel mu je kamenit, a put mjestimice strm; opisuje bilje i drveće, osobito therebinte, koje je putem nalazio. Putujuć jedan dan oko Strumina zaljeva (s. Strimonius,

[1] Tafel, De Thessalonica eiusque agro, Berolini 1839.

[2] O Siderokapsi i rudnicih gl. Grisebach, op. c. II., 12—15. Tafel, de via Egnatia, p. 18.

[3] Da se današnja Kavala za staru varoš Bucephala (sc. Peloponnesiaca) uzimala gl. Bischof u. Müller Wörterbuch d. Geographie, p. 209.

Digitized by Google

d. Rendina), zakrene u *Trikalu,*[1] znatnu varoš blizu ušća Strumina, na glasu radi svoje žitne trgovine; žitelji su tu kao u *Ceres-u* (Serrhae, Sjer) Grci i Židovi, potonji govore španjolski i njemački, a seljaci grčki i srbski (servien). Opisav na kratko dolnji tok Strume, opaža, da mnogi brodovi (dubrovački, mletački i dr.) ulaze ušćem u rieku i nalaze svaki čas dosta žita za krcanje. Brodovi dovoze trgovinu svojih zemalja, ostaju preko zime do dva mjeseca, dok razprodaju trgovine, pa nakrcavši se žitom, vunom i kožom, vraćaju se proljećem kući. Ostavivši na desno goru *Pangaeus* (d. Pirnari), znamenitu radi svojih srebrnih ruda,[2] krene iz Sjera (p. 56.) preko olovnih rudnika od *Castagne*[3] k ruševinam grada *Philippi,* kamo je za dva dana prispio. Ova varoš još je uviek na velikoj carskoj cesti (via Egnatia), kojom se ide iz Rima u Carigrad; a leži mu u ravnini na podnožju gore. Opisujuć Philippi razlikuje ga i poredjuje s Plovdivom (Philippopoli), dočim drugi putopisci ove dvie varoši vrlo često zamjenjuju. Stare su zidine ponajviše porušene. Ravnina mu je obilno navodnjena, za to tu raste bujna trava, a ima je toliko vrsti, kakovih neima ni u Italiji ni u Francezkoj. U okolini ima vrlo mnogo velikih grobova, odkuda se razabire, da je ta varoš bila njegda velika i znamenita; grobovi su mu po dvie toise dugi, pó t. široki, a s čovjeka visoki. Spominje i mnoge napise, osobito kod bližnjega sela *Bolisce* (?).[4] Ruševine su mu toli divne kao nijednoga staroga grada; govoreć o amfiteatru poredjuje ga s rimskim, veroneskim i nimeskim, a najveća su mu znamenitost četiri visoka stupa (pillier) hrama Klaudijeva. Govoreć o stupovih jonskoga i dorskoga sloga, o kipovih i drugih spomenicih, opaža, da je mramor za te spomenike dovažao se vjerovatno s otoka Thassos, gdje se lomi najljepši bieli

[1] Grad Trikala ili stara *Tricca,* poznatu tesalsku varoš (Forbiger, III., 592) zamienio je za njeku sličnu varoš blizu Strume, možda sa Tachino na istoimenom jezeru, koje Struma protiče.

[2] Herodot, VII., 112., Appian B Civ. IV., 106. Cousinéry, Voyage dans la Macédoine, Paris 1831., t. II., p. 118.

[3] *Castagnatz* gora bila bi po Bischof-Mölleru (Wörterbuch d. Geographie, p 822) stari Pangaeus (Παγγαιος) medju Strumom i Mstom, ali na današnjih kartah neima onomu imenu spomena, već se u mjesto Castagnac navodi obično po Leake-u (North. Greece, III., 176) Pirnari. Mi mislimo, da je ono narodno, a ovo tursko ime.

[4] Bolisce možda je Tafelov (Viae Egmatiae, pars orientalis. p. 11). Poleochori blizu Philippi.

Digitized by Google

mramor, jer taj je otok samo pol dana udaljen.[1] Obišav goru kod Philippi dodje za dan i po u *Kavalu (Cavale)*, liepu varoš na moru, koja je bila još nedavno pusta; Turci povrativši se s ugarske vojne, dovedoše Židove iz Budimpešte i Stolnoga Biograda, te jih tu uz Turke i Grke naseliše, a ima jih 500. Varoš je slična gradu Lemnos na istoimenom otoku; ima veliku luku, ali nije sigurna od vjetrova; u okolini ima mnogo starina, a varoš mu je ključem Makedonije kao Magnesia ključem Grčke.[2]

Na daljem putu od Kavale u Carigrad, prevalivši gorsko sljeme i stara utvrdjenja, koja potanje opisuje (c. 58 i 59, p. 58 i 59), dospije iz Makedonije u Traciju i sidje na prostranu ravninu blizu mora, kojoj na desno bješe Thassos, a na lievo visine Haema (mjesto Rhodope).[3] Prebacivši rieku Mstu *(Mestro)*, koja mu na Balkanu (sic!) izvire, poredjuje Mstu sa Strumom, i opisuje svoj put oko jezera Buru *(l. Bistonis)* u grad *Bouron.*[4] Proputovavši travovitu ravnicu (prairie), navodi mnoge trave (capriers espineux, scordion i dr.), koje je onuda nalazio. Jezero je varoši od velike koristi, jer ima dobrih ribolovišta, nabraja ribu, koja se ondje lovi, mnogo se je soli i na daleko razvozi. Zatim navodi selo *Commercine* (d. Gümüldžina),[5] gdje mnogo Grka, a malo Turaka stanuje. Ostavivši gore na lievo, putova dalje u *Cypselu*, koja se obćenito *Chapsylar* (d. Ipsala)[6] zove; žitelji su ponajviše Turci, a ima nješto Grka i Židova. Tu opisuje Belon kako se vadi i čisti kocelj (alun); kamen mu se lomi u gori *Serriun (?)*, koja je varoši na lievo; kamen je jako tvrd, zato se težko vadi i treba ga batovi razbijati. Kocelj se izvozi u Italiju pod imenom metelinskoga kocelja.[7] Od Burona do Cypsele bješe mu, primjećuje putopisac, mučan put. Pošto se popeo na strmu i mučnu goru Serriun i botanički ju pretražio, sidje na

[1] Philippi i njegove starine gl. u Forbigera (Alte Geographie, II. ed., III., 731, 732) i Cousinéry-a, Voyage dan la Macedoine, II., 1—44.

[2] O Kavali gl. Forbiger, op. c., III., 732, Cousinéry, II., 109—32.

[3] Tursko ime Balkan (planina), koje se i za Rhodopu upotrebljuje, biti će toj zamjeni povod dalo.

[4] Buru Kale, na sjevernom briegu Buru jezera, koje je jur od starine na glasu kao riboplodno (Aristot. h. n. 8, 15, 2 Plinius, IV., 42. i dr.).

[5] Komuldsina, Hadži Chalfa, p. 69.

[6] *Cypsela* današnja Ipsala ili Chapsylar, gl. Hadži Chalfa, p. 64. Tafel, de viae Egn. parte orient. p. 57. Forbiger, III., 743.

[7] O produkciji kocelja gl. Heyd, Gesch. des Levante Handels, II., 550—57; osobito p. 553.

Digitized by Google

staru rimsku cestu (via Egnatia), pozivajuć se na Plinia i druge stare pisce, na kratko ju opisuje. Za tim govori o rieci Marici *(Marissa,* c. 63. p. 63), koju je na ladji prebacio; rieka mu plaho teče, na njezinih izbočitih obalah ima bujnih pašnjaka i luka.[1] Kad je rieka mala, vade stanovnici iz nje piesak, medju kojim ima zlatnih zrna. Ta izpirališta zlata steru se na daleko uz rieku, a žitelji su u traženju i izpiranju zlata neumorni. Rieka je u najdolnjem toku vrlo tiha, čini se kao da neteče, voda joj je i ljeti studena kao da je ledena, uz obalu ima mnogo metljike (tamarisque), rieka je Seini kod Pariza slična, a utiče naprama otoku Samothraki. Zimi se sa gora tolika voda izlije u rieku, da cielu ravnicu *Doriscus*[2] poplavi. Ta je ravnica zimi velika bara, za to neima tu sela, već po njoj pasu velika stada konja; sultan jih drži preko 1000, a pojedina vlastela po 500. Sela su samo po brežuljcih i brdih, kojimi je ona ravnica okružena. Govori i o vodenih pticah, koje gnjezde uz Maricu u velikom obilju. Vrtovi su uz Maricu vrlo bujni i rodni, pošto su obilno navodnjeni. Ostavivši put ka Galipolju na desno, udariše putem u Rodosto i prebaciše rieku *Arzis,* koju Turci *Chiaurlic* zovu.[3] *Rodosto* je stara primorska otvorena varoš, negda se zvala *Perinthus,* a hoće njekoji, da je ona varoš bila stara *Heraclea.*[4] Potonja varoš, koju putopisac ostavi na lievo, na glasu je, primjećuje, radi svojega otrovna meda, što mu odatle postaje, jer pčele pasu po dvoličnjaku (Lacerta Chamaeleon), kojega ondje ima u obilju. Na daljem putu spominje primorsku varoš *Selivrée* (Silivria) ili staru *Selymbriju,*[5] gdje se sticahu obje staro-rimske carske ceste, egnatijska i singidunska. Varoš je otvorena, priedjel joj je ledina; u luku joj dolaze mnogi veliki brodovi, da krcaju trgovine, što se dovoze iz Jedreneta, Tracije, Bugarske i Male Azije, osobito svilu, vunu, pamuk i kože. Dalji put do Carigrada, koj se prevali za jedan dan, na kratko se

[1] O livadah Maričinih gl. Grisebach, I., 140.

[2] Doriscus (Δορίσκος, Herod. VII., 59. Steph. Byz. B. 242 i dr.), tvrdja, po kojoj ravnica nosi ime, a ta se stere na zapadnom ušću Marice, današnja Tusla.

[3] Arzis ili Chiaurlic rieku zove na str. 63. Melas, poznata rieka, koja utiče u istoimeni zaljev (Saroški).

[4] Perinthus i Heraclea gl. u Fosbigera, Alte Geographie, 2 Aufl. p. 740. Rodosto kao znatno tržište žita gl. u Hadži Chalfe (p. 61) i u Heyda, (op. c. I., 268, 314, 561).

[5] Selymbria u starih pisaca gl. u Forbigera, III., 740. Jireček, Heerstrasse, p. 53, 60, 62, 75, 101, 104, 109, 134.

Digitized by Google

opisuje, pošto je i onako od drugih putopisaca onoga vieka na tanko opisan. Priedjel medju Silivrejom i Carigradom ponajviše mu je ledina bez drveća.[1] Na tom putu, opaža putopisac, treba prevaliti dva mosta, jur poznata, koja vode preko laguna kod Böjük- i Küčük-Čekmedže. Rezultat svojih putničkih motrenja kroz Traciju izrazuje ovimi riečmi: „Tracija je vrlo slična Pikardiji, jer i ova je ravna, bez drveća, te ima, kao i ona, malo brežuljaka".

Aramont, poslanik francezkoga kralja Henrika II. na dvoru sultana Sulejmana, pozvan na kraju 1550. godine natrag u Francezku, putovaše iz Carigrada putem na Dubrovnik, koj put jur opisa I. Chesneau, Aramontov predjašnji tajnik. Jedva što se Aramont povratio, odaslan bi s novimi nalozi opet u Carigrad, i ovaj put bi mu uz ostale pridieljen *Nicolas de Nicolay* kao tajnik i pratilac. N. de Nicolay *(sieur d' Arfeuille),* plemić rodom iz Dauphine, komornik i geograf kralja francezkoga, proputova mnoge europske zemlje: Nizozemsku, Dansku, Švedsku, Prusku, Livonsku, Španjolsku i dr., te napisa putopis ovoga Aramontova odnosno svojega putovanja pod naslovom *„Les navigations et voyages faits en Turguie. Avec des figures d' hommes et de femmes. Le tout distingué en quatre livres.* Buduć se putopisac jur od mladosti zanimao crtanjem ljudi u narodnih nošnjah, naslikao je na ovom putovanju u Iztok mnoge tamošnje narodnosti u njihovih karakterističnih nošnjah što je vjernije mogao i znao. Ove slike, urezane u mjedene ploče, štampane su bojami i priložene velikomu izdanju (in folio) njegova putopisa. Vještaci hvalili su te slike, koje su za ono doba dosta vješto i vjerno izvedene. Tih slika ima 60 na broju, sbirka je bila na glasu, jer sličnih gledeć na vjernost, veličinu, ljepotu i broj onda nije bilo. U manjih pako izdanjih ovoga putopisa one su slike, obično neštampane. Buduć se usavršivanjem mjedorezbe izvadjale nakon toga savršenije slike ove vrsti, pozabilo se na pomenutu sbirku Nikolajevih slika. Nikolaj napisa osim pomenuta putopisa još dva spisa: ob osvojenju Boulonnois-a i prevede iz španjolskoga: *L' art de naviger de Pierre de Medine,* koju knjigu okitio je mnogimi opazkami i slikami.

Nikolajev putopis pisan je izvorno na francezkom jeziku, te ima raznih izdanja u različitom formatu (in folio et quart), štampan je

[1] Opis puta od Silivrije osim dojakošnjih putopisaca gl. još Grisebacha, I., 102—112.

Digitized by Google

u Lyonu 1568. godine (in folio); novo izdanje u Anversi 1576. (in IV.). Ima prievoda ovoga putopisa u raznih europskih jezicih: na holandezkom (Antwerpen 1576.), talijanskom, njemačkom i englezkom jeziku; na talijanskom i njemačkom jeziku ima više izdanja.[1] Meni je bilo pri ruci njemačko izdanje pod naslovom: „*Vier Bücher von der Raisz und Schiffart in die Türckey, beschrieben durch Herrn N. Nicolai* (Mit 61 Mann u. Weibliche Figuren, nach dem Leben abgesetzt etc.); zu Antorff 1576.“ Aramont je po nalogu kraljevu putovao morem u Carigrad;[2] odtisnuvši se sa svojom pratnjom na dvih galijah koncem svibnja 1551. iz Marseille put Afrike. Budući se putovalo morem, na ime krajevi (Algirom, Tripolisom, Cerigom, Skiom), koji premašuju medje naših razpravljanja: za to tu mimoilazimo Nikolajevo opisivanje puta od Marseille u Carigrad. Glede forme, kojom Nikolaj opisuje ovo putovanje, više mu naliči opis putnim slikam nego li putopisu. Pisac opisuje dosta obsežno Carigrad i pridaje historički nacrt o postanku Carigrada; isto tako opisuje Jedrene, staru Traciju, Makedoniju i Grčku, ponajviše po starih grčkih i rimskih piscih. U ostalom dielu svojega putopisa razpravlja o svakojakih narodih, koje je na putu, osobito u Carigradu vidjao, na ime o Perzijancih, Arapih, Grcih, Židovih i dr., kojimi opisi razsvjetljuje svoje slike. Ali ti su opisi, kao oni o Carigradu, Jedrenetu, Traciji i Grčkoj, ponajviše uzeti iz poznatih starih knjiga, te nisu toliko vriedni, da bi zaslužili da se o njih potanje ovdje razpravlja.

Pisac njekoliko puta spominje, da će u drugom dielu opisati putovanje iz Carigrada natrag u domovinu; u trećem dielu da će opisati tursko dvoranstvo, vjerske navade i dr., ali nije više od prvoga diela na sviet izašlo, a taj je razdieljen na četiri knjige. Putopisa dakle po Balkanskom poluotoku u navedenom izdanju Nikolajeva djela neima. Pisac je ipak nešto na kratko napisao o Dubrovniku i tamošnjih odnošajih,[3] vjerovatno zato, da tim razsvjetli priložene slike. Jer ono, što pisac govori o Dubrovniku, to su ponajviše

[1] Meuselli bibliotheca historica VII., 2, p. 235. I. Beckmann, Litteratur der älteren Reisebeschreibungen, I., 654—69. J. H. Jäck, Taschenbibliothek der wichtigsten Reisen in die Türkei I. T. 2. B. S. 5—103.

[2] Negociations de la France dans le Levant, II., 154—69.

[3] „Von den Ragusinern“ p. 267. „Von den Ragusiner Policey und Regiment“; p. 268. „Von der Statt Ragusa“; p. 271. Dodaje slike dubrovačkoga trgovca i glasonoše.

Digitized by Google

obične poznate stvari, koje se spominju u drugih starijih i suvremenih pisaca, pače su opisi njekojih starijih pisaca daleko savršeniji nego li što su Nikolajevi. I Nikolaj govori, kano i Fel. Faber,[1] da su Dubrovčani trgovci, a kao takovi bogati i imućni, jer tamo sve ide za trgovinom i dobitkom; pa da su Dubrovčani od naravi oholi i bahati, jer si utvaraju, da neima nigdje većega i pametnijega plemstva, nego što je u njih. U ostalom su Dubrovčani udvorni, prijatni i uljudni. Uz to treba i to uvažiti, primjećuje pisac, da živu u neplodnom priedjelu, da jim je zemljište, na kojem živu, tiesno i maleno, te da su si razboritim radom i marljivošću otvorili razne puteve, kojimi si pribavljaju sve svoje svagdanje potrebe. Prilažuć slike dubrovačkoga trgovca i glasonoše hoće Nikolaj da prikaže nošnje dubrovačke: nošnja trgovca bila bi mu mletačka, a glasonoše i obrtnikâ bila bi više narodna. Glasonoše šalju se obično iz Dubrovnika k poslanikom u Carigrad, u Mletke i Florenciju. U Dubrovniku se govori, opaža pisac, obično slovinski (sclavonisch) i pokvareno talijanski, a potonji je jezik siroviji nego što u Mletcih. Dubrovkinje nisu vrlo liepe, prostije se neodievaju ukusno, na glavi nose obično visoko omotani bieli zavoj[2] (tumban) ili prtenu koprenu; plemenitije pako žene nose svilene rubce i duge haljine; riedko kad izlaze iz svojih kuća, ali uviek su na prozorih; djevojke pače zatvaraju, da jih stranci nevide. Pošto je Nikolaj sa njekoliko rieči vrlo mršavo razpravio (cap. 22, p. 268) ustav i odnošaje dubrovačke države, opisuje takodjer na kratko uz Dubrovnik i Gruž kao veliku dubrovačku luku. U ostalom opis Dubrovnika mu je prema drugim vrlo općenit, neiztiče ni utvrdjenja, koja mnogi dojakošnji putopisci kao njeku osobitost na tanko opisuju. Dubrovnik je vrlo naseljen grad, nastavlja putopisac (cap. 23, p. 271), leži prijatno pod visokom gorom (Srgjem) na Jadranskom moru; luka mu je tiesna, velikom mukom sagradjena; često nastaju silne bure i potresi (Erdbiden); zimi vlada mokro-studeno vrieme; ima mnogo bunara, a voda, koja je u ostalom dobra i zdrava, vodi se iz bližnjih gora. Malu milju od Dubrovnika udaljen je Gruž *(Gravosa)*, prijatno mjesto, gdje ima mnogo umjetnih kuća i vrtova, gdje uspievaju svakojake južne plodine, u vrtovih ima bunara i vodometa. Gruž leži takodjer na moru, koje poput drage ili rukava, tvori ovdje veliku luku, u kojoj može udobno stajati preko sto

[1] Rad, XLII., 177—79.

[2] Auf dem Koff tragen sie gemeiniglich ein hohen zusamen gewickelten weissen Bund". Cap. XXI., p. 267.

Digitized by Google

galija. Ove obćenite bilježke o Dubrovniku nose biljeg sobstvena motrenja. Putopisac biti će na povratku iz Carigrada pristao u Dubrovniku i njegovoj luci, te glavnija svoja motrenja i iskustva o gradu i njegovih stanovnicih na kratko pobilježio.

* * *

V.

Putovanje Katarina Zena g. 1550.

O putovanju Katarina Zen *(Zeno)* u Carigrad 1550. godine, zabilježio je mletački historik P. Paruta[1] sliedeće: vrativši se Sulejman iz perzijskoga rata u Carigrad, odasla čauša u Mletke, da dojavi vieću svoj povratak iz Perzije i srećan uspjeh svoje vojne,[2] a to bi sultan za to učinio (primjećuje rečeni historik), jer je želio, da nastavi i uzdrži mir i prijateljske odnošaje s mletačkom republikom. Vieće pako želeće takodjer sa svoje strane, da uzdrži Sulejmana sklona republici, odvrati ovaj prijateljski dokaz tim, što je odlučilo, da se pošalje poslanik Katarin Zeno u Carigrad,[3] da sultanu u ime republike čestita na održanoj pobjedi i da nastoji o produženju i utvrdjenju mira. Poslanik, premda su mu bile 84 godine, nije odbio naloga, već je primjerom plemenite odluke pokazao, da je voljan republici služiti, odvaživši se na toli dugo i veoma mučno putovanje. Ova Parutova bilježka sve je, što je poznato o povodu Zenova putovanja u Carigrad. O tom putovanju ostavi Catharino Zen, putopis, koji sam po rukopisu muzeja Correr u Mletcih u X. knjizi „Starina" priobćio.[4] Pošto u rukopisu, po kojem sam naštampao Zenov putopis, ima dosta pukotina, osobito glede topografijskih imena: dao sam si truda potražujuć, nije li možda još koji rukopis Zenova putopisa gdjegod sahranjen; ali svako razpitivanje i pretraživanje po javnih i privatnih knjižnicah ostalo je žalibog bez uspjeha.

[1] Paolo Paruta, Degl' istorici delle cose veneziane; Venezia 1718., tom. IV. p. 219, 220.

[2] O Sulejmanovu perzijskom ratu gl. Hammer, Gesch. I. Aufl. III., 284—87. Sulejman je svoju sjajnu pobjedu dojavio u posebnih pismih takodjer kr. Ferdinandu, Poljskoj i Mletačkoj, Hammer, op. c. p. 287.

[3] Relazioni degli ambasciatori veneti, ser. III., vol. III., p. XXIII.

[4] Descrizione del viazo de Constatinopoli, 1550. de ser Catharin Zen, ambassador straordinario a sultan Soliman, e suo ritorno. Starine, kn. X. str. 203—47.

Digitized by Google

Ja sam i minulih praznika (g. 1881.) u Mletcih pomnjivo i svestrano pretraživao i izpitivao u rukopisih i štampanih knjigah XVI. vieka, ne bi li šta više saznao o piscu našega putopisa, nego što je Paruta kazao; ali ništa više nisam mogao naći u knjigah mletačkih onoga i poznijega doba, nego što sam naveo o Katarinu Zenu priobćujuć njegov putopis.[1] O našem putopiscu toliko je poznato, da je polazio iz odlične porodice, koje članovi bijahu često šiljani od mletačkoga vieća u državnih poslovih u Iztok. Putopiščev djed, Catharino Zen, nećak žene (kćeri Davida Komnena, cara Trebisonde) vladaoca Perzije, bješe odaslan (g. 1471.) od mletačkoga vieća kao poslanik Usunhasanu u Perziju;[2] otac mu Pietro Zen bješe četiri puta odaslan kao mletački poslanik k Sulejmanu u Carigrad.[3]

Da li je Katarino Zen sam napisao svoje putovanje, ili (kao što je bilo često u običaju) njegov tajnik ili kapelan, to u putopisu nije zabilježeno. Sva je prilika, da je Catharin sam opisao svoje putovanje, jer ponajviše govori u prvoj osobi jednine. Da li je rukopis Zenova putopisa izvornik ili priepis, i to je veoma težko opredieliti; iz pogrješaka sudeć, sva je prilika da je suvremeni priepis. Pošto je bio običaj, da su mletački poslanici podnašali o svom poslanstvu obširan izvještaj, u koj su uplitali i različite podatke o državi i narodu, te u tu svrhu putem pomnjivo skupljali i bilježili potrebite podatke; nastaje pitanje: da li je cio putopis Zenov plod putopiščeva sobstvena izkustva i motrenja, ili je možda Catharin u svom putopisu pribrao i donjekle upotriebio takodjer bilježke o putovanju svojega otca, koj mu je naglo od kapi na četvrtom putovanju blizu Sarajeva (25. lipnja 1539.) umro, ni toga iz putopisa nije moći razabrati.

---

[1] Rad, kn. XV., 215. Starine, kn. X., 202, 203. -- Da je Zenov putopis bio mletačkim i talijanskim književnikom nepoznat, razabire se odatle, što ga neima zabilježena u Cicognjinoj bibliografiji, nit u velikom njegovom djelu (Inscrizioni Veneziane), nit u djelu „Studj bibliografici e biografici sulla storia della geografija in Italia“ (Roma 1875.), nit u najnovijem djelu P. Amata di S. Filippo: Biografia dei viaggiatori italiani, Roma 1881.

[2] Zurla, Di M. Polo e degli altri viaggiatori veneziani 2 tomi, Venezia 1818. II., 190—204. Hammer, op. c. II. 125. P. Amat di s. Filippo, op. c. p. 159—61.

[3] Paruta, op. c. III., 357, 588, IV., 90, 91, Hammer, op. c. III., 50, 218. Rad, XV., 201. Archivio Veneto, tom. XXII., P. I. 104.

Digitized by Google

Zenov putopis opisuje putovanje od Mletaka do Spljeta po moru, a od Spljeta do Carigrada i natrag po kopnu. Onaj pako dio putopisa, opisujući putovanje od Spljeta u Carigrad najstariji je potanji opis onoga sredovječnoga puta, kojim se putovalo od Spljeta u Carigrad i za druge krajeve balkanskoga poluotoka. Ovaj put bijaše takodjer glavnim obćilom medju iztočnom obalom Jadranskoga mora i Bosnom. Ovim putem putovahu često mletački poslanici k dvorovom bosanskih, srbskih, bizantinskih i turskih vladalaca. I trgovci sa svojom trgovinom išli su često ovim putem. Petančić u svojem nacrtu puteva[1] spominje put od Sarajeva odnosno od Visočkoga Jeovca u Kliš i Spljet, ali ga potanje neopisuje; Zenov će pako putopis ovu najobćenitiju Petančićevu oznaku razsvietliti i potanje onaj put opisati. Opis puta od Spljeta do Vrbasa prikazuje se prvi krat u većoj potankosti u Zenovu putopisu; u Pruscu pako stiče se Zenov, odnosno spljetski put s Kuripešićevim, odnosno sjevero-bosanskim putem, te se nastavlja sve do Sarajeva. Od ovud dalje do Plievlja ide Zeno svojim, do njega neopisanim putem, a dalje mu se opet stiče put s Rambertovim odnosno dubrovačkim.

Čini se, da su mletački poslanici ponajviše spljetskim putem u Carigrad putovali; jer ja sam se minulih praznika (g. 1881.) namjerio u Mletcih na tri putopisa iz XVII. vieka,[2] koji opisuju put od Spljeta u Carigrad, s tom ipak iznimkom, što jim put vodi od Sarajeva na Biograd, a odovud poznatom carskom cestom u Carigrad. Ovi su putopisi još i tim znatni, što opisuju put medju Sarajevom i Biogradom, o kojem putu i putopisih ću u svoje vrieme na pose progovoriti, a za sada ću jih upotriebiti, da donjekle popunim i razsvietlim opis Zenova puta.

---

[1] Rad, kn. XLIX., 145—50.

[2] Giornale del viaggio da Constantinopoli alla riva della Dalmazia da *Giorgio Giustinian* 1627. (rukopis u muzeju Correr.) — Ephemeridi itinerarie nella missione di Bailo dell ecc. s. cav. *Giov. Morosini* in Constantinopoli 1675. (rukopis u muzeju Correr.) — Antonio Beneti, Osservazioni fatte nel viaggio à Constantinopoli dell Giov. Batt. Donado, spedito bailo alla Porta Ottomana l anno 1680. 4 vol. Venezia 1680.

Digitized by Google

Krenuvši poslanstvo posljednjega dana mjeseca svibnja *(marzo* mjesto *mazzo*[1]) iz Mletaka, plovilo je ponajviše povoljnimi vjetrovi sve do Spljeta. Na tom putu spominje putopisac samo najglavnije luke, odnosno varoši, gdje se brodom pristajalo, ali nepodava onih mjesta opisa nikakova. Pravi putopis začimlje polazom iz Spljeta, gdje je poslanstvo (od 8. do 16.) spremalo karavanu i pripravljalo se za mučno putovanje po kopnu. Od Spljeta vodi Zenov put na Sinj smjerom današnjega puta, jer na tom putu spominje putopisac Solin *(Salona)* i *Kliš (Clissa),* poznata mjesta,[2] prvo kao starorimska varoš, a potonje se ističe kao znamenita tvrdja na vrh glavice, poznata i često spominjana za turskih ratova. I Sinj *(Sfigna)* je Zenu tvrdjica na vrh brežuljka, dobro utvrdjena.[3] Prebacivši Cetinu *(Citina)*[4] na ladjah, uzlažahu mučnom i vrletnom gorom, po imenu *Proloch* (Prolog), dok ju prevališe trebovaše 12 milja; put je kamenit i jako neugodan, a Zeno je jedan od najstarijih pisaca, koj Prolog[5] spominje, goru u istinu vrletnu i kamenitu.[6]

[1] U rukopisu čita se: „parto da Venezia a ultimo del mese de *marzo*" al pošto su dospjeli u bližnju luku, *Umago,* drugoga lipnja *(zugno),* biti će bez sumnje *marzo* pogrješka pisarska umjesto *mazzo* (maggio, svibanj). Starine. X., 203.

[2] *Salona* i *Clis* gl. u Račkoga, Monumenta historiae Croatiae periodum antiquam illustrantia. Theiner, Monum. Slavorum meridionalium, II., 35, 57, 59, 60, 223. Giustinian u svojem putopisu od g. 1553. opisuje obširno oba ova mjesta; gl. Ljubić Commissiones et relationes Venetae, t. II., p. 211—16. Kliš za gospodstva turskoga opisuje Hadži Chalfa (Rumili u. Bosna, p. 165) i D. Niger, geogr. com. Basileae 1557., p. 100.

[3] Sin, Hadži Chalfa, p. 167. Po Morosinu leži „*Sin,* fra pianura posta a man destra, e un monte a sinistra, in un sito elevato". Ephemeridi itinerarie, msc. cit.

[4] Cetina gl. u Račkoga, op. c., Theiner, op. c., II., 222, Ljubić, op. c., vol. II., 217, III., 124. Morosini i Donado pripoviedaju, da preko Cetine blizu Sinja vodi kameni most od 42, odnosno 52 luka.

[5] D. M. Niger (op. c., p. 89), opisujući Bosnu, navodi *Prolog* za južnu (valjda zapadnu) joj medju, a na toj bi planini izvirale rieke Piva i Tara (sic!).

[6] „Tutta volta nello spatio di 6 hore sormontati *(Prologo)* per giri tortuosi, nella sommita trovassimo non meno alpestre, la discesa tutta incrostata d' asprissime pietre." Morosini msc. cit. — Donado opisujući put preko Prologa *(Proloch),* tvrdi, da je tako vrletan, da su jedva konji koracali. Na vrhu je drveni han, gdje se putnici odmaraju i straža čuva goru od hajduka. Sa vrha ugleda se liepa i prostrana ravnina, zatvorena od vrletnih sniegom (premda je bio srpanj) prekritih planina. Benetti op. c., p. I., 28.

Digitized by Google

Prevalivši goru, sidjoše u liepo brdinami opasano polje te su dospjeli u mjesto *Climno,* gdje je jaka tvrdjica, liepo leži i dobro je čuvana. Tu je liepa rieka s vodenicami, voda je dobra i mrzla, a mjesto je vrlo studeno. Climno je današnje Lievno ili staro-hrvatsko *Hlievno,* u srednjem vieku najznatniji grad ovoga kraja,[1] glavno mjesto istoimene župe u hrvatskoj državi,[2] a u crkvenih poslovih (kao župa) bješe podredjen (na spljetskom saboru od g. 1183.) nadbiskupu spljetskomu.[3] Početkom XIV. vieka (g. 1322.) bijahu gospodari Lievna hrvatska vlastela Mihovilići; polovinom XIV. vieka spade Lievno s okolinom pod Bosnu, a g. 1400. pokloni bosanski kralj Stjepan Ostoja vojvodi i knezu spljetskomu Hrvoji i sinu mu Baoši grad Lievno sa svom župom, s dohotci i s trgovinami.[4] Polje pako, što Zeno ističe, jest Ljevanjsko, koje u istinu gore zatvaraju: s iztoka Staretina, Golja, Krug i Vrbovnik, a sa zapada vrletni Prolog; protiče ga Bistrica, koja pod Lievnom gradom izvire; polje mjeri 12 ura u duljini,[5] doista je dobro naseljeno i obradjeno.[6] Krenuvši iz Lievna udare gorom *Ploz,* zaraslom krupnom šumom hrastovom, borovom i jelovom; prevalivši ju, sidjoše na liepo polje i dodjoše u gradić, po imenu *Cuprus* (Kupres).[7] Gori *Ploz,* koju prevali Zeno na putu medju

[1] Χλεβένα u Const. Porfirogenite (Rački, Monumenta, pag. 400), *Hljevьno* i *Hlivno* starih domaćih spomenika (Daničić, Rječnik, star. II., 417); *Cleuna* u latinskih izpravah, (Rački, Monum. p. 26 i dr.); *Cliuno* u dubrovačkih spisih (Theiner, Mon., II., 222, Jireček, Handelsstrassen, p. 82); *Clifno, Clivno, Climno* u mletačkih spisih (Ljubić, Relationes, II., 100, III., 94, 142, 145 i dr.); *Hlevna* u ugarsko-turskom ugovoru mira od g. 1503 (Hammer, Gesch., II., 617) i od g. 1519 (Theiner Mon. Hung., II., 626), a *Heluna* u Hadži Chalfe, (p. 167). — „Kliven, picciola citta, ma delitiosa per il sito, essendo in loco elevato, alla da cui radice e vi un borgo assai lungo, per il quale si entra con molte botteghe, e situato fra due aspre montagne, e tra la parte di ponente e della citta scaturisse dal monte chiarissima aqua, che poi unita forma un fiumicello; il loco ha 500 case in circa. Morosini, msc. cit.

[2] Rački u Radu, kn. LVI., 70, 96.

[3] Farlatti, I., 309.

[4] Klaić, Bosna, p. 169, poviest p. 22.

[5] Benetti, op. c., p. 118.

[6] Geografijski opis Lievna i polja mu gl. u Occupation Bosniens, p. 359, 800—13; karta, Tafel XIX.

[7] Prevalivši druge nesgodne planine, na kojih spaziše plodove oštroga sječnja, premda je bilo srce ljeta, prispjeli su za tri ure u prijatnu dolinu, osipanu poljskim miomirisnim cvićem; za tim uzpevši se na

Digitized by Google

Lievnom i Kupresom, ne ima sličnoga imena na današnjih kartah. Ploz će biti vjerovatno izopačeno ime.[1] Glavna pako gora, koju je na tom putu trebalo prevaliti, jest Borova glava ili B. planina. Polje je kupreško rodno žitom i sienom, a protiče ga Milač, koj ponire pod Malovanom, a izvire kod Stržnja kao Šuica, uz koju donjekle vodi put u Lievno. Polazeć od Kupresa uzlažahu liepom gorom, po imenu *Soluz,* zaraslom izvrstnom šumom, a na podnožju joj je gradić Biograd *(Castel bianco),* zidan i dobro utvrdjen.[2] Gora *Soluz* biti će vjerovatno današnja Šuljaga, koju uz Stožer treba prevaliti na putu od Kupresa k D. Skoplju. Biograd ili *Castel bianco* talijanskih putnika, spominje se u pomenutom ugovoru tursko-ugarskoga mira od g. 1503. i 1519., to je Akhisar Hadži Chalfe,[3] Kuripešićev Prussen,[4] a današnji Prusac, negda znatno mjesto na sklopu puteva iz Hrvatske, Dalmacije i Bosne, vlada svojim sgodnim položajem dolinom Vrbasa. Tu u Pruscu sastaje se put Kuripešićev sa Zenovim, koj bi imao onoga glede daljega puta popuniti i razsvietliti. Zenov pako put od Spljeta do Prusca biti će po opisu onaj isti, koj i danas amo vodi.[5]

---

goru dodjoše u Šuicu *(Suizza),* veliko mjesto, koje se stere na dvih brežuljcih. Dalje podjoše toli vrletnom gorom, da se nije moglo jašiti; prevalivši ju, sidjoše na prostrano polje, po kojem se vide mnoge velike stiene, koje zimi po sniegu pokazuju put, da se neizgubi sredinom polja. Tu su ruševine gradića, s temelja razorena, a zvao se *Striza* (Stržanj). Iza puta od 4 ure prispjeli su u *Cupris,* seoce od 60 kuća. Morosini, msc. cit.

[1] Nije li Ploz možda izopačeno ime *Pino* (bor?) „Pinus mons" ap. Du Fresne, Illyr. vet. et. nov., Posonii 1746., p. 116. Na sjev.-zap. do Kupresa bilježi generalštabska karta goru *Plašinica,* pod kojom leži grad Kupreški, tu goru naziva Jukić (p. 28) kao brieg „Plazenice". Da nije ova gora ponješto od ruke, mogla bi stajati za Zenov Ploz.

[2] „*Castel bianco,* fortezza, posta fra due montagne, assai grandè, di fochi 600. Di dentro vi sono molti acquedotti, che divengono dal monte. Nel entrare e vi un non piccolo borgo, francheggiato da boteghe, qual conduce nella fortezza, serata di muro, sita in colina alta, ma di poco giro". Morosini, msc. cit. — Na daljem putu od Kupresa, prevališe, premda je bila polovina svibnja, sniegom prekrivenu planinu, koja je ipak prijatna, jer je zarasla borovom i drugom šumom; za 4 ure stigoše u gradić *Acmar,* koj se po talijanski *Fortezza bianca* zove. Benetti, I., 120.

[3] Akhizar leži na podnožju borovom šumom zaraslih brda, amo se dolazi iz Kupresa. Hadži Chalfa, p. 166.

[4] Rad, kn. LVI., 158, 159.

[5] Potanki opis puta od Spljeta do Prusca u Pouquevilla, Voyage de la Grece, Paris 1826, t. III., p. 122—29.

Digitized by Google

Krenuvši od Prusca, stigoše dalje k rieci po imenu *Virbas,* imajućoj vrlo liepi drven most, a priedjoše ju izmedju gradića *Fermelich* i drugoga gradića, što je na drugoj obali, ali mu imena nezna.[1] Na polju kraj mosta velik je grob otca Malkošić bega, koj se zvao Osman beg, te je kao konjanički kapetan sve one krajeve osvojio. U Fermeliću gori noćju svjetiljka, da vide putnici svoj put.[2] Tu naidjoše na drugu riečicu, po imenu *Radestra.* Pouqueville opisujući put od Prusca preko Vrbasa u Travnik, navodi, da se Vrbas prelazi kamenim mostom od pet lukova i to prije nego što se prispije u D. Skoplje (Vakuf). Ta tačka bila bi Zenov Fermelich,[3] gdje je njegda vodio drven most preko Vrbasa. Imena toga sela Pouqueville nespominje, ali je zabilježeno na austrijskoj karti imenom Emalić,[4] što je Zenovu Fermelich dosta slično. Zenovu pako riečicu Radestra zove Pouqueville *Obreska,* a po karti i Roskiewiczu[5] zvao bi se taj Vrbasev pritok Oborča (?). Tim bi Zenov opis puta i prielaz preko Vrbasa bio s Pouquevillovim putopisom sasvime u skladu.

Prenoćivši u selu *Ternoviza* pod gradićem, komu imena nezna, putovahu plodnom i dobro uradjenom dolinom izmedju gora te namjeriše se na veliku i plahu rieku, po imenu *Lasva,* na kojoj je mnogo vodenica; priedjel je liep, ima mnogo izvora dobre vode, a iz Lašve vidjahu mnogi narod, da izpira zlato.[6] Ovaj opis puta

---

[1] Zeno običaje mjesta, kojih imena nezna, tačkami označiti. Jeli to njegovo ili prepisačevo, to se neda označiti.

[2] Morosini (msc. cit.), opisujući put od Prusca do Vakufa *(Vualf)* ili D. Skoplja, navodi o potonjem mjestu, da ima 700 kuća, da je varoš velika i prijatna, na podnožju gore, grobja su joj na gori te ima 11 mošeja. — Benetti (I., 121), opisujući isti put, navodi, da su putem „erbose valli. fiorite pianure, ombrose colline, fiumicelli mormoranti e limpide fontane, a segno, che più desiderare non si puote in un' allegra campagna. O Vakufu *(Vacus)* tvrdi, da je „terra grande quanto Acmar", ima 3000 duša, kraj Vrbasa, a leži na obronku gore.

[3] *Feuerlyk,* što se spominje u ugovoru ugarsko-turskoga mira od g. 1519 (l. c.) biti će vjerovatno Zenov Fermelich.

[4] Emalić na austr. karti biti će po svoj prilici selo Jemanlić u općini Vakuf dolnji. Statistika mjesta, p. 73.

[5] Roskiewicz, Bosnien, p. 34. Osim rieke ima na karti i mjesto Oborče; u pomenutoj statistici ga neima, ali ima općina *Oborci* u d. vakufskom kotaru.

[6] Morosini (msc. c.) opisujući put od Vakufa u Travnik navodi, da se za 4 ure došlo u selo *Obrosa* (Oborci), koje ima do 50 kuća. Prevalivši golu planinu, sidjoše u duboku dolinu, i za 7 ura prispjeli su

Digitized by Google

izmedju Vrbasa i Lašve vrlo je obćenit, jer se na tom putu spominje jedino selo Ternoviza, kojemu na kartah ne ima spomena.[1] Ovaj dio puta tačnije opisuje B. Kuripešić, napominjući goru Radovan i iztičući takodjer izpiranje zlata iz Lašvina korita.[2] Dalji put je onaj isti, što vodi smjerom današnjega puta, od Travnika na Busovaču u Sarajevo, a opisa ga Kuripešić.[3] Na tom putu spominje Zeno rieku po imenu *Penizza,* koja je bez sumnje današnja Lepenica; jer na putu njezinom dolinom napominje dva kiseljaka ili slatine *(aqua garba).* Prvi kiseljak mu je biel i svjež, o kojem se misli, da u gori, na kojoj izvire, ima zlata i drugih kovina, a ovaj će biti onaj Kiseljak (han) u obćini Podstinje kotara fojničkoga blizu ušća Fojnice u Lepenicu. Druga mu je slatina žuta i kiselija voda, putnici ju piju te misle, da je zdrava, a biti će današnja Lepenica nedaleko Kreševa, na putu travanjsko-sarajevskom, o kojoj tvrdi Jukić,[4] da je najbolji kiseljak u cieloj Bosni, a piju ga ljetno doba bolestni gosti iz sve Bosne; a iz Srbije i Dalmacije običaju takodjer dolaziti. Zenov opis ovoga puta dosta je obćenit, bez topografijskih podataka; jer govori, da su na tom putu mjesta i priedjeli liepi, dobro uradjeni, zasadjeni vinogradi, mnogo tu ima šuma od krasnoga drveća, ali malo kuća ima na okupu, a te su posve drvene, jer bosanska gospoda živu na selu u svojih udobnih dvorcih. Prenoćivši u selu *Blazuda,* namjeriše se na daljem putu na rieku po imenu *Bossina,* od koje je nazvana Bosna. Ta rieka izvire na podnožju gore (Igmana) te je umah tako velika kao Syle,[5] preko rieke vodi kamen most na sedam lukova, a sa mosta se vidi kako voda šiklja iz gore. Blazuda je današnji Blažuj ili stara Vrhbosna, leži pod Igmanom kod vrela Bosne.[6] Na daljem putu priedjoše rieke, nazvane *Cerbenissa, Dobrina,* a kraj Sarajeva *(terra de Sarraglio)* naidjoše opet na rieku, koja teče izmed dva brežuljka i protiče pomenuto Sarajevo. Cerbenissa vjerovatno je Željeznica,

Travnik *(Trevcich),* veliko mjesto, po veličini i položaju zaslužilo bi ime varoši, za svoju obranu ima tvrdjicu, a imati će 2000 kuća i 15 mošeja.

[1] Ternoviza mogla bi biti današnji Trnovac u obćini Opora kotara travničkoga. Statistika mjesta, p. 60.

[2] Rad, kn. LVI., 158, 160.

[3] Rad, kn. LVI., 158—162. Pongueville, op. c., p. 140 - 43.

[4] Jukić, Bosna, p. 36.

[5] Syle je riečica u Mletačkoj, izvire Trevizu na jugu, a utiče kraj stare Piavine luke (antico porto Jesolo).

[6] Blazuda je Kuripešićeva Blaschova; gl. Rad, kn. LVI., 160.

Digitized by Google

koja kod Ilidže utiče u Bosnu, a ta ima i most preko nje; Dobrina još i danas nosi isto ime, a treća neznana rieka jest Miljacka, koja u istinu protiče Sarajevo. Ta varoš stere mu se medju rečenimi brežuljci s obje strane, puna je vrtova i dobrih voćnjaka; trgovačko je mjesto, naseljeno od Turaka, kršćanskih Srba i Dubrovčana. Kuće su sagradjene od drva, kamena i zemlje. Tu ima mnogo mošeja i karavanseraja; ima tvrdjicu, koja je sagradjena na vrh brda. Varoš broji deset tisuća kuća, a svaka kuća ima svoj vrt i čardak; vrtovi su liepi poput onih u Padovi. Tu je stolica sandžaka ove pokrajine (Bosne); tu je takodjer veliki i mali sudac.[1] Ovaj opis Sarajeva popunjava sve opise dojakošnjih putopisaca, i Zeno je prvi medju zapadnimi putopisci, koj za ovaj grad neupotrebljava više staroga imena, na ime Vrhbosne, nego novije ime Sarajevo.

Dalje opisuje Zeno svoje putovanje od Sarajeva, odtuda vodjahu k iztoku dva puta: prvi ili sjeverni put vodi preko glasinačke visočine, a poznat nam je iz Kuripešićeva putopisa;[2] drugi pako ili južni put jest onaj, kojim je išao naš putopisac, a prvi potanji opis toga puta (do Plievlja) dolazi u Zenovu putopisu. Krenuvši na dan Petrove iz Sarajeva, nastaviše put kroz gorsko ždrielo, blizu mu je na vrh glavice tvrdjica, sagradjena od Turaka; čuva

[1] Morosini (msc. cit.) opisuje Sarajevo ovako: Sarajevo *(Seraglio)* je stara varoš, stere se na podnožju od dvie planine; ima 15 do 16000 kuća, sagradjene koje na način zapadni, koje na turski; imati će do 150 mošeja. Na ulazu je velik vodovod i predgradje dugo po milje, istim smjerom diže se četvorasta tvrdjica, imajuća četiri tornja, koja brane varoš. Tu ima mnogo raznovrstnih trgovina, osobito mjedenina, kakove se ne vide drugdje po Turskoj, ni glede množine, ni glede vrline. Bošnjaci su veći neprijatelji kršćanstva, nego li pravi Turci; nego su ratoborni, hrabri i puni predsuda.

Benetti (I., 135) navodi o glavnom gradu Bosne *(Seraglio)*, da ima šest milja u obsegu, a za to zaprema varoš mnogo prostora, što ima veliko obilje vrtova, da su kuće zakopane medju drvećem. Sarajevo stere se po različitih brežuljcih, unutar doline, koju zatvaraju planine; od iztoka k zapadu protiče ga Miljacka *(Milesca)*, preko koje vodi devet mostova; varoš se dieli na 200 ulica, a toliko ima i mošeja; ulice su taracane i pune različitih trgovina, osobito živeža za 50000 duša, koje tu stanuju. Tu je oštra zima, jer su gore na okolo pune sniega (pod kraj svibnja).

O Vrhbosni ili Sarajevu gl. Rad, kn. XLIX., 146—48. LVI., 162. Theiner, Monum. Slav. merid., II., 213, 264. Opis Sarajeva za turskoga gospodstva u Hadži Chalfe, p. 159, 160.

[2] Rad, kn. LVI., 159, 165 i d.

Digitized by Google

ju kastelan s 50 drugova a zove se *Codidel.* Nastavivši put brežuljci i kroz gorska ždriela, spaziše po strani brda razrušenu tvrdjicu, koja je imala biti jako utvrdjena; priedjel je liep i rodan, a prenoćiše u mjestu po imenu *Parachia,* gdje je rieka, koja se *Prachia* zove. Dalje putovahu gorskimi visinami, kroz liepe doline, polja, šume te uživahu krasne vidike. Naš putopisac udario je dakle od Sarajeva južnim putem na Praču; putem svakako udobnijim, nego li što je kroz glasinačku visočinu. Zenov put, kao što je poznato, vodi ponajprije na lievoj obali Miljacke, pa se penje po obroncih Borje planine; kod hana Ljubogosta prelazi se položitim prevojem i silazi se dolinom Paloščice u Pale; zatim se ide vrletnim putem po šumovitu Vitezu (gorski zglob medju Jahorinom i Romanjom), pa se silazi u dolinu Prače.[1] Tvrdjica *Codidel* jest ona ista, koja se u dubrovačkih spisih spominje pod imenom *Codidich, Codidveth, Codieth,*[2] znamenit gradić svojega vieka, odkuda su Turci u Bosnu provaljivali. Misli se, da je taj gradić ruševina „Staroga grada" (na obronku gore naproti Miljacki), nedaleko Sarajeva. Kad bi se Zenove oznake čvrsto držali, naime da je Codidel na po puta medju Sarajevom i Pračom, tada bi mu mjesto Koledić[3] najpriličnije odgovaralo. Prema imenu sudeć, sva je prilika, da se u današnjem mjestu *Hodidjed* (općine Hreša)[4] sačuvalo ime Zenova Codidela; šteta, što nije mjesto ni općina na generalštabskoj karti zabilježena. Selo *Parachia* poznata je Prača, na istoimenoj rieci *(Prachia),* koja bješe jur u XIII. vieku *(Pracha Byscupnia)*[5] znatnije mjesto, polovinom XIV. stoljeća jedno od najznatnijih zemaljskih tržišta i jedna od najznatnijih dubrovačkih naselbina, a od XIII. do XV. stoljeća spadaše u župu Borač te bješe u oblasti silnoga Radoslava Pavlovića.[6] Putopisac dalje opaža, da je na početku visoke gore *Chierminizza* srušio se njegda njegov otac (Pierro Zeno) udaren od kapi, doveden u Sarajevo, preminu, a zakopaše ga kod sv. Marije na Visokom, a poslije ga dade putopisac prenieti u Mletke. Pierro Zen, otac mu, putovaše 1539. godine, izaslan

[1] Opis puta od Sarajeva u Praču u Pouqueville (op. c. p. 145) Roskiewicza (Bosnien, p. 148).
[2] Jireček, Handelsstrassen, p. 85.
[3] Gl kartu okoline Sarajeva u djelu Occupation Bosnien's
[4] Statistika mjesta, p. 10.
[5] Theiner, Monumenta Slavorum merid. I., 298.
[6] Jireček, Handelsstrassen, p. 31, 38, 60, 85.

Digitized by Google

od mletačkoga vieća u državnih poslovih k sultanu u Carigrad.[1] Gori pako onoga imena neima na današnjih kartah u onom kraju spomena; možda joj se sačuvalo ime u mjestu Čemernica,[2] što leži uprav na putu medju Pračom i Goraždom na podnožju Vrasaljice. Putujući dalje pomenutom gorom dosta mučno, spaziše na glavici stari porušen grad, koj bješe kršćanski, pa dospjeli su u mjesto po imenu *Orastada* kraj rieke Drine *(Drin)*.[3] Orastada je današnja Goražda njegda znatno tržište,[4] a one ruševine biti će blizu Goražde, njegdašnjega Samobora, znamenitoga Sandaljeva grada, koj se često spominje u dubrovačkih spisih.[5] Prebacivši Drinu na ladji, putovahu gorom, pa naidjoše na potok *Unisca*, uz koji vodi dugo put, pošto ga priedjoše, nastaviše put liepimi brdinami, pa sidjoše u dolinu i dospješe u mjesto *Janizza*. Potonje mjesto, sudeć po daljini, vjerovatno da je današnje Čajniče; ona pako riečica, uz koju zaista donjekle vodi put, biti će Janina[6] novijih putopisa i karata; sva je prilika, da je tu putopisac spleo ime rieke (Janina ili Jana) s imenom mjesta (Čajniče). Na daljem putu od Čajniča u Plievlje putovalo je poslanstvo visokom planinom, na kojoj jih tako jako zeblo (1. srpnja), da debeli kožusi nisu jim dosta služili. Pla-

[1] O poslanstvu Pierra Zena gl. P. Paruta, op. c. IV., 90, 91. P. Zeno putovaše četiri puta kao mletački poslanik u Carigrad, na ime god. 1523. (itinerario compendiato da Marin Sanudo), 1525. (Alber. Rel. s. III., v. III., 121) 1531—33, 1539 (umre 25. lipnja). Archivio Veneto, t. XXII., P. I., 104—6.

[2] Čemernica u obćini Prača dolnja kotara rogatičkoga. Statistika mjesta, p. 21.

[3] Daničić, Rječnik star., I., 218.

[4] Opis puta od Prače u Goraždu u Pouqueville (III., 147). Roskiewicz (Bosnien, p. 149) opisujući put od Prače u Goraždu, navodi, da se veoma mučno i strmo uzlazi na Drvent-brdo Bukvice planine (zglob Korien planine), odkuda se silazi u mjesto Bare. Kraj potonjega mjesta leži Čemernica.

[5] Jireček, Handelsstrassen, p. 32, 40, 41, 60, 76, 86.

[6] Pouqueville (III., 147) zove rieku *Vinistka* (?). Na opis ovoga P. puta opaža Boué (Rec. d' itin., II., 134), da mnoga mjesta, koja P. na putu medju Čajničem i Pračom navodi „ne paraissent plus exister". U putopisu dubrovačkih poslanika od g. 1792 (Engel, Ragusa, p. 317) zove se riečica Jagnina, a u Roskiewicza (Bosnien, p. 149) Janina. — Gotovo naproti Goraždi utiče po karti s desne strane u Drinu kod mjesta Zubčići (možda Zubovići) bezimeni potok kojim vodi putanja u Čajniče. Nije li možda onaj bezimeni potok Zenova Unisca ili Pouq. Vinistika? Od Goražde vode dva puta u Čajniče, bliži uz bezimeni potok, a drugi dolinom rieke Prisoj.

Digitized by Google

nini je ime *Covaich,* a to je Rambertov *Covatz* (montagna di fabro)[1] ili današnja Kovač planina, preko koje zaista vodi put od Čajniča u Plievlje. Prevalivši golu planinu, sidjoše u brežuljastu ravnicu, rodnu i prijatnu, a nastanjenu od kršćanskih Srba, pa su prispjeli u selo, po imenu *Plevne* ili današnje Plievlje. Tu se sastaje bosanski s dubrovačkim karavanskim putem, potonji je jur poznat iz putopisa Rambertova.[2]

Krenuvši iz Plievlja putovahu dalje gorom *Praniza,* Rambertovo *Crance* ili današnje Ranče (Hranče) generalštabske karte,[3] razvodje izmedju Lima i Drine, preko koje gore zaista vodi put u Priepolje *(Prepuli).* Priedjel je liep, ima mnogo vriela i životinja svake vrsti. Zatim prispješe k rieci *Lino* (Lim), koja je tako široka kao *Adese* (Adige), a izljeva se u Savu; prodjoše ju po drvenom mostu, širokom za dvoja kola, dugim 60 do 70 koraka, a vrlo dobro je sagradjen. Zaputivši iz Priepolja udariše dolinom i dodjoše k manastiru srbskih kalugjera, gdje je crkva sv. Save, u kojoj rekoše, da je njegovo tielo; ali putopisac vidio je samo ruke. Crkva je uredjena po grčki, a mnoga sveštenička odiela izvezena su zlatom i srebrom; u manastiru žive petdeset kalugjera sa svojim glavarom, kojemu vele, da je podčinjeno dvadeset manastira u onoj pokrajini. Kalugjeri živu ponajviše od milostinje, što jim ponajviše pružaju Turci, koji svetca osobito štuju i jako ga se boje. Stanovi su im drveni, sagradjeni po turski, a crkva je zidana u kubu; plaćaju sultanu tisuć dukata danka na godinu. Pomenuti kalugjeri obavivši crkvenu službu, idu na polje da rade i sakupljaju kruh i vino za svoju potrebu. Blizu manastira diže se brdašce, na kojem je liepa starinska tvrdja, opasana platnom, koje sa svojimi utvrdjenji i tornjići do doline dopire; ova tvrdja može poharati kalugjersko mjesto. Svi carigradski putnici idu kraj ove tvrdje, sa koje je divan pogled u okolinu. Ta se tvrdja zove *Milosava* (Mileševa), a ima kastelana i stražu. Pošavši dalje gorami, dospješe na polje Sjeničko *(Senizza),* puno sela; zatim idući gorami, prevališe njeku planinu i sidjoše na polje novo-pazarsko *(Nova bazar);* na putu svagdje naidjoše na kuće i na vrela dobre vode, a nastaniše se blizu rieke *Nesca* (Raška). Pošto su sliedeći dan prošli liepim drvenim mostom preko pomenute rieke, dospjeli su u Novi pazar. Ovo se mjesto

[1] Rad, kn. LVI., 213, 215.

[2] Rad, kn. LVI., 209—15; Plievlje ili sredovječna Breznica, str. 215, 216.

[3] Rad, kn. LVI., 216.

Digitized by Google

prostire na liepom polju, trguje raznimi stvarmi, koje dolaze sa različitih zemalja, a naseljeno je od Turaka, kršćanskih Srba, mnogih Dubrovčana i Mletčana; ima mnogo mošeja i karavanseraja. Glede kuća i vrtova neda se porediti sa Sarajevom, jeftino se tu živc, jedino što je tu vino ponješto skupo. Mjesto je opasano zidinami, koje imaju u obsegu četiri i pó milje; podčinjeno je sandžaku bosanskomu, ima velikoga i maloga sudca. Na daljem putu preko prijatnih brda dodjoše do rieke po imenu *Ibar,* koja je bila narasla radi velikih kiša; preplivaše ju na konjih svelikom pogibelju. Rieka je velika kao Pad *(l'o).* Za tim uzlažahu na planinu Srebrnicu *(del' Argento),* koja se turski (sic) zove *Coparenich* (Kopaonik), a prenoćiše na polju kod gradića *Ostrati;* prevalivši planinu, dospjeli su u selo *Jarecari.* Putujući dalje bokom gore, sliedijahu sveudilj rieku po imenu *Topliza,* i prenoćiše kraj te rieke blizu sela *Statoria.* I na daljem putu držahu se one rieke te prispješe u ravno polje Topličko *(campagna ditta Topliza)* k selu *Grigura,* a otrag ostaviše liepo selo, nazvano *Vissa* i mnoga druga prijatna sela. Na tom putu nalažahu mnoge ruže, ljubice i drugoga cvieća, kakova nije nitko od njih tridesetorice (tako jaka bijaše mu družina) nigdje više vidio. Pod večer se nastaniše na ravnom polju Topličkom izpod sela po imenu *Prepopucita.* Do 10. srpnja, opaža putopisac, nosahu debele kožuhe (grosse pelle). — Na daljem putu dodjoše na ravninu nišavsku *(de Nissa),* svi su tu brežuljci i polja dobro uradjena; ravnica je puna krasnih sela, sagradjenih po njihovu od drva, a od svakih stotinu stanovnika devedeset su kršćani srbski i grčki. Prebacivši rieku Moravu *(Morava),* koja je veća od Adige *(Adese),* ostaviše na lievo visoku goru i dospješe u Niš *(Nissa),* kojim teče rieka Nišava *(Nissava),* preko koje vodi drven most, kojim vazda prelazi vojska, kadgod polazi sultan u Ugarsku.

Ovaj opis puta Zenova od Priepolja do Niša poznat je jur iz putopisa Rambertova i Šeperova;[1] ali Zenov putopis popunjuje donjekle oba putopisca. Zenov opis manastira sv Save i gradića Mileševe znatno je jedriji od Rambertova[2] i Šeperova[3] opisa, te spada u tom pogledu medju obsežnije opise starih putopisa. I Zenov opis Novoga pazara kao i puta preko Kopaonika znatno popunjuje i

[1] Glede Ramberta gl. Rad, kn. LVI., 214—19; glede Šepera gl. fol. 8.

[2] Rad, kn. LVI., 214.

[3] U Šepera gl. str. 56—61.

*

Digitized by Google

razsvjetljuje Rambertov[1] i Šeperov putopis.[2] Na putu preko Kopaonika u Toplicu spominje Zeno gradić *Ostrati:* to je selo *Ostracija* zapadnih pisaca, *Ostrakje* staro-srbskih spomenika, a Ostraći novijih karata, latinska naselbina na desnom briegu Ibra.[3] Zeno je prvi medju zapadnimi pisci (na koliko mi je za sada poznato), koj Kopaonik nazivlje uz obično tadanje ime *montagna dell' Argento* ili *monte Argentaro,*[4] i narodnim ponješto izopačenim imenom *Coparenich.* Zenov opis puta kroz Toplicu takodjer je znatno jedriji i bujniji od opisa Rambertova,[5] a donjekle popunjuje i putopis Šeperov. I na Zena je Toplica učinila prijatan utisak, kao i na njegove predšastnike, zato ju opisuje kao vrlo rodan priedjel blagoga podnebja, gdje je putopisac toliko raznovrstnoga cvieća nalazio, koliko nigdje drugdje. Na tom putu kroz Toplicu spominje Zeno mjesto *Jerecari,* to je Šeperov *Jerecain* (des faulconniers), a Gerekari ili Gerekare današnjih karata.[6] *Grigura* je Šeperov *Gerghebir,*[7] današnje Grgure[8] na potoku Grgurovcu; a pred tim, veli, da je uz druga i liepo selo *Vissa:* možda današnja Viča u prokupačkom srezu[9] (na karti je neima). Po tih mjestih sudeć, Zenov put nije išao, kao Rambertov niz Toplicu, nedaleko lieve joj obale, već je udario putem gorskim (kao Šeper), koj je išao sjevernije od onoga, ali takodjer smjerom Toplice. Selo *Prepopucita* imalo bi biti današnje Prokuplje, gdje su se oba puta (gorski i nizinski) sticala; ali vjerovatno da je današnje selo Prekopuce[10] u prokupačkom srezu topličkoga okruga, koje na generalstabskoj karti dolazi po imenu Prekopuca, a leži na potoku Snas, i na starom putu gorskom. I bujno nišavsko (Dobrič) polje[11] sa Nišem[12] življe se opisuje u Zena,

---

[1] Rad, kn. LVI., 214.
[2] Gl. str. 58.
[3] Glasnik, kn. XXIV., 272 Jireček, Handelsstrassen, p. 48, 54, 78.
[4] Rad, kn. LVI. 218. Jirečck Handelsstrassen 253—55. Rudno blago u Kopaoniku gl. u Milićevića, kn. Srbija, p. 710—712.
[5] Rad, kn. LVI., 214.
[6] Gl. str. 57, 58.
[7] Gl. str. 57.
[8] Gl. str. 56, 57.
[9] Danas imà *dva Grgura, gornje i dolnje.* Srbski zakon, p. 12.
[10] Srbski zakon, p. 12.
[11] Rad, kn. XLIX., 129, 133; LVI., 218.
[12] *Nissa,* ap. Theiner, Monum. Slav. merid., II., 252, 264. — Niš po Morosinu (msc. cit.) stere se medju gorami, koje tvore polumjesec, ima mnogo trgovina, rieka teče pod velikim mostom po pet lukova. —

Digitized by Google

nego li u dojakošnjih putopisaca. Ovom prilikom govori Zeno o rudarskoj varoši Kratovu *(Cratova)*, što je u sjevero-iztočnoj Makedoniji, o kojem tvrdi, da ga je vidio sa puta iduć u Niš. Tu je bio naš putopisac bez sumnje zlo upućen, ili je njeko mjesto sličnoga imena sa makedonskim Kratovom zamienio. O Kratovu pripovieda putopisac, što je o njem slušao ili čitao, naime da su tamo bogati rudnici zlata i srebra, da se tamo kuju novci, a sve to da nosi sultanu 70000 dukata godišnjega prihoda. Dalje pripovieda, da su oni rudnici jedan medju glavnimi dokazi turskoga tiranstva, jer čim naidju Turci na imućna čovjeka, silom ga vode tamo s njegovom obitelju i s njegovim imutkom te mora kopati rude; naidje li na zlato i srebro, okoristi se, a dok neizgubi sav svoj imutak, nit on, nit njegovi sinovi, dok imaju imutka, neoslobode se onoga robstva. Kratovo bješe u istinu XVI. vieka najznamenitije rudarsko mjesto u cieloj europskoj Turskoj.[1]

Krenuvši iz Niša putovahu šumom *Cerovich*, koja drži stražare. Zatim podjoše dolinom medju brdinami, koje se zovu Suva planina *(Sutta montagna)*, te prenoćiše koje na polju, koje blizu mjesta, po imenu Novo selo *(Nova villa)*.[2] Na daljem putu po ravnini Nišave, priedjoše drvenim mostom preko rieke po imenu *Zucova* (Sukova); na blizu su ruševine starinskoga zidanoga grada, a tu je i tržište; zatim dospješe u liepo selo *Sua clisura*, gdje ima svega u obilju. Pošavši šumom nazvanom *Curicense*, t. j. „suhi zdenac"

Benetti (I., 167) opisujući put u Niš navodi: pregazivši dva potočića, nazvana *Moravizza* i *Pelvizza* (Topolnica) udjoše u Niš, koj ima mnogo podrtina i znamenitih gradjevina. Niš bješe njegda utvrdjen, kao što se iz ostanaka još vidi, dieli se na pet ulica, a na svaku se broji po sto kuća. Tu se nalazi rimskih novaca i napisa.

[1] Daničić, rječnik starina, I., 480. Jireček, Handelsstrassen, p. 57.

[2] Giustinian (Giornale de viaggio, 1627. Msc.) spominje današnju Bielu Palanku kao tvrdju četvorastu, imajuću četiri tornja. Morosini (msc. c.) B. Palanku zove *Curucesmech palanca di Mussa passa*, koja bješe grad *Bogassisal*(?), što ga Turci razoriše. Opis tvrdje sudara se s Giustinianovim.

Benetti (I., 170, 171) pošto je opisao Banju, navodi, da se došlo nakon 6 ura puta u *Mussa Bassa Palanlassi* (Musa Paša Palanka), jaku tvrdju od 8 okruglih tornjeva. Arabski nadpis pokazuje, da je bila sagradjena od Muse paše za Murata IV. g. 1638. Putopisac navodi dva rimska napisa: a) „Maximo imperatori — — P. Julio Philippo"; a nad vratima hana: „Juliae dominae Augustae, matri castrorum etc." Osim ovih spominje još tri napisa, ostanke stare tvrdje i rimske novce. Gl. Remesiana i Ak Palanka u Jirečka, Heerstrasse, p. 23, 63, 127.

Digitized by Google

(fontana sutta), naidjoše na ravninu, kojom teče Nišava, a zove se *Zamise* ili „žuta šuma" *(bosco zallo).* Nakon toga dodjoše u mjesto *Zarablut,*[1] a putovahu šumom po imenu *Gesovica,* gdje su straže s bubnjari, koji bubnjajuć daju znamenje, da se može sigurno prolaziti. Prevalivši šumu, stupiše na liepo polje Sofijsko,[2] široko i dobro uradjeno; mnoga su tu liepa sela i njekoji potočići, a prenoćiše na podnožju glavice izpod sela *Amiro.* Dne 15. srpnja duvaše tako studen vjetar, da jih debeli kožusi nemogahu ugrijati. Putujući dalje pomenutim poljem, predjoše mostom preko rieke, po imenu *Bagnasol,* prebacivši i druge rieke, koje onud teku, dospjeli su napokon u Sofiju *(Sophia)* [3] Ova varoš stere se po ravnini, opasanoj gorami, koje nisu odveć daleko; ima mnogo mošeja i karavanseraja, a osobit je onaj, što ga sagradi Mehmet paša; sav je od kamena sa svodovi od vatre sigurnimi; za to je uviek pun stranih trgovaca, putujućih u rečenu varoš radi kože, koja se tu u veliko izvodi. Pomenuta varoš izložena je pogibelji vatre, česti su tu požari, pošto je sva varoš od drva, a ponajviše od omorikovine. Sofija obiluje živežem, a sve je tamo jeftino. Tu su naseljeni mnogi dubrovački trgovci, drže trgovine raznovrstnoga sukna; tu ima ugarskih i španjolskih Židova; ima i nješto malo Grka. Kada sultan prolazi za Ugarsku, tu drži smotru nad svojom vojskom. Ova varoš veća je od Sarajeva i Novoga pazara, tamo je više stanovnika, nego li u ikojem drugom mjestu, kojim je poslanstvo do onda prošlo. Tu je jako oštećena crkva, po imenu sv. Sofija, od koje varoš nosi svoje ime, a stanovnici pričahu, da su ju Turci više puta htjeli, da ju s nova sagrade; ali se sagradjene zidine sveudilj ruše, za to ju puste kakova je. Sofija je u cielom liepa i

---

[1] *Saribrod,* villa bulgara, vicina a un fiume. Giustinian, giornale. — *Sarebrot* ili *Scaribrot,* villa, Benetti, op. c p. 178.

[2] „Vasta, ma ben alta pianura fra i due fiumi *Succorra* (sic!) et *Ischia* (Iskra), deserta d'arberi". Beneti, l. c.

[3] Morosini opisujući put medju Pirotom i Sofijom, navodi, da put vodi gorami, koje tvore polumjesec, a gotovo su uviek sa sniegom prekrite. Na putu sastadoše jih mnogi dubrovački trgovci. Sofiju opisujući kao veliku i trgovačku varoš, navodi, da se u veroš ulazi velikim kamenim mostom na tri luka, što vodi preko rieke, koja protiče varoš, a imati će do 1500 kuća i 300 mošeja.

Benetti (I., 178.) govoreći o Sofiji navodi, da je glavno mjesto Bugarske, ima 12 ulica, a svaka po 100 kuća, 550 dućana i 15.000 stanovnika, od kojih je 2000 Židova. — I Giustinian spominje u Sofiji mnoge dubrovačke trgovce.

Digitized by Google

dobro naseljena varoš, dobro obskrbljena obrtninami, oružjem i konjskimi spravami, kojimi bi se mogla velika vojska obskrbiti.

U Nišu stupi poslanstvo na staru carsku cestu, poznatu i raznovrstno opisanu od sredovječnih i dojakošnjih putopisaca. Tu je bilo pravo križopuće, odkuda su vodili putevi: prema sjeveru na Biograd u Ugarsku, kroz Toplicu u Novipazar, a od ovud u Spljet i Dubrovnik, iztočno-jugo-iztočno u Carigrad, a k jugu u Skoplje i Solun. Zeno opisujući svoje putovanje od Niša u Sofiju, navodi na tom putu umah iza Niša šumu odnosno goru *Cerovich,* kojemu imenu ne ima u onom kraju nigdje sličnoga medju gorskimi imeni; možda mu se spomen sačuvala u selu Cerje niškoga sreza ili u selu Cerovik nišavskoga sreza;[1] ali na karti neima jim spomena. Za tim spominje naš putopisac Suhu goru *(Sutta montagna),* poznatu Suhu planinu, koja se diže Nišu na jugo-iztoku, tvoreć razvodje medju Moravom i Nišavom; Zeno je prvi od zapadnih putopisaca, u kojega se ova planina spominje. Naš putopisac nespominje poput drugih[2] ni Biele Palanke, ni Pirota, kao znatnija mjesta na putu od Niša u Sofiju; nu mjesto toga navodi sela blizu jedne i druge varošice, gdje jim bijaše noćište. *Nova villa* vjerovatno je današnje Novo selo u belo-palanačkom srezu,[3] po karti na putu pred Bel. Palankom. *Sua Clisura* pako biti će valjda današnje selo Klisura u bjelopalanačkom srezu,[4] po karti na starom putu iza B. Palanke k Pirotu. Pošto putopisac spominje već medju Novim selom i S. Klisurom, odnosno medju B. Palankom i Pirotom rieku Sukovu (aqua ditta Zucova), koja sliedi tek iza Pirota, tekuća izpod Sukovskoga hana, gdje se odvaja put u Trn: mislim, da u Zena opis ovoga puta nije dosta tačan, već da je koješta prebačeno. Na rieci Sukovi ističe putopisac stari porušeni gradić, koj je vjerovatno poznati grad Sukovo ili Σύκοβος, što je pripadao k biskupiji sredečkoj.[5] Šuma *Curicense* ili *fontana sutta,* biti će to vjerovatno ono mjesto, koje suvremeni i pozniji putopisci[6] zovu Kuručesme (suhi bunar), možda današnje selo Suhovo ili Suvodol u nišavskom

[1] Zakon srbski, p. 2, 5.
[2] Morosini, Benetti, Hammer, II., 862, 863.
[3] Srpski zakon, p. 6.
[4] Srpski zakon, p. 6.
[5] Rad, LVI., 148, 221.
[6] Hammer, Gesch., 2. Aufl. II. Bd., p. 862, 863.

Digitized by Google

srezu pirotskoga okruga.[1] *Zamise bosco zallo* (žuta šuma), njeko mjesto blizu Pirota, biti će iskvareno ime, jer sličnomu neima u onom kraju spomena. To bi bilo po opisu njeko polje kraj Nišave, jer opaža putopisac, da su tu na polju kraj Nišave prenoćili, budući daleko od sela, cielu su noć sigurnosti radi stražili, i svaki put, kad se god straža mienjala, izpalilo se iz pušaka četiri hitca. *Zarablut* je današnji Caribrod, a šuma *Gesovica,* poznata klisura Ježevica, navode ju i drugi putopisci,[2] a Zeno je prvi medju zapadnimi pisci, koji ju spominje. *Amiro* moglo bi biti današnje selo Altimirovci ili Mirovjane u sofijskom okružju,[3] a rieka *Bagnasol* vjerovatno je Banjska, koja na Iskeri planini izvire, a preko nje zaista vodi put u Sofiju. Opis sofijskoga polja odnosno kotline živa je i istinita slika tadanje bujnosti i blagostanja, a grad Sofija bješe stjecištem trgovaca i trgovačkoga prometa, koj bješe u rukuh Dubrovčana, imajućih ondje svoju glavnu naselbinu i svoje trgovine sukna. Zeno opisuje obsežnije i življe Sofiju, nego li njegovi predšastnici,[4] a opis mu je dosta vjeran i tačan. Izmedju gradjevina ističe kao znamenitost, kojoj se divljahu i pozniji putnici, „čohadžijski han", staro još u srednjem vieku u šiljastih svodovih sagradjeno skladište trgovina, gdje su Dubrovčani imali svoja skladišta sukna. I porušenu crkvu sv. Sofije, o kojoj gotovo svaki putnik govori, spominje i naš putopisac, a medju tolikimi narodi ondje živućimi ističe naselbinu španjolskih i ugarskih Židova, pa produkciju kože, koja se na daleko razvažala.[5]

---

[1] Zakon srpski, p. 5. Suvodol na karti uprav na putu medju B. Palankom i Pirotom, blizu potonjega mjesta.

Jirečku (Heerstrasse, p. 126, 127) bila bi *Suha Klisura* ili *Klisurica, Izvor, Kuručesme, Musa paša* ili *Bela Palanka* jedno te isto mjesto. Istina je, da njekoji putopisci, n. pr. navedeni Morosini i dr. (ap. Hammer, II., p. 126, 127) ta mjesta zajedno miešaju; ali naš i drugi putopisci toga ne samo nepotvrdjuju, već ona mjesta kao različita navode. Medju Belom Palankom i Kuričesme spominje se obično „drugi klanac (Klisura)" na putu od Niša, a šesti na putu od Carigrada u Niš (Hammer, l. c.).

[2] Hadži Chalfa, p 186. Hammer, II., 862. Glasnik, XXXI., 310. Rad, kn. LVI., 220, 221.

[3] Rezultati otъ prebrojavanjeto naselenieto, p. 36, 37.

[4] Rad, kn. LVI., 185, 221.

[5] Sofija gl. u Jirečka, Heerstrasse, 128; pa u razpravi „Beiträge zur antiken Geogr. u. Epigraphik von Bulgarien u. Rumelien"; Monatsberichte der Akademie d. Wiss. zu Berlin, 1881., p. 465—67. —

Digitized by Google

Dne 18. srpnja krenuvši iz Sofije priedjoše rieku *Bogiuna*, koja protiče pomenuto mjesto. Putujuć dalje prostranim travnikom (pradaria) prodjoše mjestom, po imenu *Gurublani*, kod kojega teče rieka Iskra *(Isca)*, a preko nje vodi velik drven most na svodove. Na daljem putu kroz to polje dospjeli su u selo *Ternova*, gdje se odmoriše prije nego što dodjoše u selo *Vacalier*. Tu opaža putopisac, da je Sofija u sredini izmedju dviju velikih travovitih poljana. Za tim dugo putovahu gorom, dok dospješe u *Vacalier*, koja varoš nespada više u oblast sofijsku, nego u samokovsku, gdje se kopa toliko željeza i ocala, da se tim obskrbljuje sva turska država. Tu opaža putopisac, da je one noći (18. srpnja) tolika pala rosa, da je s toga nastala velika studen, te su morali obući jake kožuhe, dočim su dnevi bili pasji. Nakon toga putovahu gorom, prodjoše liepim priedjelom i mnogimi seli, sagradjenimi po tamošnjem običaju, pa dodjoše u mjesto *Tochiacuj*, gdje je zavod, u kojem noći svaki putnik i dobiva na jedan dan badava hranu. Taj zavod osnova Stinam beg (Sinam), koj je onaj kraj osvojio, a sultan ga pokloni njemu i njegovim potomkom, koji ga još drže. Na daljem putu prodjoše mostom preko njekoga potoka, pa udariše šumovitom gorom, koju prosieca užasna dolina, jer se u njoj dosta zla počini; dvie su tu straže. Zatim se namjeriše na selo *Capidervent*, odkuda sidjoše i naidjoše na porušen gradić, koj bješe Marka Chiernovića, gospodara one gore i puta, a življaše od hajdučtva; ali medju gradićem i selom su stara vrata, velika, sagradjena na svod, dole su obložena s velikimi pločami od živca kamena, a zovu se „vrata Romanije". Pomenuti Chiernović bude napokon ulovljen, i sultan dade mu onoga doba odrubiti glavu. Putujuć dalje gorom udjoše u dolinu i namjeriše se na selo *Vedra*, gdje su na podnožju gore tragovi dviju gradića, koji su bili jedan do drugoga.[1] Prevalivši

Rad, kn. XVI., 223. Grigorovič Očerkъ putešestvija po evropejskoj Turciji, 2. izd. Moskva 1877., p. 134—36. Opis Čohadžije i crkve sv. Sofije gl. Kanitz, Donau-Bulgarien, II, 303 305.

[1] Giustinian opisujući svoj put medju Sofijom i plovdivskim poljem navodi sela *Vacarello* (vilaggio bulgaro) i *Ichtiman*. Zatim *Capili Dervent*, „villa infra folti boschi et sommita di monti".

Morosini navodi *Gegni palanca*, selo od 60 kuća; pa *Intiman*, selo od 200 kuća, znatno tržište. Pošto je dalje putovao Mominom klisurom spominje selo *Mumina* od 30 kuća.

Benetti obsežnije opisuje isti put, navodeć više mjesta; ali su mu imena topografijska vrlo izkvarena. Najprije spominje *Gegnihan*, sa-

Digitized by Google

goru sidjoše u nizku ravninu plovdivsku *(di Philippopoli)*, protiče ju rieka *Mariza*, koja se raztače u mnoge rukave i natapa ovu ravnicu, posijanu rižem, koj malim trudom ovdje dobro uspieva. Dalje opisuje putopisac humke (mogile) kao grobove rimske, malo ne s istimi riečmi, kao što jih Ramberti opisa;[1] pače ističe njekoje okolnosti, kojih u Ramberta neima. Putopisac naime priča, da su one jaruge, koje izpunjuje voda pomenute rieke, nastale tim, što se odonud kopala zemlja za humove. Oni pako humovi bili bi po polju razredjeni na pet različitih hrpa, koje naznačuju toliko negdašnjih rimskih bojišta. Na daljem putu naidjoše na rieku po imenu *Giana*, a preko nje vodi stari kamen-most na pet svodova, od kojih su tri srednja viša od ostalih. Za tim dospješe u varošicu *Tatarzibazar*, gdje je mošeja i sudac; tu ima u obilju gavrana, kojimi se tamošnji narod zabavlja; ima takodjer bielih šljiva i predobrih krušaka.[2] Putopisac misli, da je plovdivsko polje, koje se uvalilo medju gorami, 12—15 milja široko. Dalje putovahu pomenutim poljem, punim rižišta, natopljenih rukavi rieke Marice, a što se više približavahu Plovdivu, sve su više vidjali visokih humova, koji bi mu utvrdjivali pripoviedanje Apianovo o boju izmedju Cesara i Pompeja. Na svem pako putu po tom polju nisu se nigdje namjerili na drvo, da bi se bili mogli u sjeni od žege zaštititi, jer tolika je bila onda (pod kraj srpnja) vrućina, kakova je obična na suhom polju za pasjih dana. Napokon su došli k mostu izmed četiri brežuljka, gdje se stere Plovdiv *(Philippopolis)*, koje

---

gradjen od Ahmed paše g. 1670. Dalje spominje bugarsko selo *Mevarer* (Vakarel) i *Ictiman;* potonje ima 4 ulice i 400 kuća. Dalji mu put vodi preko krakova Hema; spominje *Dervent* i *Servan Beilic* (Sarambey), a Trajanova vrata ostaviše na desno. Prevalivši goru stupiše na obradjeno polje, plodno žitom i rižem, te predjoše drvenim mostom, 220 lakata dugim, koj vodi preko rieke Marice.

[1] Rad, kn. LVI., 222.

[2] *Tatarpasargich*, znatno trgovište, trguje željezom, mjedi i suknom. Giustinian, l. c.

O istom mjestu navodi Morosini (msc. c.): „qui vi era molta gente concorsa ad' un mercato. La terra e assai grande, ripiena di buoni frutti, et in particolare di meloni et angurie".

„*Tatar Pasarzich*, situato in piano, luogo grande, quanto una citta, con strade larghe e lunghe, di honeste habitationi, piu allegro, et in meglior modo disposto, che Sofia non era, 28 contrade con 100 fuochi l' una, ha 28 moschee, 5 kan". Benetti, I., 187.

Digitized by Google

po nizini, koje po stranah rečenih brežuljaka, a izmedju njih teče[1] Marica, puna vodenica. Most je drven i širok za troja kola. Krasan je položaj toga grada, ljepši se nemože naslikati. Tu se mnogo bavio Filip Makedonski, još se vide tragovi starih zidina; tu su liepe mošeje, kupališta, trgovi, karavanseraji, kuće s čardaci i vrtovi. Varoš je velika i dobro naseljena, ima tu dubrovačkih trgovaca, do 300 kuća Židova ugarskih i španjolskih. Tu se stiču za vašara trgovci iz sve Turske, jer u ovom kraju ima u velikom obilju najtanje i najbolje vune; tu se izvode najtanje tkanine (Aba),[2] koje se izvoze u Siriju, Damask i u Alepo.

Zeno opisujući svoje putovanje od Sofije do Plovdiva popunjuje do njekle dojakošnje putopise, koji su obćenitiji u opisivanju toga puta.[3] Na putu sofijskim poljem spominje rieku *Bogiana*, bez sumnje Bojana, koju i drugi putopisci spominju.[4] Bojana je stari gradić na iztočnom podnožju Vitoša, dovoljno poznat iz bugarske historije;[5] riečica pako, koja ondje teče, nazvana bi vjerovatno Bojanom, a odgovarala bi po karti današnjoj Kirešeni. *Gurublani* kraj Iskre *(Isca)* današnje Gurubljane (Zabel),[6] selo pokraj Iskre, koja se ondje u rukave ciepa i obtiče otočić, tu ide doista preko nje

---

[1] *Filipopoli*, otvorena varoš; stanovnici su Turci, Grci, Židovi, ponješto ima i dubrovačkih trgovaca. Tu su ostanci dvaju tvrdja, koje su više puta gradjene i razorivane, obje na stieni s krasnim vidikom. Giustinian, l. c.

Filippopoli (Benetti, I. 190—94), nazvan od utemeljitelja, Filipa Makedonskoga: „La figura di citta e simile ad un scorpione, che riceva in se stesso colle branche l' acque dell Ebro, le quale formandosi quasi piccolo porto". Varoš je motrio s uzvišenoga mjesta, koje zovu Turci *Curban calessi*, t. j. „castello di sacrificio". Contiene 48 contrade, di 100 habitationi l' una, 48 moschee; strade sono pessime e fangose, che non potrebero esser transitate". Tu ima 10000 Grka. „Il clima produce un sangue cosi bello, che e superiore à qualunque altro de' fin hora veduti in Turchia". Od ovud počimlje grčki jezik, a do ovud je u običaju ilirski, koji rabe i Turci. U okolini su tri brežuljka, kojih se obronci medju sobom hvataju, a njimi se prostire varoš.

[2] *Abba*, u Daničićevu rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika I., 27.

[3] Rad, ku. LVI., 185, 186, 222, 223.

[4] Hammer, Gesch. 2. Auf. II., 862.

[5] Jireček, Gesch. v. Bulgaren, p. 297, 427, 443; Heerstrasse, p. 81; Monatsberichte, p. 467. Kod sela Bojane je porušen manastir sv. Pantelejmona. Grigorović, op. c. p. 136.

[6] „U Gurublian preko rieke Iskar." Putopis njekoga mjernika u Hammera, Hadži Chalfa, p 186. Gurubljane občina u sofijskom okrugu, Rezultati, p. 37.

Digitized by Google

carigradski put. *Trnova,* kao selo po karti još postoji na kraju sofijskoga polja na podnožju ihtimanskoga sredogorja, gdje počima gorski put i samokovska oblast. Na putu kroz klance ihtimanskoga sredogorja, raznovrstno opisane jur od sredovječnih putopisaca, spominje sela Vakarel *(Vacalier)* i Vêtren *(Vedra),* koja i drugi putnici navode.[1] Na tom putu kroz gorsko prodolje ima mnogo liepih sela, izmedju kojih spominje *Tochiacuj* ili *Jochiacuj,* iskvareno ime sela, koje po opisu nemože drugo biti nego Ihtiman, a spominje ga kao glavnu stanicu malo ne svaki putopisac, koj je ovim putem prošao. Selo *Capidervent* je Kapu Derbend (Kapudžik) na ulazu u glasovit „bugarski klanac", starodavni „Succi", koj često uznemirivahu hajdučke čete, a za to se tu sigurnosti radi uzdržavahu straže. I naš putopisac spominje poznata „rimska vrata" (Trojanova),[2] koja opisuje i naziva jih „vrati Romanije". Zeno navodi i porušen gradić, koj, po pričanju tamošnjega naroda bješe Marka Kraljevića,[3] velikoga junaka, a taj je kao gospodar onoga kraja o hajdučtvu živio i napokon poslije dugoga odpora postradao; ali naš putopisac zamienio je M. Kraljevića za „M. Chiernovicha".

Prevalivši goru stupiše na plovdivsko polje, koje putopisac na široko i dosta živo opisuje: prava je slika tadanje bujnosti i blagostanja. Zeno ističe i rižišta, koja se na lievoj obali Marice daleko protežu, na koja je jur Kuripešić pažnju obratio.[4] Rieka *Giana,*[5] preko koje vodi kamen most, odgovarala bi po imenu Ludoj Jani; ali se ova po karti izpod Tatarpazardžika u Maricu izlieva, dočim Zenova Giana teče iznad pomenute varoši, a tim bi odgovarala (ako nije imena prebacio) današnjoj Topolnici,[6] koja izvire na Srednjoj gori, preko nje vodi put kraj Kasamlija, a utiče kod Tatarpazardžika u Maricu. I Tatarpazardžik *(Tatarzibar)* navodi naš putopisac kao znatnije tržište, gdje je našao tako dobra voća, kakova neima ni u njegovoj domovini. Zeno dosta obsežno govori o mogilah (tumuli) razsijanih po plovdivskom polju, o kojih

---

[1] Rad, kn. LVI., 185, 186, 221. Hammer, Gesch. II., 861, 862. Na povratku zove Vakarel „casal *Vacarevo*", a Vetren „casal del Vento". (Starine, X., 242).

[2] O klancu Kapu Derbend i Trojanovih vratih, gl. Rad, kn. LVI., 185, 223.

[3] Hammer, Gesch. II., 861. Jireček, Heerstrasse, p. 130.

[4] Rad, kn. LVI., 186, 187.

[5] *Caludriz* u Ramberta, Rad, kn. LVI., 223.

[6] *Teponitz* u Ramberta, Rad, kn. LVI., 223.

Digitized by Google

jur Ramberti razpravljaše.[1] Ali kod Zenova razpravljanja o mogilah plovdivskoga polja nehotice se nameće pitanje: je li Zeno poznavao Rambertov putopis, i nije li ga možda upotrebljavao? Pošto je Rambertov putopis bio do 1550. godine, do putovanja Zenova, tri put u Mletcih naštampan, bio je od uzobraženih suvremenika, medju koje se bez sumnje i naš putopisac brojio, jamačno poznat; a tim nije vjerovatnost izključena, da ga je i Zeno poznavao, pošto mu je inače njeka uputa za putovanje u nepoznate zemlje bila od potrebe. U ostalom moglo je sve ono Zenu poznato biti takodjer iz bilježaka njegova otca, koj je dva put kopnom u Carigrad putovao; pa biti će bilo u Zenovoj pratnji ili družtvu Mletčana, koji su onim putem jur prošli i sve znamenitosti njegove poznavali. Kad se pako poredi Rambertov opis mogila sa Zenovim, kraj sve Zenove obsežnosti, oba se putopisca u opisu mogila u bitnosti ne samo podpunoma slažu, nego se mjestimice u Zena iste Rambertove rieči opetuju, a iz toga bi se izvoditi dalo, da je Zeno Rambertov putopis ne samo poznavao, nego vjerovatno i upotrebljavao. Ali ako se poredi cio putopis Zenov s Rambertovim, vidi se, da je Zenov putopis samostalno od Rambertova nezavisno djelo, što se potvrdjuje ne samo Zanovimi obširnijimi opisi, nego i većim obiljem topografije i pravilnijimi topografijskimi podatci, u kojem pogledu Zeno, kao pozniji putnik, popunjuje svakako Rambertov putopis. Odtuda se još i to razabire, da su obim putnikom bile različite stanice, i da je svaki od njih samostalno motrio zemlju i njezine odnošaje. Ona pako suglasnost u opisu mogila biti će bila stereotipna postala u putopisaca i drugih pisaca onoga vieka, kojemu opisu su putopisci samo sobstvena motrenja pridodavati običavali. I opis Plovdiva je u Zena savršeniji, te je u skladu s opisom kod drugih putopisaca.[2] Zeno opisuje Plovdiv, kakav je onda bio za turskoga gospodstva, ističe njegov znameniti položaj na Marici, gradjevine, pazare, vrtove i napučenosti; spominje dubrovačku i židovsku naselbinu, a osobito crta ga kao znamenitu trgovačku varoš one pokrajine, gdje se sticahu trgovci radi obilja izvrstne vune, koja se na daleko razvažala. Ali i Zenu, kao Rambertu, Hadži Chalfi i dr. nosi Plovdiv *(Philippopolis)* svoje ime od makedonskoga Fi-

[1] Rad, LVI., 222—25. Leunclavius, Pandectes, p. 244. Mittheilungen d. antropologischen Gesellschaft Wien, I., 1871.; II. 1872.

[2] Rad, LVI., 222—25. Hadži Chalfa, p. 52, 53. Hammer, Gesch II., 861. Grigorović, op. c. p. 140—42.

Digitized by Google

lipa te ga zamjenjuje s makedonskim Philippi, a na to ga upućivaše sličnost imena i ruševine starih zidina.

Krenuvši iz Plovdiva 22. srpnja putovahu nizkim poljem plovdivskim punim rižišta; prebaciše mnoge Maričine struge, mlake i močvare, koje su mu s toga postale, što su izkapavanjem zemlje za mogile nastale jame; a vide se onuda još mnogi humovi, koji su mu jasni dokazi, da su ondje bila rimska razbojišta, kojih historiju nije imao kada da iztražuje. Na tom putu medju Plovdivom i Jedrenetom, opisanom od dojakošnjih putopisaca,[1] dospješe u kršćansko-tursko selo po imenu *Conar* (Kemer Kjupriju), obična stanica iza Plovdiva, koju i drugi putopisci spominju.[2] Tu je svega u obilju, a osobito vina. Dalje putujuć širokom nenaseljenom ledinom izmedju brežuljaka, udjoše na drugu nenaseljenu brežuljastu ledinu, koja se zove *Calegoriza,* što će biti Kuripešićeva *Calvizeritza,*[3] a to jest ono polje, koje se oko Popazlija prostire. Na lievo od puta teče Marica, a onkraj nje steru se sve do gora uradjene njive i naseljena mjesta. Dalje prodjoše selom *Cagiali* (Kajali),[4] pa šumovitim i neuradjenim priedjelom, te stigoše u gradić *Somischio* (Semišče),[5] koj bi mu se tako zvao po rieci (d. Buruška), koja kraj njega teče. Na daljem putu spominje ledinu *Dongiova* (Uzundžova) vjerovatno polje pokraj Uzundžove;[6] pa šumu *Slagioveri,* možda Saslüdere (Trskovačka dolina), u dnevniku Sulejmanovih vojna,[7] na putu medju Uzundžovom i Harmanlijom. Potonje mjesto zove *Armali,* koje obično i drugi putopisci navode.[8] Krenuvši od

[1] Rad, kn. LVI, 188, 225.

[2] Rad, kn. LVI., 186, 188, Hammer, Gesch. II., 860. *Conaczi,* Benetti, I., 189.

[3] Rad, kn. LVI., 188. Morosini i Benetti, spominju takodjer ledinu, al joj za ime neznaju; a Giustinian ju *Caloresilla* zove.

[4] *Cacali,* kukavno bugarsko selo, 4 ure do Popazlije. Benetti, I., 195. Kajali u drugih putopisaca gl. u Hammera, Gesch. II., 860. *Caili,* Giustinian; *Cagiali,* Morosini.

[5] Semišče gl. u Radu, LVI, 188. *Semische,* seoce od 60 kuća; Morosini. *Sensiche,* Benetti I., 195.

[6] Uzundžova u Radu, LVI., 188. *Usunzova;* Giustinian. — *Usungiova,* terra di 100 case". Morosini, m. c.

[7] Hammer, Gesch. II., 860. Tu šumu i drugi spominju, al joj za ime ne znaju.

[8] Rad, LVI., 188. Hammer, Gesch. II., 860. „*Carmanli,* fra virgulti e selve, fra doi coline et irrigata da Hebre"; Giustinian, *Harmalia* sa 200 kuća i 2 mošeje; Morosini. *Harmando,* ima 300 kuća i 2 hana. Benetti, I., 197.

Digitized by Google

odovud dospjeli su za šest ura k vrelu žive vode, a putovahu kroz ledine i šume, pa to bi bilo jedino vrelo na tom putu, gdje neima uz nepodnošljivu žegu i veoma dosadnu prašinu, ni rieke, ni bunara. Možda je to ono isto vrelo, na kojem Ramberti svoja pričanja nadovezuje;[1] ili Česme Čairi (Brunnenwiese) u dnevnicih Sulejmanovih vojna.[2] Varošicu „Most Mustafa paše" *(Ponte di Mustapha)*, ili kako ju Hadži Chalfa (p. 49) zove „Dšir Mustafa Paša" (— Köprisi), spominje svaki putnik i razgovietno ju piše,[3] dočim most svaki po svoju raznovrstno opisuje. Zeno navodi, da s jedne strane mosta stanuju kršćani, a s druge Turci, razstavlja jih rieka Marica, a preko nje vodi veličanstven most; kano što je poznato, sagradi ga Mustafa paša na 21 luk, sav je od živca kamena, po sredini je visoka ploča, na kojoj je zabilježeno, da je rečeni paša potrošio za most 100.000 dukata, da uzmognu putnici bez pogibelji prieći rieku. U istinu je taj most, primjećuje naš putopisac, veličanstvena gradjevina.

Na daljem putu kroz šumicu dospjeli su u grad Jedrene *(Andrinopoli)*, koji naš putopisac na široko opisuje.[4] Tu su prošli preko mosta, koj prelazi tri rieke, na ime Maricu *(Mariza)*, Tundžu *(Togna)*, a trećoj *(Arda)* nezna za ime. Na mostu su dućani, sagradjen je od živca kamena, dug je pó milje (talijanske), ima s obje strane ograde, a širina mu je razmjerna. Na sred mosta je

---

[1] Rad, LVI., 225, 226, 227.

[2] Hammer, Gesch. II., 860. I Morosini (msc. c.) spominje isto vrelo ili bunar, ali mu za ime nezna.

[3] Hammer, Gesch. II., 859. Jireček, Heerstrasse, p. 132. Rad, LVI., 188, 225, 227. — „Ponte di Mustafa passa, molto largo, di 20 archi. Di poi trovasi un popolato borgho, con un kan; il corpo di loco sara 200 fochi". Morosini. Malo ne s istimi riečmi opisuje most i Benetti, I., 198.

[4] *Andrinopoli*, stari grad, zatvoren zidom i tornjevi; medju tolikimi mošejami Selimova je divna gradjevina; seralj je takodjer krasan. Grad zaprema veliku ravninu kraj Marice, kojoj pritiče *Tunza* i *Arda*. Giustinian, m. c.: „*Adrianopoli*, figura quasi circolare, capace di cento mille anime, 360 contrade con assai buone strade. Vien nobilitata da tre fiumi, il *Tangia*, dividendo la in mezzo, si passa per lungo ponte di fabricha, con sponde di marmo à fianchi. Il secondo é l' *Ebro*, superiore di grandezza a gli altri, che irriga i borghi e quivi per ponte di legno si transita. Il terzo nominata la *Tarda*". Varoš ima devet milja u obsegu, zapremaju ju krasni brežuljci, a medju riekami dražestni perivoji i vrtovi. Medju mošejami dvie su osobito znamenite, na ime Selimova i Bajazitova, Benetti, I., 200—4.

Digitized by Google

veličanstvena mošeja s imaretom, gdje dobiva svaki putnik bez razlike narodnosti i vjere uz tri dana badava hranu, a u tom imaretu vlada takav red, da se najnevoljniji putnik paši neuklanja. Ovaj most, mošeju i imaret sagradi njeki član porodice Misal, a ta je jedna od onih trih porodica, koje su pristajale uz Osmana, prvoga sultana turskoga, te ga učiniše gospodarom, za to on podieli njim i njihovim potomkom sandžakate i druge povlastice, a najznatnija je ta, da kad bi izumro rod Osmanov, da bi gospodstvo prešlo na jednu od tih porodica. Onaj, koj je sagradio most, mošeju i imaret, bješe gospodar Pljevlja *(Plevena)*, oskrbio je imaret tolikim prihodom, koj ne samo da podmiruje troškove na uzdržavanje mosta i imareta, nego svake godine od toga prihoda dosta još preostaje novca. Most se onda zvao *Misal ciupri,*[1] a nevalja njim noćju proći, jer ima tu dosta zlikovaca. Osim ovoga mosta vodi drugi još preko iste rieke, a taj je od živca kamena liepo sagradjen; ali nije tako dug, kao onaj, a sagradio ga je sultan Bajazit;[2] na podnožju mu je mošeja i imaret, veličanstvene gradjevine, obskrbljene tolikim prihodom, da se i tu svaki putnik na tri dana hranom i stanom obskrbljuje. Tu je takodjer ljekara, kamo svako jutro dolazi veliki liečnik turski i daje bezplatno sve potrebite liekove bolestnikom bez obzira na njihovu narodnost i vjeru. Na ovoj istoj strani, na kojoj je mošeja, dvie su vodenice, kakovih neima na svietu. Uz to je veleliepno kupalište[3] i krasan perivoj; sve je to sagradjeno od pomenutoga Bajazita, a dohodci od svega toga pripadaju mošeji. Jošte je jedan kamen most, koj vodi preko iste rieke k dvoru sultanovu; taj je još ljepši, nego što su ona dva druga, a tako je širok, da mogu troja kola uzpored proći. Čim se predje most, ulazi se u glavnu ulicu, koja je dosta duga, njom su nanizani s obje strane dućani, gdje se trže sve konjske sprave. Svakojako kovno posudje pravi se u Jedrenetu bolje, nego li u Carigradu. U istoj se ulici prodavaju lukovi, striele i druga slična; prave se ostruge i stremeni. Ovom se ulicom dolazi k seralju ili dvoru sultanovu; a s druge strane rieke su radionice krojača, srebrnara i zlatara. Seralj je znatno veći i ljepši nego što je carigradski; ima mnogo krasnih vrtova, u kojih rodi mnogo do-

[1] Medju pet mostova, koji vode preko trih rieka, navodi H. Chalfa (Rumeli u. Bosna, p. 14) *Mihalov* most kod istoimene mošeje.

[2] Most kraj Bajazitove mošeje ima 6 lukova. Hadži Chalfa, p. 14.

[3] Hadži Chalfa (Rumeli u. Bosna, l. c.) broji 33 kupališta, od tih je 11 porušenih.

Digitized by Google

broga voća, koje se koristno trži i velik dohodak nosi. To voće prodavaju stalni ovlašteni ljudi, koji se voćari (fruttaroli) zovu; a uživaju povlast, da plaćaju od svakih kola četiri, dočim drugi plaćaju od kola po osam aspra. U Jedrenetu sjedi veliki sudac, a stražu straži pravilno 50 janičara sa svojim kapetanom. U toj varoši ima toliko mošeja[1] s imareti i učionami, koliko je do onda bilo careva otomanskih, uživaju velike prihode, a medju mošejami najkrasnija je ona, koja se *moradia*[2] zove; leži na najvišoj tački grada, ima najveći prihod, koliko ni jedna druga mošeja u svoj Turskoj, sam upravitelj njezin ima na dan 20 dukata dohodka. Jedrene je najveća trgovačka varoš u Turskoj, više promeće nego Carigrad, pošto se mnogi trgovci tamo stiču da trže trgovine, jer ništa neplaćaju za uvoz, kao kršćani i Židovi. Tu se stiču svake godine trgovci iz Moskovije, Poljske, Moldavske, Vlaške i Ugarske, iz svih podunavskih zemalja, a ti dovoze razne tkanine, noževe, kositrene i mjedene tvorine i krzna, a zamjenjuju te trgovine za sagove i svilu raznih boja, a u tom se poslu natječu i Turci, koji takodjer dovoze trgovine. U toj varoši ima tisuća kuća ugarskih i španjolskih Židova; dočim Grka ima malo. Sav prihod ide sultanu, a njim se podmiruju tróškovi seralja. Tu je često požar, jer dućani su sagradjeni od tankih daščica, s kojimi su i trgovačke ulice pokrite; kad takove zahvati vatra, nije moći ugasiti, dok sve neizgori. K tomu opaža putopisac, da je prošle godine, naime 1551.,[3] sgorjelo 6300 takovih dućana, kao što se javilo sultanu, a usljed toga počelo se dućane zidati od kamena. Mnogo tu ima karavanseraja,[4] vrlo su liepi, svagda su puni i svi su sigurni od vatre. Bezistan (bagistan) je tako dobar kao carigradski. To je jaka od vatre sigurna sgrada, ima jih po većih gradovih, prozori i vrata su od željeza; s jedne i druge strane su dućani kao i po sred ulice, a tu se trže dragocjene trgo-

[1] Hadži Chalfa (op. c. p. 6—10) navodi, da u Jedrenetu ima 40 mošeja, a devet jih je od sultanâ sagradjeno. Isti pisac potanko opisuje pojedine mošeje. I Bassano opisuje znatnije mošeje (Sansovino, op. c. fol. 20—23). Osim toga navodi H. Chalfa 24 medressé ili visoke škole, tri kuće za čitanje korana i 28 kapela (savije), a u 9 se petkom obavlja molitva.

[2] Moradia je vjerovatno ona mošeja Selima II., uz koju je bila velika škola ili medresé. H. Chalfa, op. c. p. 6.

[3] Iz ovoga podatka se jasno razabire, da je Zeno napisao svoj putopis 1552. godine.

[4] Po H. Chalfi (p. 12) ima 28 karavanseraja, a najveći je Etmekdšisadé Beg.

Digitized by Google

vine, kao zlato, srebro i svila; čim se odviče na podne, umah se zatvara, a u petak se ni neotvara; straže su iz nutra i iz vana; straže danom i noćju, osobito dragocjene stvari, robove i konje, što se amo na prodaju dovode.[1] Bezistani su sultanovi, a dohodci upotrebljavaju se za one imarete i mošeje, koje utemeljiše osmanski carevi, koji su takodjer i bezistane utemeljili. Prava varoš (bez predgradja), koja ima 30000 ognjišta, nosi sultanu 260 tisuća. Njeki trgovac, imenom Vzaim, sagradi g. 1550. gotovo izvan grada velik i jak drven most, koj je dulji od pomenutoga Misalova mosta, a potrošio je na to preko od 30000 dukata; udoban je to most, osobito za one, koji putuju za Rumeliju, jer skraćuju za jedan dan puta najgoru cestu, što je na svietu ima. U ovoj varoši stroje se najljepše kože, u najkrasnijih i različitih se bojah izvode, kao nigdje u Turskoj, a razvoze se po cielom svietu. Ovaj je priedjel tako studen, da se svake godine smrznu sve rieke, a buduć je led dosta jak, ide se po ledu s koli i konji. Oko varoši ima toliko liepih bašča i vrtova,[2] kao nigdje u Turskoj; u tom pogledu naliči ova varoš Damasku, odkuda se donosi sultanu najplemenitije voće. Ova varoš s predgradji ima u obsegu do 15 milja,[3] dočim imaret zaprema jednu i jednu trećinu milje. U Jedrenetu stanuju Turci, Grci iz raznih krajeva, Latini, Židovi i Franki svakoga roda. Kršćani služe se ponajviše kupljenimi robkinjami, koje poslije žene i s njimi živu. Tu ima u obilju živeža, ali vina su najgoropadnija, jer sav trs je u zemlji, odkuda sisa svu vlagu i svu sunčanu toplotu. Osim veleliepih mošeja imaju kršćani svoje svakojake crkve i crkvice, a Židovi svoje bogomolje. Dvor sultanov *(serailo)* velik je i krasan.[4] Sniega i leda ima tu dosta, ali onda (26.—31. srpnja) bila je veoma jaka žega, pošto varoš leži u nizini. — Zenov opis Jedre-

[1] Hadži Chalfa navodi (p. 4), da osim velikoga žitnoga skladišta, ima Jedrene dva bezistana ili skladišta trgovina: jedan sred grada, pobožna zaklada sultana Muhameda Čelebije; drugi je stari bezistan, pobožna zaklada sultana Murata Pobjeditelja.

[2] Oko Jedreneta, na svih riekah., broji H. Chalfa (p. 13) 450 vrtova, koji se dosta mučno natapaju, jer se voda kolesi iz rieke vuče. O potonjem poslu i Šeper dosta obširno govori.

[3] Jedrene po H. Chalfi (p. 2) ima 160 priedjela (Viertel), a veliko je gotovo kao Carigrad.

[4] Hadži Chalfa (p. 4) navodi dva seraja: novi, ua obali Tundže, sagradjen od Muhameda II. g. 856 h.; a drugi ili stari, takodjer na istoj rieci, sazidan od sultana Selima.

Digitized by Google

neta nadmašuje svojom obsežnošću ne samo opise toga grada u dojakošnjih putopisaca,[1] nego i u suvremenih i poznijih kosmografa i putopisaca. Ovaj Zenov opis nosi podpun biljeg putničkoga dnevnika, jer opis nije onako sustavan i umjetan kao u Hadži Chalfe,[2] već je posve naravan, jednostavan, noseći na sebi karakteristične osebine svojega vieka. Iz sadržine pako i opisa se razabire, da putnik Jedrene onim redom opisuje, kako ga je prolazio, opisuje naime, što je redom ulicami idući vidio, motrio i čuo od svojih vodilaca i drugih vještaka, a opisuje znamenitosti sasvime naravno, kako mu se prikazivahu, ili kao što mu se pričalo, bez svakoga strukovnjačkoga ili umjetničkoga nakita. Iz toga se opisa još to razabire, da je putopisac morao marljivo bilježiti sve što je u Jedrenetu vidio ili o tom tada znamenitom gradu slušao. Uprav ova forma, u kojoj prikazuje Zeno Jedrene sa njegovimi znamenitostmi uvjerava nas, da je opis potekao iz sobstvenoga motrenja, da ga nije putopisac izpisao iz kojekakvih suvremenih knjiga. Iz one pako putopiščeve bilježke o požaru od 1551. godine razabire se ujedno, da je ovaj putopis tek 1552. godine konačno uredjen i napisan. Priobćivši u izvodu Zenov opis Jedreneta kao najobsežniji, nije nam zadatak da ga popunjavamo ili razsvjetljujemo podatci iz drugih izvora, jer to će biti posao poznijih putopisaca, kojimi će se Zeno popunjavati ili izpravljati.

Na putu medju Jedrenetom i Carigradom imao je putopisac priliku vidjati različite veleliepe gradjevine, koje su kitile carsku cestu izmedju obijuh priestolnica. Putujući od Jedreneta k Carigradu prešli su četiri liepa kamena mosta i dospjeli u selo *Avza* (Hafsa),[3] gdje ima znatno više kršćana, nego li Turaka; tu je liepa mošeja i karavanseraj, što je sagradio njeki Židov, koj se poturčio i oženio sestrom sultana Selima,[4] a taj isti da je utemeljio takodjer mošeju i karavanseraj u Ponte piccolo.[5] Selom Hafsa teče u istinu istoimena rieka (Avza ili Hafsa), preko koje vodi liep kamen most.

[1] Rad, kn. LVI, 188, 225, 227.

[2] Rumeli u. Bosna, p. 1—15.

[3] *Chapsa* ha nome da Chapsa dona. Giustinian. msc. c. — *Afsa* ili *Hapsala* con 300 fuochi; Benetti, I, 306. — Rad, LVI, 188.

[4] Hadži Chalfa tvrdi (p. 22), da je u Hafsi Kasimbeg sin Muhameda paše, g. 985 heg. utemeljio mošeju i karavanseraj. Još je tu stara mošeja Abdoselamova s hanom.

[5] Šeper, str. 49.

Digitized by Google

Zatim stigoše u selo *Eschibaba* (Eskibaba),[1] tu je na ulazu liepa palača, gdje carica stanuje kad dolazi iz Carigrada; tu su dobri karavanseraji i imaret s mošejom.[2] Tu je zaista grob njekoga turskoga svetca (Saltukede),[3] od kojega selo nosi ime. Na daljem putu predjoše preko pet zidanih mostova sa zidanimi ogradami po strani, prelazećih preko isto toliko potoka, a imaju koje tri, koje pet lukova, te putovahu po liepoj kamenitoj cesti (kaldrma od καλὸς δρόμος), koju sagradiše njekoji paše za putničku udobnost, a to sve za ljubav božju.[4] Te kaldrme ili potaracan put, što ga spominje naš putopisac na ovom putu, ostanak je staro-rimskoga taraca, što su Turci popravljali, osobito medju Jedrenetom i Carigradom, buduć su sultani često tim putem prolazili, dočim po ostalom putu bješe rimski tarac u ovo doba jur izrovan.[5] Dalje stigoše u veliko selo *Bargas* (Burgas, d. Lüle Burgas), gdje se sastajaše put ugarski s poljskim;[6] gdje su dobri karavanseraji, krasna mošeja i imaret.[7] U tom mjestu drži se o uskrsu velik sajam, koj traje tri dana, a za to vrieme dovoze se amo mnoge trgovine, jer se tu stiče narod sa sve okoline. Pričahu mu, da svake godine na taj sajam dolazi iz Jedreneta 280—300 kola svakojake trgovine, koja se ponajviše razproda. Tu se vidjaju ostanci starih zidina i drevnoga gradića, pokraj kojega teče rieka *Bergas* (d. Karagač-dere). Onaj pako gradić biti će vjerovatno ruševine staroga Arkadiopolisa.[8] Dalje putovahu do sela po imenu *Calistrano* (Karištiran),[9] gdje teče istoimeni potok

[1] *Baba,* bella terra di 400 fuochi, 2 moschee, tiene un borgo di 100 boteghe; Morosini. *Baba* con 200 fuochi; Benetti, I, 308. — Rad, LVI, 188, 227, 229.

[2] Mošeju sagradi Ali predšastnik velikoga vezira Mehmeda († 1565). Jireček, Heerstrasse, p. 133.

[3] K svetcu Saltukede običavahu hodočastiti pobožni Muhamedovci; ali njegov grob se pokazivao na 7 različitih mjestah. Jireček, l. c.

[4] La strada d' Adrianopoli è sempre pianura, e ne' passaggio paludosi, e fangosi e lastricata di pietra. Benetti, I, 308.

[5] Jireček, Heerstrasse, p. 114. Milićević, Srbija, p. 528.

[6] Rad LVI, 188, 227, 229. — *Burgas,* terra grossa di 360 fuochi. Morosini. *Burgas,* 1000 fuochi, in vaga pianura fra folti arbori e fertili compagne. Benetti, I, 308. Poljski put opisuje Bošković, Reise. op. c.

[7] Mošeju i imaret sagradi Atik Muhamed paša (Mehmed Sokolović). Hadži Chalfa, p. 20.

[8] Jireček, Heerstrasse, 49, 58, 100, 104, 107, 110.

[9] Rad, LVI., 188. — *Caristiran,* con moschea fatta con gran spesa da Mechmet pasa (zamienio s Čorlom). Giustinian. — *Carestiran,* terra di 100 fuochi (Morosini), a po Benettiu (I., 310) leži „in ben coltivata pianura."

Digitized by Google

(d. Bejasköi dere); tu su dva vrlo liepa karavanseraja, koja u istinu sagradi veliki vezir Rusten paša, koj je takodjer sagradio liepu mošeju, mostove, taracane puteve, budući da je onaj priedjel močvaran. Prešavši mostom preko rieke *Chiurlich* (Čorlu) dospjeli su u selo *Chiurlich* (Čorlu).[1] Pošto se ovaj priedjel odlikuje obiljem zvjeradi, dolazi sultan svake godine amo na lov; uz kuće su liepi vrtovi; stanovnici su ponajviše kršćani; tu je živeža u obilju, ima takodjer dobroga vina. Ovo mjesto zaprema do dvje milje, ima veleliep imaret s mošejom i školom za odrasle i za djecu, a sagradio ju je Ahmet paša, kojemu su u Siriji kao buntovniku odrubili glavu. Na daljem putu ugledaše more (kod Kinikli) i dospješe u mjesto *Silivrea* (Silivria).[2] Ovaj put medju Čorlom i Silivrijom najpogibeljniji je radi zlikovaca. Taj grad ima zidani pazar, karavanseraj, mošeju i imaret; tu su našli mletačke brodove, koji krcahu vunu. Tu je svega u obilju, te je najljepši grad medju svimi na onoj obali; stanovnici su ponajviše kršćani (Grci), a ima do 60 kuća španjolskih Židova. Na daljem putu brežuljastim priedjelom prošli su kroz dva sela prije nego što su došli u Ponte grande; prvo se zove *Babergor* (Bajados ili Piratos),[3] a drugo *Combergor* (Kumburgas);[4] oba na obali mora. Na tom putu vidjahu taracanu cestu sa zidanimi i drvenimi mostovi preko potoka. Ove je puteve i mostove dala graditi Sukana, žena Rustenova na udobnost i do-

---

[1] *Ciorlu,* villa habitata da Turchi et Greci, si trova ogni cosa necessaria. Giustinian. — *Chiurlu,* ferra di 100 case; belle moschee, molte boteghe con merzi, posta sopra una collina; Morisini. — *Zorlu,* posta sul giogo d' una collina con 1700 famiglie di Greci, 3000 sono Turchi. Di dove cominciasi verso il mezzogiorno a vedere ili mare di Rodosto, che è l' emporio della Thracia. Beneti, I., 311. — Rad, LVI., 189, 227, 229.

[2] *Silivrea,* posta sopra un monte di figura quadrata, cinta di antiche muraglie; ha 5 moschee, sara di 500 fuochi belissimo kan. Morosini. — *Silivrea* su la falda di collina; in capo de' suoi borghi vedesi un ponte lungo 300 passi, aedificato sopra una palude (taj most bi imao 28 „volti" Mor.). Mostra a' tempi andati essere stato un forte castello, attestando le antiche muraglie". Varoš se dieli na 6 ulica, ima 6 mošeja i 5000 stanovnika i otvorenu luku, Benetti, I., 211. — Rad, LVI., 189. 227, 229. Tu se odvaja put jedrenski od solunskoga. Put vodeći k središtu Rumelije (u Jedrene) kreće se desno k Čorlu, a lievo vodi uz more k Rodostu. Hadži Chalfa, p. 61.

[3] Hammer, Gesch., II, 858. — *Bogados,* villa di 50 case. Morosini.

[4] *Cumborghas,* villa in riva della marina, di 60 fuochi in circa. Benetti, I., 215. — Hammer, II, 857, 858. — Rad, LVI., 189, 228, 229.

Digitized by Google

bročinstvo putnikom. Za tim prispješe u *Ponte grande* (Böjük Čekmedže),[1] tu je jako dug most, koj prelazi preko morskoga rukava; jer tu tvori more ribom plodnu dragu, koja je kamenjem utvrdjena, a na jednom i drugom kraju nastaju taracani putevi (kaldrme, ostanci staro-rimskoga puta); tu je imaret i karavanseraj s mošejom. Prevalivši dosta visoke brežuljke, lagunu, koju tvori rieka i more, prispjeli su u *Ponte piccolo* (Küčük Čekmedže),[2] gdje je prekrasan imaret, sagradio ga šura sultana Selima, a nakićen je s mošejami, bunari i vrtovi. O toj gradjevini podao je putopisac posebni obširan opis. Napokon putujuć osam milja, prispjeli su k priestolnici sultanovoj, pošto su prošli kraj sultanovih sjenokoša i carigradskih vinograda; dospjevši u grad (Carigrad) jahahu još četiri milje do svojega stana.

Zeno dodaje k svojemu opisu dojakošnjega puta još njeki obćeniti opis proputovanih krajeva. Zemlje, veli putopisac, kojimi putovasmo u državi sultanovoj, od mora do Carigrada, naseljene su od kršćanskih Slovjena *(Schiavoni)*, Srba, Bugara i Grka; ima i Ugara, a svi ti plaćaju gospodaru harač *(carraggio)*. Ovi ljudi su jaki, visoki i trpljenju vikli. Žene su jake, te mnogo rade, odievene su različito, svaka po svoju, kad bi se naslikale, bile bi liepe; mužkarci su po turski odjeveni. Zanimaju se osobito gojitbom stoke, a te ima različite. Zemlja rodi u obilju žitom, osobito pšenicom, kukuruzom, ječmom, zoblju i rižom; vina rodi mnogo, a sva su vina jaka, kao ona iz Romanije. Neima pristaništa, ni kuća, gdje bi se moglo stanovati; imućnici grade svoje kuće podalje od puta, neznaju što je milja i ura. Njihovo je pódne kada je po mletački 21 ura, a od jedne ure noći do druge, kada u Mletcih zvona zvone, nevidi se izvan kuće čovjeka, osim onih, koji po mjestu straže. Putnici imaju ovu dobu: krenu karavanami u sigurnih mjestih dvie ure prije dana, te putuju do večeri, dok nedodju u drugo mjesto,

[1] *Buich Chiecmeze,* terra di 100 case, 9 moschee, molte fontane di pietra viva, nel entrare passa si mare per 6 ponti, fondati sopra certe seche. Morosini, m. c. — *Beni Ciecniege,* Ponte grande, 1000 (?) fuochi. Entra quivi per 5 miglia a dentro una lingua di mare, la quale si passa per quatro ponti di fabrica uniti insieme, construti sopra 8 archi per lunghezza di passi 250. Benetti, I, 217. — Rad, LVI, 189, 228, 229.

[2] Doppo altre hore di bellissima strada di continuo lastricata sino Constantinopoli, fra colline, pianure e montagne a *Chuizuc Zecmeze,* Ponte picciolo, villa di 1000 (?) fuochi, il mare internandovisi, per alveo più angusto vi forma un lago picciolo. Benetti, I., 223. — Rad, LVI., 189, 228, 229.

Digitized by Google

gdje je selo; odmaraju se pako kada ručaju, što biva na takovih mjestih, gdje je vrelo i gdje ima trave na polju za stoku, a svi ostanu sigurnosti radi na okupu. Od Spljeta do Carigrada nemože se prije stići, nego za 37 ili 38 dana na konju, pošto se mienjaju putem konji i mazge od Spljeta k Sarajevu, pa u Novi pazar, odovud u Sofiju, za tim u Jedrene, napokon u Carigrad. U Küčük Čekmedje (Ponte piccolo) stoji se dva do tri dana, dok se dobije dopuštenje za ulaz u Carigrad. U svem dakle treba 50 do 52 dana. Da nije tolike prtljage, za mjesec dana moglo bi se prevaliti taj put od Spljeta do Carigrada. Od Dubrovnika pako može se u 25 dana prevaliti put; koj putuje poštom putem dubrovačkim, prevali ga za 20 dana, pače sultanov ulak proleti ga za nevolju i za 15 dana.[1]

Ovo je opis putovanja Zenova do Carigrada. Opis puta od Niša do Carigrada prikazuje staru carsku cestu u polovini XVI. vieka, koju dojakošnji putnici (Kuripešić i Ramberti) jur opisaše. Putopis Zenov popunjuje donjekle pomenute putopisce, ne samo tim, što je Zeno obširniji u opisivanju svojega puta, dočim su oni putopisci obćenitiji; nego i glede topografije, jer Zeno navodi njekoja mjesta, kojih neima u onih putopisaca. Zeno crta takodjer njeku sliku o zemlji, kojom je putovao, ali ta slika, premda je odveć obćenita, u cielom je ipak vjerna. I Kuripešić podaje ovakovu sliku o zemlji i narodu, te mu je u mnogom pogledu savršenija od Zenove. Što navodi Zeno o pristaništih na putu, to opet savršenije crta Kuripešić, davajuć k tomu i razloge, kojim se Zeno nemogaše domisliti. Imućnici se sa svojimi kućami i dobrom zato uklanjahu putevom, što su ona sela uz puteve najviše bila izložena rekvizicijam i plienjenju vojske, koja je počamši od polovice XV. vieka, a osobito za Sulejmanovih vojna, često glavnom carskom cestom prolazila. Napokon dodaje Zeno kratku crticu o karavanskom tadanjem putovanju po europskoj Turskoj, kao i o vremenu, što se potrebuje za putovanje od mora do Carigrada; ali ovo potonje nije stalno pravilo, jer onakovo putovanje visilo je mnogo o dobi godine, naravi putnika i jakosti karavane.[2] Putopisac je trebovao za svoje

[1] Da su kuriri trebovali od Dubrovnika do Carigrada u istinu samo 15 dana, to se takodjer drugdje potvrdjuje. Jireček, Handelsstrassen, p. 60.

[2] Kuripešić putujući jeseni trebovao je od Sofije (od 2./X.— 18./X.) do Carigrada 16 dana, Ramberti proljećem (1./III.—14./III.) 13 dana, Šeper ljeti (16./VII.—30./VII.) 15 dana, a Zeno takodjer ljeti (12./VII. do 8./VIII.) 26 dana. Od Niša trebovao je Ramberti 19 dana, Šeper 20 dana, a Zeno 21 dan.

Digitized by Google

putovanje od Spljeta do Carigrada (od 16./VI. do 8./VIII) u svemu 52 dana; ali na povratku, pošto su bili kratki jesenski dani, trebovaše dva puna mjeseca (od 10. listopada do 9. prosinca).[1] Što napokon govori putopisac o vremenu putovanja od Dubrovnika u Carigrad, to navodi po tudjem iskustvu, jer putovanje Rambertovo, Chesneau-vo, i drugih putnika pružaju i o tom pouzdanije podatke.[2]

Opisavši Zeno put od Spljeta do Carigrada govori dalje o *Carigradu* i njegovih znamenitostih, što znatan dio putopisa zaprema.[3] Odatle iztaknuti ćemo samo najglavnije momente, jer ostalo i onako nespada u okvir naših razpravljanja. Opisavši Zeno na tanko imaret u „Ponte piccolo", o kojem jur Šeper[4] kano o veličanstvenoj gradjevini govori, opisuje svoj svečani ulaz u Carigrad. Zatim govori o svojih posjetih kod dostojanstvenika turskih, kojom prilikom opisuje na široko nutrašnjost sultanova dvora, kao divne i veličanstvene gradjevine; govori o divanu i dostojanstvenicih dvorskih, o svečanoj audienciji kod sultana i ob obredih, što su kod te prilike u običaju. Dalje na široko opisuje gostbu kod cara i drugih velemoža turskih. O svojoj pako političkoj misiji i o rezultatu priegovora neima u ovom putopisu potanjih viesti. Ovakovi se opisi Carigrada i dvorskoga života stereotipno opetuju u putopisih poslaničkih kao i u onih pomenutih nebrojenih djelih o Turskoj, dočim se u poslaničkih izvještajih (relacijah) napose razpravlja o poslanstvu i njezinom rezultatu. Govoreći Zeno o položaju i liku Carigrada, navodi ponajviše jur od drugud poznate stvari.[5] Carigrad mu naliči trokutu, oštri kut se stere uz more, svaka stranica je šest milja duga, a obseg iznosi 18 milja; stere se uz more, ima veličanstvenu i vele srećnu luku, tako izvrstno sidrište, da veliki brodovi pristaju do samih gradskih zidina. Od 36 vrata, 18 jih se samo upotrebljava, dočim su ostala zazidana. Sav je grad opasan starimi zidinami, koje nisu odveć jake. Od starih gradjevina vide se njekoje ruševine i stupovi u hipodromu. Sgrade u Carigradu nisu mu s vana ugledne, ali s nutra su veoma liepe gradjevine,

[1] Giustinian trebovaše (još u XVII. vieku) od Carigrada do ušća Cetine 51 dan, Morosini od Spljeta preko Biograda u Carigrad 85 dana, a Benetti za taj isti put 76 dana.

[2] Rad kn. LVI., 231.

[3] Starine, XII., 221—240.

[4] Šeper, str. 49.

[5] Kuripešić, Ramberti, Gillius, Morosini i Benetti na tanko opisuju Carigrad.

Digitized by Google

sagradjene po slogu iztočnom, koj se putopiscu osobito mili. Grad je sagradjen na sedam brežuljaka, a na najvećem je sagradjen stari seralj. Buduć da ovaj seralj neleži udobno, sagradjen je na brežuljku kraj mora novi seralj, koj obsiže tri milje, krasan mu je položaj i vidik, udoban je i prijatan. Nakon toga opisuje potanje stari i novi seralj, hipodrom, arsenal, crkvu sv. Sofije i mnoge znatnije mošeje. Govori o raznih narodih, koji u Carigradu živu, osobito o Turcih i Židovih raznoga porekla, pak o kršćanih i od deset različitih vjeroizpovjesti. Opisujuć *Peru* kao znamenito tržište, ističe njezin obseg i položaj na obronku brežuljka, pa spominje različite narode (Mletčane, Dubrovčane i dr.), koji su na gradske priedjele podieljeni; ističe takodjer negdašnju genovezku naseobinu i njezine povlastice, koje su joj od sultanâ svečano podieljene.[1] Dalje govori o Bosporu, Dardanelah i njezinih tvrdjicah,[2] a osobito o Galipolju, kao starom gradu, o velikoj njegovoj luci i znamenitom tržištu. O svem tom imamo obsežnije, sustavnije i savršenije opise u pomenutih Gillijevih razpravah.[3] Pošto putopisac nigdje u tih opisih nespominje, da je u okolini Carigrada, Bosporom i Helespontom putovao, biti će tu upotrebljavao druge spise i bilježke da svoj opis Carigrada i njegovih znamenitosti što bolje razsvietli i svoj putopis dopuni. Da je putopisac u opisivanju Carigrada i njegove okoline vjerovatno upotrebljavao druge spise i tudje bilježke (možda djedove i otčeve), razabire se osobito odatle, što opisuje na široko putovanje hodočastničkih karavana, koje se sakupljahu s jedne strane u Damasku, a s druge u Kairu, te svečano putuju u sveta muhamedovska mjesta, u Meku i Medinu. Dalje govori o ženidbi Turaka, i spominje sve obrede, koji su kod svatbe u običaju. Napokon razpravlja o razlikah, koje postoje izmedju pomenutih deset kršćanskih narodnostih i sljedba. Ova tri posljednja predmeta često se razpravljaju počamši od erdeljskoga učitelja iz Šebeša u onih nebrojenih spisih, koji govore o Turskoj i njezinom životu.[4]

---

[1] O Peri kao genovezkoj naselbini. gl. Rad, LVI, 230.

[2] O Dardanelah i njegovih tvrdjicah, gl. Leunclavius, Pandectes, p. 183.

[3] P. Gillius op. Banduri, imperium orientale, t. I. p. 211—325.

[4] Rad, LV, 182.

Digitized by Google

Opis puta u domovinu veoma je obćenit, jer poslanstvo putovaše do Novoga pazara istim putem i malo ne kroz ista mjesta, zato i jest ovaj dio putopisa malo ne puki izkaz mjesta, kojimi je poslanstvo putem prolazilo. Mi ćemo tu iztaknuti samo ona mjesta ili one podatke, što se nepominju u opisu dojakošnjega puta. Od Sjenice pako do Kupresa mienjalo je poslanstvo svoj predjašnji, te je udarilo donjekle drugim putem, koj je ponajviše poznat iz Kuripešićeva putopisa.

Poslanstvo krenuv iz Carigrada u subotu 10. listopada 1550. godine, posljednji dan turskoga ramadzana, putovaše u domovinu donjekle istim putem, starom carskom poznatom cestom. Putopisac na tom putu spominje malo ne sva ona mjesta, koja je naveo na predjašnjem putu, nepodavajuć novih podataka glede opisa puta i mjesta, osim što njekoja topografijska imena pravilnije piše, pa što tačnije bilježi vrieme, na ime česte jake kiše, vrlo blatne puteve, velike mećave i debeli snieg, što jih je pratilo na tom putu u kasnoj jeseni i ranoj zimi, a to su onih krajeva obični podnebni odnošaji, koji se još danas pravilno pojavljuju. Na tom putu medju Hafsom i Jedrenetom spominje putopisac selo *Vla bassa,* sagradjeno od njekoga Vlà, vjerovatno današnje selo Olupaša, na istoimenoj rieci, ponješto udaljeno od puta, pošto putnici u Hafsi nadjoše sve zapremljeno od carskih konjanika, koji podjoše na susret sultanu, idućemu iz Carigrada u Jedrene. Isto selo spominju i drugi putnici.[1] U Tatarpazardžiku odluči se poslanstvo za predjašnji udobniji put kroz sofijsko polje, pošto je put na Samokovo brdovit i vrletan. Na putu iz Sofije pominje mjesto *Dimirò* kod same gore, gdje su našli mladoga crnoga vina i mogranja, koje mjesto moglo bi biti, po položaju sudeć, današnje selo Altimirovci u okrugu sofijskom.[2] Na daljem putu navodi selo, koje se slovenski zove *Succua,* poznato Sukovo na istoimenoj rieci.[3] Na putu kroz Toplicu, pregazivši Moravu (vjerovatno kraj Mramora), prispjeli su u selo *Meherozza,* vjerovatno današnje selo Merovci u prokupačkom srezu topličkoga okruga.[4] Krenuv iz Grgura *(Grigura)* putovaše tiesnom gorovitom dolinom Toplice *(per Thoplizza stretta, per boschi et*

[1] Driesch ap. Hammer, Gesch. II, 859.

[2] Rezultati, p. 36. Na predjašnjem putu zove ga Amiro (Starine, X., 210.

[3] Hammer, II., 862. Jireček, Heersrrasse, p. 78. Rad, LVI., 220, 221.

[4] Zakon srpski o prostoru p. 11. Na karti Mirovca (sic!) na Plani potoku, na starom gorskom putu kroz Toplicu.

Digitized by Google

vallade) i dodjoše u selo u gori, Markovo selo *(casal di Marco),* te su noćili kod 80godišnjega starca Marka; ali tomu selu na onom putu neima danas spomena. Dalje stigoše u selo *Constantin,* što je na vrhu brda iznad Ibra *(Hibro),* zove mu se „casal de Zugoli" (?), a to je jur od Šeperova putovanja poznato Kostimpolje.[1]

Prevalivši goru velikom mukom po debelom blatu, s jakom kišom i sniegom stigoše u kuću sinova Konstantinovih, šestero je braće oženjeno za 12 kćeri, sve su liepe žene, vrlo su dobro uredjeni, bogati stokom, uživaju od sultana povlast da neplaćaju harač, i da jim sinove neuzimlje u janičare. Prevalivši planinu stigoše k rieci Ibru, koja je bila dosta velika, ali se prevezoše za tri ure na dvih ladjah; pa putujući preko brda i rieka prispjeli su u Novi pazar. Na daljem putu medju Novim pazarom i Sjenicom spominje selo *Briniza,* Nogarolova *Brengnitza*[2] ili današnja Brnjica. Od Sjenice, gdje se sastaju putevi hercegovački i bosanski, nije poslanstvo išlo predjašnjim putem na Priepolje, nego na Priboj i Višegrad, putem na ime, potanje opisanim u Kuripešićevu i Nogarolovu putopisu. Na tom putu spominje *Nove Vares,* Skenderpašina[3] dojakošnjih putopisa, ili današnja Nova varoš, naseljena mu od kršćana i Turaka. Zatim stigoše u mjesto *Prebuli,* današnji Priboj (turski Prebolu), koji spominju i drugi putopisi,[4] a leži mu pokraj rieke uz goru. Ali prije nego su tamo stigli, prodjoše manastirom, koj je na vrh brda, ima liepu crkvu, koju drže srbski kalugjeri sv. Save. Manastir mu je od Priboja do tri milje udaljen, a tu izvire topla voda, koja tjera vodenice. To bi mu se mjesto zvalo sv. Nikola; priča se, da mu je tu glava, ali su čuli, da se samo ruke vide; crkva je liepa, ima četiri kule, a sloga je srbskoga (valjda bizantinskoga). Taj neznani manastir jest Banja s crkvom sv. Nikole, na Banjskom brdu, gdje u istinu izvire topla voda, od koje manastir i brda nose ime, spominju ga staro-srbski spomenici i drugi putopisci.[5] Dalje putovaše preko visokih strmina, preko blata i stienja, putem vrlo mučnim, a u tri dana, što putovahu po tih gora, nisu sastali ni osam ljudi. Dolinom tih gora teče rieka *Ovaz* (Uvac), a preko nje su na tom putu njekoliko puta prelazili. Na istom

[1] Gl. Šepera, p. 58.
[2] Rad, LVI., 201.
[3] Rad, LVI., 171, 201.
[4] Rad, LVI., 170, 201.
[5] Ruvarac, Godišnjica Čupićeva, II., 250. Daničić, Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, I., 176. Rad, LVI., 171, 172.

Digitized by Google

putu su prošli preko još jedne rieke, nazvane *Razza,* koju prelazi most, a iza toga vidi se na obronku gore tvrdja, ka kojoj se mučno uzlazi. Uz tu tvrdju su četiri tvrdjice, dobro utvrdjene i čuvane, a pod njimi se prelazi tiesnim putem gora i rieka, preko koje su četiri puta prešli. Tu su vidjeli srbsku crkvu, koju drže kalugjeri, a posvećena je blagoviesti (Nuncia). U crkvi vidjeli su krasnu staru sliku Bogorodice, a sva crkva slikana je vodenom bojom; to je mjesto velike pobožnosti i krasna starina, a priča se tu o mnogih čudesih. Prevalivši sve to, dospjeli su u mjesto *Višegradi,* gdje je tvrdjica sa stražom. Ovaj opis Zenova puta od Priboja poznat je iz Kuripešićeva i Nogarolova putopisa.[1] One mučne strmine, koje putopisac iztiče, jesu Bieloga brda i gornjega Budimlja. Rieka *Razza* bez sumnje je Rzava, koja kraj Višegrada u Drinu utiče, a onaj grad s manastirom poznati je slavni Dobrun, koje se varoši razvaline nalaze kraj današnjega sela Dobruna na desnoj obali Rzave. Tu se vide na visokoj pećini podrtine staroga i velikoga Dobruna, negdašnjega grada Rodoslava Pavlovića, a spominje se često u historiji srbskoj. Blizu njega bješe onaj pravoslavni manastir s crkvom Bogorodice, o kojoj naš putopisac govori.[2] Zeno podaje opis grada, osobito manastira i crkve kao nijedan stariji putopisac. Krenuvši iz Višegrada, prebaciše na ladji u tri ure Drinu *(Drin),* koja mu je velika i plaha rieka. Za tim podjoše vrletnom planinom, kojom se mučno uzlazi, i tako sav dan penjuć se vrletnimi brdinami, blatnimi i kamenitimi, i tako mučnimi, kakovih na svem putu nisu našli. Ta mučna i vrletna planina, kojoj putopisac nezna za ime, današnji je Semeć, a spominju ga jur dojakošnji putopisci.[3] Prevalivši tu planinu sidjoše u ravninu i dodjoše u selo *Celebi pazar,* poznatu Rogaticu,[4] koja mu je velika i udobna te obiluje vodom. Na daljem putu podjoše istom planinom (Semeć), putem vrlo zločestim i pogibeljnim, i dospjeli su k rieci *Prachia* (Prača), koja istoimeno mjesto *(Prachia)* protiče. Tu u Prači stigoše na svoj predjašnji put, kojim putovahu dalje u Sarajevo *(Seraglio).*

[1] Rad, LVI., 170, 172, 201.

[2] Dobrun gl. u Radu, knj. LVI., 172. — Glede crkve gl. Glasnik, XXIII., 247. Hilferding (Ruska besjeda g. 1858. II., 74.) navodi po njekom napisu na stieni, da je crkvu zidao Stjepan Nemanja, a posvećena je uzašašću Bogorodice.

[3] Rad, LVI., 170, 171, 200.

[4] Rad, LVI., 165, 171, 200.

Digitized by Google

Krenuvši 29. studenoga iz Sarajeva, praćeni od dubrovačkih i drugih trgovaca prebaciše rieku Bosnu *(Bossina)* i dospjeli su u selo *Covaz*. Potonje mjesto, po daljimi sudeć, biti će vjerovatno današnji Kovači na Lepenici, u obćini Homolja fojničkoga kotara,[1] a Bosnu prebaciše negdje izpod Blažuja. Dalji pako put putopiščev, od Kovačâ u Kupres, veoma je težko izviestno označiti, jer je opis puta odveć obćenit, pa što putopisac na cielom tom putu spominje samo jedno jedino mjesto, naime *Conich*, koje bi po imenu sudeć, moglo biti stara Hvojnica (Fojnica), znamenito historičko i rudarsko mjesto, koje se često spominje u dubrovačkih spisih.[2] Od Kovačâ naime do „Conicha", navodi putopisac, da su putovali dolinami, šumami, vodami i blatom, a to je odveć obćenit opis puta, kojim su prošli. Kad bi Conich bila Fojnica, tada bi poslanstvo udarilo posve drugim putem, nego što predjašnji put, naime od Kovača na Fojnicu, od ovud na G. Vakuf (Skoplje) u Kupres; ali ovaj put neima u putopisu potvrde. Conich dakle nije Fojnica, nego njeko drugo mjesto. Iz opisa se pako razabire, da poslanstvo nije nit onim mjestom (Conich) prošlo, jer putopisac opaža, da su dugo stranputicami na tom putu bludili, pošto je čauš pogriešio put u Conich; pače se iz opisa razabire, da je poslanstvo pošlo onim istim putem, kojim je i prvi put putovalo, a tim bi bio Conich, njeko iskvareno mjesto ime, po daljini sudeć, možda današnjega Travnika. Jer da je poslanstvo i ovaj put istim putem kao i prvi put pošlo, na to upućuje ime mjesta, *terra bianca*,[3] kojim se prošlo prije nego se dospjelo u Kupres. Budući da je *terra bianca* ono isto mjesto što i *Castel bianco* predjašnjega puta, naime negdjašnji Biograd ili današnji Prusac.[4] Poslanstvo dakle putovalo je od Sarajeva do Kupresa svojim predjašnjim jur opisanim putem. I od Kupresa do Spljeta putovalo je poslanstvo opet predjašnjim putem bez svakih potežkoća. Na tom putu spominje putopisac, čega prije nije naveo, selo Suizza, današnju Šuicu, na istoimenoj rieci u lijevanskom kotaru.[5] Kod prielaza preko planine Prologa *(Proloch)* opaža putopisac, da je put zločest, kamenit i veoma pogibeljan radi Uskoka. Tu spominje selo

[1] Statistika mjesta, p. 16.

[2] Jireček, Handelsstrassen, p. 29, 31, 37, 45, 46, 49, 61.

[3] Zeno upotrebljavljava u svojem putopisu vrlo često za „grad" rieč *terra* (n. pr. terra de Serraglio, terra ditta Sophia itd.), dakle *terra bianca* nije drugo, no što i *Castel bianco*, Biograd ili Prusac.

[4] Gl. str. 92.

[5] Statistika mjesta, p. 70.

Digitized by Google

Proloch (Prolog) pod istoimenom planinom, koje još danas postoji. Prebacivši Cetinu *(Cetina)*, koja mu je bila široka i jaka, s velikom pogibelju, prispješe u Sinj *(Sfigna)*, jaku i dobro zidanu tvrdju. Zatim su prošli Klišem i Solinom, te srećno došli u Spljet. Pošto je poslanstvo razgledalo u Spljetu Dioklecijanove starine, ukrca se 16. prosinca u galiju i nastavi svoj put po moru u Mletke, kamo se srećno 2. siečnja vratilo.

Tim bi razpravili Zenov putopis, koj prikazuje jedan od najglavnijih sredovječnih puteva, što su vodili od jadranskih obala u Carigrad i u nutrašnjost Balkanskoga poluotoka. Ovaj put iduć od Spljeta, sastajao se, kako spomenusmo, u Pruscu s bosanskim od Kuripešića opisanim, a u Plievlju s dubrovačkim od Ramberta opisanim putem. Zenov putopis popunjuje i donjekle razsvjetljuje oba pomenuta putopisca. Zenov je putopis pravi putnički dnevnik onoga vieka, opisujuć prirodne odnošaje prevaljena puta, predočuje ga kako se je putnikovu motrenju prikazivao, iztičuć po običaju mjesta, gdje se noćilo, a uz to i po koje drugo znatnije mjesto. Topografijska pako imena u Zenovu putopisu, s malimi iznimkami, nisu toli izopačena, kao što se često nalazi u inostranih putopisaca nevještih narodnomu jeziku. I Zeno običaje poredjivati rieke kao i Ramberti, s narodno-gospodarskoga gledišta, često jih poredjuje glede veličine i jakosti s domaćimi talijanskimi riekami. U cielom dakle spada Zenov putopis glede forme i sadržine medju savršenije putopise svojega vieka.

Bartul Gjurgjević i Ljudevit Bassano.

Strah, što su Turci zadavali Europi poslije osvojenja Carigrada, toli je silno djelovao, da su se pape, vladaoci i narodi ozbiljno brinuli, kako da se toj opasnosti doskoči. U takovih okolnostih bilo je naravno, da se rado čitalo sve ono, što se pisalo o sili i životu Turaka. Ova pogibelj od Turaka izazva, osobito u XVI. vieku, toliko obilje knjiga i razprava u raznih jezicih o snagi, životu, raznih ustanovah, navadah i o drugih odnošajih Turske, da podpun njihov popis nije po gotovu ni moguće navesti, a ima jih još dosta i u rukopisih. Ovi su spisi različite ciene, budući da su pisci jedni druge upotrebljivali i prepisivali. U ostalom ovakovi spisi, kamo spadaju i mletačke relacije o Turskoj, pružahu historikom veliko

Digitized by Google

obilje gradje, kojom se crtahu državni i družtveni odnošaji Turske.[1] Ja ove spise opet spominjem, što imademo, koliko mi je za sada poznato (osim Mihajla Konstantinovića) dva zemljaka, koja su takodjer o turskih odnošajih pisala: jedan je jur poznati *Bartul Gjurgjević* (Georgievits),[2] a drugi *Ljudevit Bassano*. Oba su po Turskoj putovala i medju Turci življela, ali putopisa o svojem putovanju nisu napisala; spominjemo jih za to, što su njihovi spisi rezultat putovanja i s putovanji u savezu, a iztičemo jih ovdje za to, što kronologijski red naših razpravljanja to zahtieva, i da se znade, da je i naš narod rodio pisaca, koji su se u toj struci literature odlikovali.

Budući da je o životu i djelih Bartula Gjurgjevića g. ministar i akademik Čedomil Mijatović temeljito i duhovito razpravljao,[3] s toga upućujemo na pomenutu razpravu, uz koju imademo sa naše strane njekoje okolnosti iztaći. Bio- i bibliografi govoreć o životu i djelih našega pisca, navode samo ono, što se iz njegovih spisa, osobito iz razprave *De Turcarum moribus Epitome* (Lugduni 1558., p. 3 seq.) izvodi, na ime njegova trpljenja u turskom robstvu i njegova mučenička putovanja. Odkuda je pako bio rodom, i kada se rodio, kojom je prilikom i gdje zarobljen, o uzgoju svojem i drugih okolnostih života prije zarobljenja i poslije oslobodjenja, o

[1] Rad, kn. XLIX., 107.

[2] Ja sam minulih praznika (g. 1881.) u Ambroziani i Marciani, u Milanu i Mletcih, imao pri ruci sve latinske i talijanske Gjurgjevićeve spise, iz kojih sam razabrao, da je *Georgievits* po običaju onoga vieka polatinjeno prezime piščevo, jer u jednom izdanju poznate razprave „De Afflictione", posvećene caru Karlu V., čita se: auctore *B. Gyurgievits*, i u drugoj razpravi: „De Turcarum ritu", štampanoj g. 1545 u Wormsu (in veteri Vangiorum Vormatia) čita se: *auctore B. Gyurgievits*. U Gjurgjevićevih spisih, u kojih se nalazi njegov lik kao pobožnoga putnika onoga vieka, klečećega pred križem, čita se pod likom podpis *B. Gyurgievits*. Dakle pravo mu je narodno prezime Gjurgjević, a nikako Georgijević.

[3] Rad, kn. XLIV., 108—121. U ovoj kao i u razpravi *Prije trista godina* (Glasnik XXXVI., 155—200) prinosi Č. Mijatović oštroumnih studija o pomenutih spisih, koje pisac savršeno poznaje. Vrh toga gl. o Gjurgjeviću (Georgievits) i njegovih djelih: Meuselli Bibliotheca historica, vol. II., pars I., p. 309—11, vol. x. p. II., p. 186. A. Horányi, Memoria Hungarorum. II., 25—27. Jöcher, Gelehrtenlexicon, Leipzig 1750, II., 927. Ersch u. Gruber, I. S., 60 Thl., S. 192—94. Nouvelle biographie général par Didot, t. XX., p. 138, 139. J. G. Th. Graesse, Tresor de livres rares et precieux, t. III., p. 53, 54. J. Ch. Brunet, Manuel du libraire, tom. II., p. 1539—42.

Digitized by Google

svem to ništa pisac nekazuje. Premda se u prvih svojih latinskih spisih pisao „Hungarus", navodi u poznijih talijanskih spisih, štampanih u Rimu, gdje je posljednje godine života svojega proživio i umro (g. 1560.), pravu svoju otačbinu, pišuć: *B. Georgieviz de Croazia.*[1] Iz dialoga i molitava u hrvatskom jeziku, što pisac dodaje kao na ogled u njekojih svojih spisih, razabire se, da je u istinu bio iz Hrvatske, vjerovatno Kupi na jugu, jer njegov „Otče naš" jest onaj isti, koj se malo ne s istimi rieči i danas još u senjsko-modruškoj biskupiji moli. Da je Gjurgjević bio i boljega roda, razabire se iz drugoga izdanja njegova spisa *Specchio* (Roma 1566.), gdje se piše *Despotino,* što bi značiti imalo „vlasteočić". Koli su Gjurgjevićevi spisi bili obljubljeni i popularni, razabire se ne samo odatle, što su doživili mnoga izdanja, i što se prevadjala u mnoge jezike (talijanski, francezki, njemački, češki i dr.), nego i odatle, što su jih uvršćivali znatniji pisci (G. Menavino, L. Domenichi, Sansovino i dr.) u izvodih medju svoja razpravljanja o Turskoj i njezinih odnošajih.[2]

Gjurgjević spominje svoja mučenička putovanja kao rob po Thraciji, Maloj Aziji, Siriji i dr., ali nepodaje tih putovanja putopisa. U prvoj knjizi svojega djela: *Opera nova, che comprende quatro libretti* (Roma 1555.) podaje uputu o putovanju u svetu zemlju ili u Jerusolim.[3] U prvom odsjeku govoreć ponajprije, koji

---

[1] Specchio della peregrinatione, Roma 1554. Opera nova, che comprende quatro libretti, Roma 1555.

[2] Prophetia dè Maometani et altre cose Turchesche; tradotto per M. Lodovico Domenichi; Firenze 1545. Trattato de costumi et vita de Turchi, per Giovani Ant. Menavino, Firenze 1548. Obje knjige u Ambroziani. Od istoga Menavina: I cinque libri della legge, religione, et vita de' Turchi; in Vinezia 1548. (Castellani, Catalogo ragionato delle più rare o più importanti opere geografiche a stampa del Collegio romano, Roma 1876., p. 170, 171). Castelani tvrdi, da Gjurgjevićevi talijanski spisi nisu izvorno napisani talijanski, nego latiuski, te su na talijanski prevedeni (Castalogo, p. 191). Sansovino, Historia universale, ed Venet. 1573.

[3] Prva knjiga Gjurgjevićeva djela „Opera nova" ili „Specchio" razdieljena je na tri odsjeka: 1) de camino del benedetto viaggio di Hierusalem; 2) delle tre processioni, et altre ceremonie, che la settimana santa nella città di Hierusalem si osservano. Dodaje zemljovid: „figura della vera topografia della terra santa di promissione". 3) „Che per via die questa figura i luoghi piu notabili della terra santa si dimostrano". Ovaj geografijsko-topografijski spis bilo bi vriedno s Husovim o sv. zemlji porediti.

Digitized by Google

su putevi, kojimi se putuje u svetu zemlju, navodi dva glavna puta: jedan po kopnu, a drugi od Mletaka po moru.[1] Potonji put, za koji treba tri mjeseca, opisuje potanko, navodeć sva mjesta, gdje se putem pristaje i kakve se prilike za putovanje mogu naći. Drugi pako put, koj bi za naša razpravljanja bio znatan, opisuje maglovito i odveć obćenito, sjećajuć na puteve križara, kao što se u kronikah spominju. G. Č. Mijatović razpravio je prema svojoj zadaći samo dva Gjurgjevićeva spisa *(De Afflictione* i *Exhortatio contra Turcas),* a bilo bi koristno i zanimivo, kada bi se i ostala Gjurgjevićeva djela dostojno ocienila i sa sličnimi omjerila; ali pošto u njih neima ni geografijske ni etnografijske gradje o Balkanskom poluotoku, za to jih tu za sada mimoilazimo.

Ljudevit Bassano, drugi naš pisac o turskih stvarih, rodom je Dalmatinac. Porodica Bassano preselila se iz Mletaka početkom XIV. vieka u primorje dalmatinsko i razgranila se po gradovih Šibeniku i Zadru.[2] Tečajem XV. vieka preseli se jedna grana porodice Bassano u Senj,[3] imala je svoje posjede u Senju, Bribiru, a izumrla je koncem XVI. vieka. Dalmatinska grana porodice Bassano živila je u Šibeniku i Zadru te se u suvremenih izpravah XVI. vieka često spominje. Naš pisac Ljudevit *(Luigi)* Bassano rodio se u Zadru početkom XVI. vieka. Za mlada otidje u Mletke i Rim, gdje ga god. 1544. nalazimo članom i guardianom ilirskoga

[1] Iz Italije putuje se „per Tirolo, Schiavonia, Albania fino à Gallipoli. Delle parti di tramontana: cioè d' Allemagna, d' Ongheria, di Boëmia, Polonia haurano luoghi piu pericolosi di passare, che sono pieni di infideli martolozazi et assasini, et il loro camino sara per Ongheria, per Bosna e per Thracia, e di poi a Constantinopoli, e costoro potran vedere molti paesi, ma la maggior parte deserti, eccetto Scopia, Phillippopoli et Andrenopoli". Georgievitz, opera nova, lib. I., p. I., p. 2. Roma 1555.

[2] Mletačko vieće odašalje njekoga Bassana, kao svoga sindika, prokuratora i poslanika g. 1322. u Dalmaciju, da u ime republike preuzme upravu gradova Šibenika i Trogira: Liber Pactorum, tom. IV. 373, 378, 381: Ljubić. monumenta I., 332, 335, 339, 340.

[3] Senjskoj porodici Bassano pripadao je *Ivan Bassano de Sacci,* sin Antunov, koj bijaše god. 1450. veliki sudac, bilježnik i kancelar senjski, a kr. Vladislav podieli mu g. 1490. hrvatsko plemstvo Acta monasterii S. Nicolai supra Modrussam, nr. 4, u zemaljskom arkivu.

Digitized by Google

sbora sv. Jerolima.[1] U Rimu bješe Ljudevit dobro vidjen u kući učenoga kardinala Nikole Ridolfi Fiorentinca (g. 1517—50.), koj ga odasla, možda po nalogu sv. stolice, oko g. 1550. u nepoznatom poslu u Tursku.[2] Izvještaj svoga putovanja u Carigrad priobći L. Bassano tadanjemu učenjaku na glasu Franji Sansovinu, koj ga objelodani u svojem djelu: *Dell' historia universale dell' origine et imperio de Turchi parte terza* (Venetia 1561.). Sansovino, znamenit učenjak svoje dobe, poznavajuć dosta spisa o Turskoj, koje svojih zemljaka, koje inostranih pisaca, cienio je toliko Bassanov izvještaj, da mu je mjesto ustupio u svojem čuvenom djelu. Sansovino, u izdanju svojega djela od god. 1561. (in Venetia) sudi ovo o pomenutom izvještaju našega pisca (Libro terzo, p. 19): „pure io giudico, che nelle cose presenti, le quali furono trattate da *M. Luigi Bassano da Zara,* si troveranno molti particolari, che sono utili et dilettevoli insieme, conciosia cosa che questo huomo dilligente potesse pensare di far prò a coloro che la leggessero, et piacer ancho al cardinal Ridolfi suo Signore, al quale egli lo mandò".[3] Sansovino dakle u ovoj svojoj opazci navodi najbitnije o Bassanovu poreklu, njegovu poslanstvu, o sadržini i cieni njegova spisa. Ako je Ridolfi zaista umro 1550. godine, tada je svakako naš pisac prije te godine u Tursku putovao, jer je svoj izvještaj podnio, kao što se kod Sansovina iztiče, svojemu zaštitniku pomenutom kardinalu. Tim bi bio Bassano svakako suvremenik našega Gjurgjevića. Oba po zvanju duhovnici, bavljahu se u isto vrieme u Turskoj: Bassano kao izaslanik kardinala odnosno crkve, a Gjurgjević kao rob, potonji bez sumnje znatno duže, nego li prvi. I spisi obojice naših zemljaka napisani su malo ne u isto vrieme; ali se ti spisi oblikom i sadržinom znamenito medju sobom razlikuju. Proučavajuć spis Bassanov razabrah, da je pisac bio znanstveno uzobražen i oštrouman motritelj, koj je Tursku, njezin život u različitih odnošajih temeljito proučio, i vješto opisao. Bassano bijaše vješt

[1] Libri delli decreti della congregatione illirica S. Hieronymi, 1541. do 1699. MSC. Romae.

[2] Ove podatke o porodici Bassano i o našemu piscu imamo zahvaliti presv. g. I. Kukuljeviću, koj iz iste porodice potiče.

[3] San ovino u izdanju svojega djela (Historica universale dell' origine, Venezia) od g. 1582. Kraće to navodi: Lib. II. „Nel quale si descrivono i costumi universalmente de Turchi, la corte del Signore, et altre cose notabili, et degne di memoria per opera di *Luigi Bassano da Zara,* che diede l' infrascritta informatione al cardinale Nicolo Ridolfi suo Signore".

Digitized by Google

historik, i poznavao je više jezika. Iz sadržine se pako razabire, da je Bassano, premda putopisa o svom putovanju nije napisao, mnogo po Turskoj putovao i u glavnijih se mjestih bavio. Iz toga i to izvodim, da je Bassano kopnom u Carigrad putovao, budući se pozivlje na svoja motrenja i iskustvo u Sofiji, Plovdivu Novom pazaru, Nišu, Solunu, Drinopolju, Bosni i dr.[1] Govoreći o turskih tvrdjah i o ratovanju[2] opisuje na tanko janičare, njihovu nošnju i oružje, a tom prilikom opisuje kratko i bosanski narod od kojega janičari i ponajviše potekoše: „in Bosna", ističe pisac, „sono huomini valentissimi e robustissimi, i quali fanno vivere trionfalmente il Turco, sono da una banda ne confini della Grecia, dall' altra di Ungheria. Questi sono hoggi chiamati Serviani, e Chorvat et Illyrii". Pisac misli, da je već Herodian te narode opisao, a to su ljudi, „di statura grandi et valorosi, ma d' ingegno grossi, et facili ad esser ingannati"; narod, s kojim je već Aleksandro Veliki računao. Opisujući nošnju janičara, navodi, da njekoji konjanici nose na glavi zlatne kape (scuffie) s perjanicom, a takovi perjanici (scuffinacci) zvali bi se u njihovom jeziku *zataznici* (zatočnici), to će reći *„sfidatori,* perche sfidano sempre corpo a corpo; hanno forza grandissima nelle mani et in tutto il corpo. Sono di statura assai grandi e ben fatti, di costumi barbari, senza ingegno, hanno solamente alcune astutiette nel combattere, lasciate loro da suoi antichi, e cosi di mano in mano si conservano, nel tempo che sono alla guerra".[3]

Bassano, kao rodjeni Dalmatinac, osjećao se Slavenom, te njekim ponosom govori o narodih i jeziku slavenskom, a to se razabire iz 47. glave, gdje govori o jeziku, kojim se sultan nasladjuje, dočim drugi vladaoci, veli, osjećaju potrebu da znaju više jezika, sultanu je pako dosta svoj jezik i slovinski (schiavo); potonji osobito štuje i ponješto razumije, a služi se njim, što ga govore toliki narodi. Slovinski bo se govori, navodi pisac, u Dalmaciji, Siriji (!), Bosni, Albaniji, Bugarskoj, Tesaliji, Traciji, Peloponesu, Vlaškoj i na medji Njemačke; govore ga Kranjci *(Cranci),* pa u cieloj Poljskoj, Českoj i Ruskoj. Slovenski se jezik osobito cieni u Turskoj, budući je sultan toga roda, ima paša, a imao jih je vazda, kao što je bio onda Rusten, pa sandžaka, begler-bega, janičara, aga, koji su roda slovinskoga. O samom pako slovinskom jeziku primjećuje, da ne-

[1] Sansovino ed. Ven. 1582., p. 43, 48, 53, 59 etc.

[2] Delle città et luoghi, che tiene fortificati il gran Turco, e dell' ordine della guerra. Cap. 36, ed. 1561., fol. 41, 42.

[3] Di quel linguaggio si diletti il gran Turco, ed. 1561., fol. 46.

*

Digitized by Google

pozna jezika na svietu *(tra quelle ch' io so)*, kojim bi se više mogao koristiti čovjek, koj putuje po svietu, osobito iztočnom i jugoiztočnom, nego što je slovinski; uz to su mnoge druge zemlje, u kojih se govori gore pomenuti jezik. Na drugom mjestu (cap. 54),[1] gdje govori o tisku, književnosti i pismu, ističe potrebu slovinskoga pisma i jezika. Tu pripovieda, kako se i turski svećenici služe pismom slovinskim, onim naime, što Sloveni zovu bukvicom *(Buchviza)* i ćirilicom *(chiuriliza, chiriliza)*, za potonju misle njeki, da je izumio sv. Jerolim, nu pisac drži, da je bukvicu izumio sv. Jerolim, a ćirilicu pako Grk sv. Ćiril, budući da je ćirilica posve slična grčkomu pismu, osim dvajuh pismena, koja naliče kaldejskomu pismu.

Poredi li se Bassanov spis s drugimi pisci počamši od erdeljskoga učitelja iz Šebeša,[2] koji o istom predmetu pisahu, razabire se, da ti pisci razpravljaju malo ne stereotipno o istih predmetih gledeć na život sultana, njegova dvora i naroda, glede navada uprave i drugih odnošaja turske države, nu ipak se ti spisi medju sobom razlikuju glede načina opisivanja, što je o oštroumlju, obrazovanosti i drugih osebinah pisaca visilo. Ima i takovih spisa te vrsti, gdje su pisci upotrebljavali i izpisivali svoje predšastnike. Pretresujuć opise u Bassanovu spisu i poredjujuć jih s drugimi spisi iste sadržine, priznati valja, da je Bassano u svojih opisih sasvime izvoran. Bassanovi opisi odlikuju se formom i sadržinom od drugih sličnih spisa, predpostavljajuć, da je opis Bassanov od Sansovina naštampan, kako ga je pisac napisao; opisi su sadržinom jedri, ne ima u njih suvišnih fraza, slog je elegantan i precizan te očituju svestrano uzobražena pisca, oštroumna motritelja, koj je temeljito proniknuo u različite odnošaje turskoga života. Poredi li se Gjurgijevićev spis (De Turcarum ritu) s Bassanovim, oba suvremena pisca, razpravljajuća ob istih predmetih, razabire se, da su predmeti opisa obojici zajednički, al da se sadržinom odnosno načinom prikazivanja bitno medju sobom razlikuju, uz sve to što su bila oba pisca duhovnici i od istoga plemena. Opisi Bassanovi pokazuju pisca naučno obrazovanijega i oštroumnijega nego li opisi Gjurgjevićevi, potonji su više priprosti i obćenitiji glede oblika i sadržine. Poredi li se n. pr. u Gjurgjevića glava „de templis" s Bassanovim opisom „d' alcune

[1] Che tra Turchi non v'è stampa, e che hanno per peccato lo stampare de i libri che usano, e del modo che tengono in scrivere. Ed. cit. fol. 49.

[2] Rad, LV., 182, 183.

Digitized by Google

chiese“ (p. 23), tu se vidi najbolje razlika, jer onaj govori najobćenitije o hramovih, dočim ovaj vješto opisuje crkve, koje je vidio u Carigradu, Drinopolju i dr., poredjujući jih glede sloga i dr. s talijanskimi crkvami, u Rimu i Mletcih. Takove se razlike opažaju, ako se porede kod oba pisca glave o „postu, bajramu, obrezovanju, svećenicih, o milostinji (elemosyna), učionah, samostancih, oporukah, o svečanostih za pobjede i dr., nu kraj svega što su predmeti istovietni, ali svaki jih pisac ipak na svoju samostalno razpravlja; Bassano svakako sustavnije i umnije. Poredi li se najobljubljeniji predmet, o kojem svi slični pisci počamši od učitelja šebeškoga,[1] sučustvom razpravljaju, naime o trgovanju s kršćanskimi robovi, i tu je Bassano izvoran, dočim je Gjurgjević kršćanskim robovom posvetio posebni spis (De afflictione captivorum), pošto je sam trinaest godina u turskom robstvu probavio. Budući da ni u Bassana neima geografijske gradje, koju bi trebalo ocieniti i razsvietliti, zato mimoilazimo ostalu sadržinu Bassanova spisa o Turskoj, pošto i onako nespada u okvir naših razpravljanja.

[1] Rad, LV., 183.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google
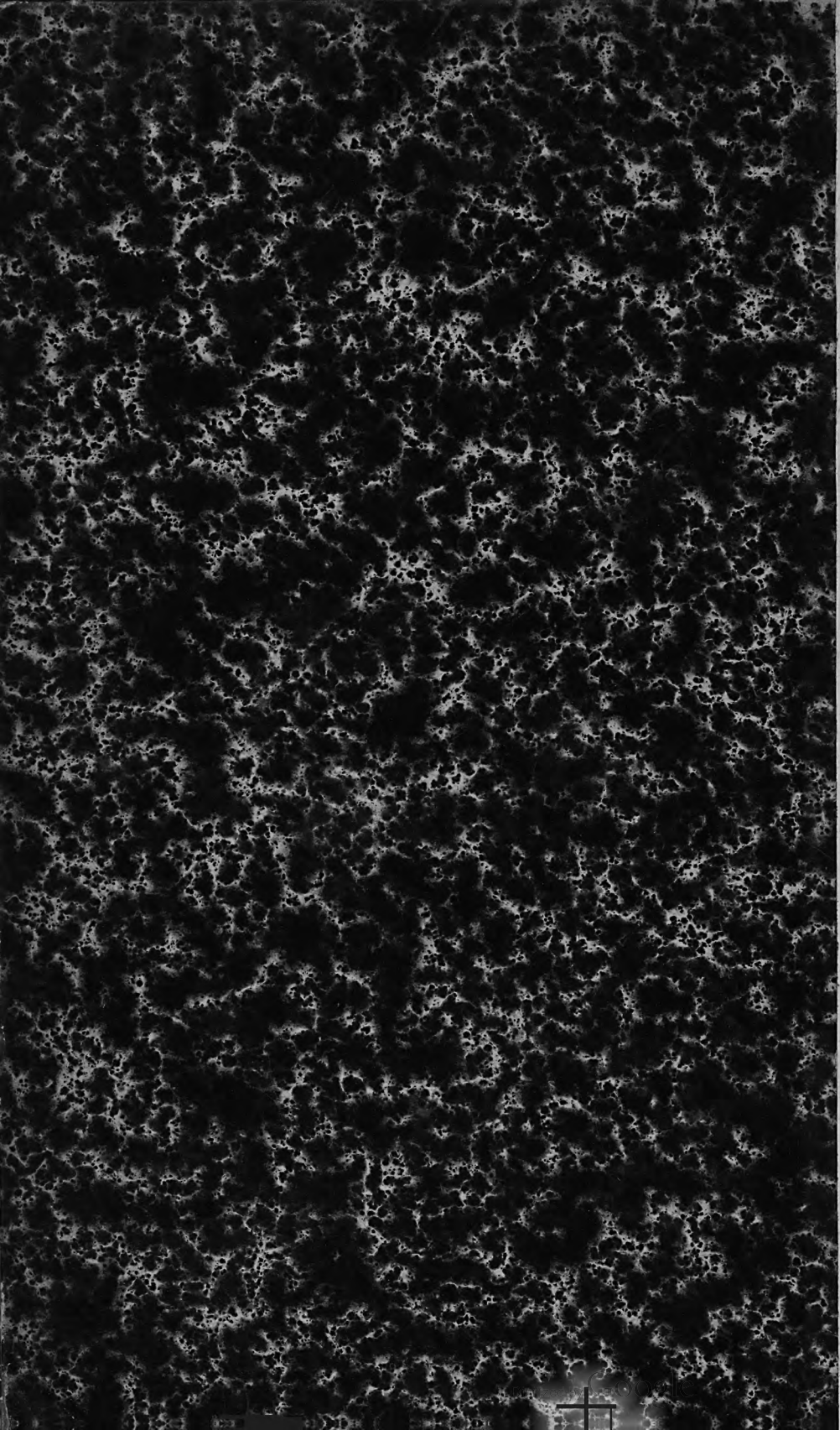
Digitized by Google